

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

RÁBA GYÖRGY versei 737

LÁNG ZSOLT: Bestiárium Transylvaniae (*Fénymadarak*) 739

MÉHES KÁROLY versei 752

TANDORI DEZSŐ: Mi hírem költik? (*esszé*) 755

*

HÁRS ÉVA: Martyn Ferenc levelei Török Lajoshoz Pécsre 1926 és
1943 között 765

MARTYN FERENC: Levelek Török Lajoshoz (I.) 766

*

SZIJJ FERENC versei 779

ZÁVADA PÁL: Jadviga-napló: Bizakodás és balsejtelem 781

VISKY ANDRÁS verse 794

DARVASI LÁSZLÓ: A könnyemutatványosok legendája (*Részletek
egy regényből, 2.*) 797

FOGARASSY MKLÓS: Bevezetés Tandori Dezső költészetébe
(*Részlet egy esszékönyvből*) 813

*

SZILASI LÁSZLÓ: Gut, besser, Gösser (*Szirák Péter: Az Úr nem tud
szaxofonozni*) 821

BALASSA PÉTER: Géher István: Rádiókollégium 828

HAVASRÉTI JÓZSEF: Rainer Werner Fassbinder: Írások,
beszélgetések 829

1996

SZEPTEMBER

KÉPEK

MARTYN FERENC-DOKUMENTUMOK: Műtermi fénykép
Párizsban, 1930-ból 751, Önarckép [1927, vöröskréta és conté]
770, Tollrajz az 1927. november 2-i levélből 773, Levelezőlap
hátdoldala 1928. február 7-ről 776

Az *Önarckép* felvétele Nádor Katalin munkája

*Folyóiratunk 1996 júliusától a Baranya Megyei Közgyűlés,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és
a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható*

Pécsett

Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – Manilla Bt.
Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth
Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25.

Vidéken

Írisz Könyvesbolt, Balassagyarmat, Kossuth u. 21. – Turul Könyvesbolt, Békéscsaba,
Petőfi u. 2. – SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Debrecen, Kossuth Lajos
Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Debrecen, Kálvin tér 2/c. – Kállai
Könyvkereskedés, Debrecen, Kálvin tér 1. alagsor – Ady Endre Könyvesbolt,
Debrecen, Piac u. 26. – Híd Antikvárium, Gödöllő, Szabadság tér 5. – Válóczy és Vas
Bt. Könyvesboltja, Hatvan, Grassalkovich út 6. – Balassi Bálint úti Könyvesbolt,
Hatvan – Lord-Extra Kft, Hódmezővásárhely, Andrássy út – Katona József
Könyvesbolt, Kecskemét, Szabadság tér 1. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Kecskemét,
Szabadság tér 3/A – Egyetemi Könyvesbolt, Miskolc – Egyetemváros – Kazinczy
Könyvesbolt, Miskolc, Széchenyi u. 33. – Lira és Lant Könyvesbolt, Miskolc,
Széchenyi u. 54. – Bessenyei György Könyvesbolt, Nyíregyháza, Kossuth tér 1. –
Kötet Bt. Könyvesboltja, Nyíregyháza, Hősök tere 9. – Balassi Bálint Megyei
Könyvtár, Salgótarján – Comenius Könyvesbolt, Sárospatak, Rákóczi u. 9. – Sík
Sándor Könyvesbolt, Szeged, Oskola u. 27. – Szeged, bölcsészkar könyvtár –
Móra Ferenc Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 2. – Ady Endre úti Könyvesbolt,
Szolnok – Charlie Chaplin trafik, Vác

Budapesten

Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. –
Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – Írók Boltja, VI., Andrássy út
45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri
metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.

<http://www.jpte.hu/pecs/jelenkor/>

100,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XXXIX. ÉVFOLYAM

9. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
SZUNDY ZOLTÁNNÉ

*

A szerkesztőség munkatársai

BALASSA PÉTER, BALLA ZSÓFIA,
BERTÓK LÁSZLÓ, CSORDÁS GÁBOR,
PARTI NAGY LAJOS, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673.
Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),
a Baranya Megyei Közgyűlés, a Soros Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap
és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,
Lehel u. 10/A – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809. pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj egy évre belföldre: 1100,- Ft, külföldre: 1800,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta Molnár Csaba nyomdája, Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

CSORBA GYŐZŐ-EMLÉKSZOBA nyílik Pécsen a Megyei Könyvtárban ezen az őszön. A költő utolsó dolgozósorozatát rendezik be e célra életének és munkásságának relikviáival. A Jelenkor szerkesztősége novemberi számával emlékezik Csorba Győzőre, születésének 80. évfordulója alkalmából.

*

KIÁLLÍTÁSOK. A Múcsarnokban a Városliget és a Múcsarnok száz évét bemutató kiállítás június 14-től augusztus 20-ig volt látható. – Az Ernst Múzeum *Peter Blake* szitanyomait mutatta be augusztus 15. és szeptember 6. között. – Ugyanitt láthatták az érdeklődők *Hortobágyi Endre* festményeit augusztus 8-tól szeptember 1-ig. – A Dorottya Galéria augusztus 22. és szeptember 14. között a Pécsi József fotóművészeti ösztöndíjasok – *Hajdú József, Major Ákos, Telegdy Zoltán* és *Tengölics László* – kiállításának ad otthont. – A Budapest Kiállítóteremben *Nikos Kessanlis* és *Chryssa Romanos* görög képzőművészek kiállítását látogathatta a közönség augusztus 6-tól 28-ig. – Ugyanitt látható a *Budapest vizuális arca a múltban és a jelenben* című kiállítás szeptember 2. és október 22. között. – A Budapest Galéria Kiállítóháza Kodolányi László képzőművész *Újrahasznált tárgyak* című kiállítását július 3. és augusztus 20. között, Karl Ernst Wezeth *Hippik* című fotókiállítását augusztus 8. és szeptember 1. között mutatta be. – *Bernard Molins* fotókiállítását szintén itt láthatta a közönség augusztus 8-tól szeptember 8-ig. – A Kiállítóház szeptember 11. és október 6. között *Szikora Tamás* képzőművész munkáinak, szeptember 13. és október 13. között *Jindrich Streit* fotókiállításának ad otthont. – Ugyanitt tekintheti meg a közönség szeptember 5-től október 13-ig *Kovács Ferenc (1926–1990)* em-

lékkiállítását. – A Józsefvárosi Kiállítóházban *Periklis Alkidis* fotókiállítás szeptember 19. és október 20. között látogatható. – A *Szövött himnuszok* című kiállítását – Hauser Beáta, Hegyi Ilona, Kecskés Ágnes, Nagy Judit, Pápai Livia Péreli Zsuzsa, Polgár Rózsa és Solti Gizella munkáit – augusztus 17-től október 17-ig láthatják az érdeklődők a budapesti Sándor palotában. – A XVIII. Országos Grafikai Biennálé június 30-tól szeptember 29-ig várja látogatóit a Miskolci Galériában. – A Pécsi Kisgaléria *A sőtartó (Homage à Cellini)* címmel rendezett nemzetközi szimpozion zárókiállításának adott otthont augusztus 1. és 26. között. – A pécsi Zsolnay Múzeumban a *Technológiai újítás, művészi átalakulás a Zsolnay Gyárban a Millennium idején* című kiállítás július 3-tól december 31-ig látogatható.

*

JAK TANULMÁNYI NAPOK. A fiatal írók József Attila Köre (JAK) negyedik alkalommal tartja Pécsen éves tanácskozását. A Pécsi Műveltség Társalgó egyesület szervezésében október 4-5-én, a Művészetek Házában zajló tanulmányi napok két témaköre a világirodalmi és a hazai irodalmi jelenségek viszonya, illetve az esszé mint műfaj. Az első kérdéskört az előzetes tervek szerint *Bényei Tamás* előadása, valamint egy kerekasztal-beszélgetés, a másodikat *Mikola Gyöngyi, Mekis D. János, Szirák Péter* és *Kálmán C. György* előadásai, valamint a *Szilasi László* moderátori közreműködésével zajló vita exponálják. A szervezők a korábbi évekhez hasonlóan minden érdeklődőt szívesen látnak a programokon.

*

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ augusztus 22-én tartotta évadnyitó társulati ülését. A színház terveiről legközelebb részletesen beszámolunk.

RÁBA GYÖRGY

Főhajtás Itáliának

*A vonaton utastársam a vámos
mikor harmadszor búcsúzkodva már
tiszteltette sosem-élt húgomat
ráébredtem friss esze arra jár
az ismeretlent tegye ismerőssé
egy gesztussal egy szóval hirtelen
szomszédságába így a senkiföldjén
felebarátja komája terem
s amikor éhesen harmadmagammal
Sienába toppantam délután
egy járókelőtől tudakozódva
szerény árlapú vendéglő után
karon fogott s mellékutcákon által
kicsiny osteriához vezetett
s ott is a gazda lelkére kötötte
olcsón tálaljon és bőségeset
otthon e hétfőt ünnepnek mesélte
egy perc színjátékot hoz operát
Rómába menet aszalt zsebút-torkút
ásványvízzel kínáltak a bakák
Velencében a Banco del Lavoro
címét kutatva ösztöndíjamért
édeklődni a főpostára küldött
a rendőr és annyit szentül ígért
megvár s mivel a bank az épülettömb
túlsó oldalán volt található
már fordultam s a vigile urbano
elpárolgott itáliai hó
megértettem végre hogy ők az éden
utolsó hűséges gyermekei*

*egyttől egyig árnyékfutó az élet
napsütötte táncterét keresi
beborulhat pajtásához szorulva
csihol melengető házi napot
s én idegenként csupán karnyújtásra
reménységül némi visszfényt kapok*

Mégis

*Az országos eső konok zuhataga
csapóajtó öregember ábrándjaira
olajágért minek röptetné ki galambját
voltjai tettei tönkreázott kalangyák
pisloghat szerte nincs semerre kezdete
a környék néptelen nincs miért seregelnie
társtalan Gulliver lekötözik törpe gondok
csak ha berzenkedik lehetne még bolondabb
látványa orrig ér nincsenek nagybetűi
bőrén belül a táj sem turista cél csapongani
legbelső birtokán kalászolása fősvény
de útjelző kövül mégiscsak posztol estjén*

Bestiárium Transylvaniae

Fénymadarak

A legelső és legvéresebb tatárdúlás óta éltek emberek a föld alatt, s az idő hányattatásai során annyira hozzászoktak a lenti világhoz, hogy a felszínen csak vergődtek volna. Quod supra nos, nihil ad nos, ami fölöttünk van, nem nekünk van, hangoztatták hol deákul, hol magyarul, s összerezzentek, ahogy a szív összerezzen, ha fenyegető jóslatokra gondol. A fenti világban századok teltek el, miközben a mélyben egyetlen, órákkal nem tagolt nap volt az életük. Amikor a kozmikus rend szerint ez az élet elhamvadt, s ők átköltöztek egy még titokzatosabb országba, nyomban fel is támadtak: gyermekeik testüknek és lelküknek tökéletes mását őrizték, mintha ők tértek volna vissza a föld emésztő gyomrából épen és sértetlenül, rácáfolva Szent Tamásra, aki szerint sem a haj, sem a köröm nem kel ki a sírból a feltámadóval. Tükrök persze nincsenek a föld alatt, de amúgy sem lett volna hasznuk, mert a föld alatti emberek nem ismerték a fényt; szemük helyén alig kitapintható nedves gödröcske pislákol, mindazonáltal hallásukkal, tapintásukkal, s más rendbeli érzékeikkel pótolták mindazt, amit a fénytelenység elvett tőlük. A lányok anyjuk nevét vitték tovább, a fiúk az apjukét.

Xénia és Péter, miután lelegelték az összes tavirózsát, a barlang mélye felől érkező levegőáram és vízcsobogás vezetékén, egy szűk, emelkedő járatot megmászva érkeztek meg a földemberek országába. A járatban zubogó sebes patak többször visszasodorta őket, a fenyegető morajlással gördülő kövek minduntalan elállták útjukat, de képzeletükben megőriztek annyi napfényt, amennyi eleget volt, hogy sóvárgásuk és reményük életben maradjon. A félelmetes alagút nem volt hosszú, s mielőtt erejük végképp elfogyott volna, csapzottan és összezúzott tagokkal, de győzedelmesen bukkantak ki a túlfelen, és amint meghallották az emberi hangokat, reménykedve, hogy biztonságban vannak, leroskadtak a homokra, és öntudatlan álomba zuhantak.

Péter tért elsőnek magához; puha ujjak érintették, végigtapogatták arcát, nyakát, mellét, ágyékát, tarkója alá nyúltak, egy edény szélét ajkaihoz illesztve, tejízű folyadékot töltöttek belé. E mennyei táplálék egy csapásra helyrehozta, s noha a sötétségben körötte felhangzó ismeretlen szókkal elegy furcsa beszéd a túlvilág képeit festette elé, elragadtatásában úgy vélekedett, semmiképpen sem vittetett a pokolba: talán feleúton van a mennyország felé. Testi állapotának kedvezésében mindazonáltal hamar elhagyta a sanyargatott léleknek s tévelygő elmének való gondolatokat. Hol a lány?, kérdezte.

Vidrányi Ákos gróf, az ütődött óriáscsecsemő, akinek meleg és párnás kacsóit előszeretettel dugdosták szoknyájuk alá vagy kebelükbe a falu fehércselédei, kóborlásai során váratlanul bezuhant a föld alatti országba. Az elámuló Ákos grófort, régi jóslat beteljesülését látva érkezésében, királyukként fogadták az alatt lakók, és akit Isten akaratából királlyá emelnek, arra örök rabság vár. Felültették a barlang firmamentumára, egére, etették, itatták, s a rárakódott háj kötegei immár minden kötélnél erősebben trónjához kötözték. Körülötte étellel megrakott kötélcsák hevertek, a trónjához vezető párkányon soha ki nem fogyó korsók várakoztak. Zabált, vedelt és ürítkezett. A természetvizsgáló bölcsek tanácsalankok lettek volna, melyik rendbéliék közé számlálják: embernek nem ember, állatnak nem állat, hacsak nem valamely költött keverék. A háj és a sötétség betemették kósza emlékeit is, az a néhány szó, amire a kinti világban sikerült őt megtanítani, szintúgy kikopott belőle, akárcsak apjának, anyjának arca és neve. Atyja hetvenhárom esztendő volt, amikor feleségül vette a visniczei lengyel gróf lányát, Korusinka Eleonóra Máriát, aki a házasságkötéskor töltötte harmincadik esztendejét. Ákos két esztendő múltán jött a világra, azt beszéltek, az öreg Vidrányi gróf skorpióval hizlalt kappanokkal élt, talán abban volt arra való virtus. Amikor a kisdéd akkorára dagadt, mint egy viceporkoláb, s kezdte fogdosni a fehércselédeket, a komor családi tanács prezidense, Zsigmond gróf, a hasonló személyeken sokszor megesett példaktól félvén (ha egy rosszfajta néber ráteszi kezét, az egész Vidrányi nemzetséget kiforgathatja!), úgy találta, nem árt családban tartani a dolgot. Az egyetlen számba jöhető ara Zsigmond unokaöccsének, Györgynek lánya, a félárva Xénia volt, ugyan még ifjacska, hanem a vőlegénynél aligha kelekótyább. A lány apja nem vett részt a tanácsban, épp korhelykedett vagy borbajait kúrálta, de tudták, nem lesz a frigy ellen. Úgy látszik azonban, a Sors intézőjének nem volt tetszésére a dolog, másként rendelkezett: Ákos eltűnt; föld alatti trónján csámcsogott és rotyogtatott szüntelen, olykor fölbődült, hibbantán hadovázott, alattvalói pedig készségesen ismételték gurgulázó hangjait. A király egyszerű nyelven szól népéhez.

Ha a csámcsogás alábbhagyott, a barlanglakók is nyugovóra tértek, ha újból felhangzott, megindult a sürgés-forgás, érkeztek a mézzel leöntött halak (a tüzet nem ismerve, egy forrón előbugyogó forrásban kövesztették meg a húst), és csordulásig teltek a kecsketejas korsók.

Amikor trónusa elé vezették a két ismeretlen jövevényt, Ákos épp ürítkezett; testéből irtózatossal durrogással törtek ki a bent rekedt gázok. Péter a Sátán nevét kiáltva ijedten hátraugrott; Xénia rezzenetlen maradt, gondolatai közt azonban annál nagyobb volt a felbolydulás: miképpen az iszap, holt emlékei úgy kavargtak, és egyszer csak felbukkant a név, amely ráillett irtózatára. Ákos, fordult át ajkain; a kőtrón istene váratlanul elnémult, majd felsóhajtott. A barlanglakók megrendülten lehasaltak, és a sóhajt utánozva csókolgatták a földet. A jövevények megindították a király szívét, s akit ő szeret, azt az ő népének is szeretnie kell. Így hát földhöz tapadt révületükből magukhoz térve serényen nekiláttak, hogy bőséges lakomával köszöntsék az idegeneket, s illő módon erősítsék meg a hozzájuk való alkalmaztatásukat.

A föld alatti vizek gazdag éléskamraként boldogították a sötétség országát, az ingyencségeket sem tagadva meg lakóitól, apró rákok, kagylók, békák bőséggel

tenyészték; a tó környékén kecskéhez hasonlatos, jól tejelő állatok éltek, a köveken megtapadó zuzmó s a vízből partra sodródott szivacsos moszat, melyet bőven legelésztek, tejüket édessé és sűrűvé cukrozta; az igazi csemege a fentről behulló állatok húsa volt, kiváltképp a medvék lágyabb részei, a beléndborjú szíve, mája, a borz agyveleje. A megrakott kőasztal körül az étkezésnek igazi rendtartása nem volt, egymás kezéből és szájából is elszedték a falatot, azt ették, amit épp megkívántak, meglehetősen zajjal, szürcsöléssel, böffentésekkel, felette sok beszéddel, a vége felé köszöntésforma dalokkal kísérve. A lakoma legvégén tették asztalra a túskehalat, ennek üregeiből kiszopogatták a keserédes velőt, amely, mint öreg, kocsonyás borok, hosszú, meglophatatlan álmodat bocsátott rájuk.

Amint a páva násztánca sosem hallott földindulással ledöntötte a világosság oszlopait, Péter sóvárogva vágyta, hogy Xénia újra megfogja a kezét. Úgy várta, mint hajdanán az angyali jövendölés beteljesüléseként megjelenő Pál atyát, aki kiragadta őt a fejevári sikátorok mocsarából.

A földemberek odatámogatták asztalukhoz, lenyomták a fövényre, miközben ujjakkal szüntelenül mellkasán és arcán matattak. Cseppfolyós masszaként csapkodott körülötte a lakmározó sokadalom, s miközben ő egy kíváncsiskodó idegen faggatózásával igyekezett életük históriájába betekinteni, egyre reménytelenebbül belegabalyodott az élő folyondárba: nem tudta, ahhoz beszél-e, aki épp mellét tapodja, vagy ahhoz, aki arcát simogatja. Érezte, a lány nincs mellette, s ahhoz nem volt bátorsága, hogy a nevéen szólítva, maga mellé hívja őt. Amikor a lakoma végeztével hirtelen mindenkit elnyomott az álmom, elindult a lány után, négykézláb kúszva az összegabalyodott testek között, és suttogva szólongatta. Eleinte össze-össze-rezzent, de aztán a kíváncsiság igézetétől felbátorodva már nem törődött azzal, hogy ágyéka vagy hasa végigcsúszik az idegen testeken. A szégyenérzettől és viszolygástól megszabadult tapintást átengedte annak a mohó szédületnek, amellyel a fényt ismerő tekintet kutatja az elé kerülő arcot, s amit ott az arc vonalai, a szem mosolya, a rútság kuszasága, a szépség hímpora, emitt, a sötétség méhében a bőr hűvössége s forrósága, selymessége s redőzöttsége, a formák kerekdedsége és szögletessége, a matéria állaga tár a felfedező elé. A föld alatti férfiak aprók voltak, alacsonyabbak és véznábbak, mint Xénia, az asszonyok viszont, mintha a természet diluviális rendjét követnék, óriásanyákká növekedtek; hasuk besüppedt Péter térde és tenyere alatt, melleik dagadt párnákként nyelték őt magukba. Mintha aszszonytestükben egy egész ország elférne, s ösztöneiken nyugodna az ország hasznára és megmaradására való törvénykezés. Xénia, Xénia, motyogta Péter egyre lemondóbban, a sötétség és a testek foglyaként; az eleven dagonyából nem tudott kikermegenni, akarata kevésnek bizonyult, minduntalan visszatért a halom legtetejére, belenyúlt a nyitva felejtett szájukba, beletúrt a nedvességtől összezsugorodott hajukba, megtapintotta a lüktető nyakakat. Teste szomjasan itta magába a párázó nedveket, meztelensége, amelyet dugdosott mások szeme elől, most leplezetlenül kereste az érintés gyöngyöző bizsergését.

Péternek egy fiatal fiú segített valamiféle fészket találni. Ő hordta neki az enni-valót, s miután letette a tálcát, letelepedett mellé, és elszántan várta, hogy a páter mesélni kezdjen. Aronnak hívták, a hangja olyan lágy volt, mint egy lányé, s

mivel eleinte nehezen értette Péter pergő beszédét, addig-addig rimázkodott, míg a páter tucatjára is megismételte történeteit.

Csodálatos adomány a fény. A szem a legtökéletesebb kéz, mert miközben elvesz, azonközben ad is; ám fény nélkül béna csonk. Aki vak, mindenkinél szerencsétlenebb, de még nála is szerencsétlenebb az, aki az ég felé vak. A sötétség a Gonosz kiáradása. A fény Isten kegyelme. A sötétség erői most sohasem látott kitartással ostromolják a fenti világot, és kevesen vannak, akik ellenük állhatnak. Pál atya ezek közül való. Tizenkét ifjút gyűjtött maga köré, hogy szívükbe ültesse a tiszta égi fényt. Azok a maguk során szintúgy tizenkét tanítványt fogadnak, hogy majdan e tizenkétszer tizenkettő is tizenkétszeresére sokasodjon.

A fény elpusztít, mondta döbbenet Aron, majd nehezen gördülő szavakkal elmesélte, amit népe a nagy pusztulásról emlékeiben megőrzött. Az alatt élők szerint a barlangon átfolyó, a tó vizét tápláló patak, amelyet egyszerűen Víznek szólítottak, valamikor, az idők kezdetén nem létezett. Történt akkor, hogy a Gonosz, akit Keleti Napnak neveztek, hatalmas sereggel el akarta pusztítani az embereket: kétszeres fergeteget küldött rájuk: a Fényt és a Tüzet; a Föld megkönyörült kiválasztottain, és segítségül támasztotta nekik a Vizet, az pedig elkergette a Fényt, eltaposta a Tüzet.

A Fény szelleme azóta is kísért; nem kell félni tőle, de azért bántani sem tanácsos.

Miféle szellem?

A fénymadár. Olykor végigsuhan a járatokban. Ha valaki nem észleli közeledését, amit pedig idejében jelez a levegő fagyos villanása, megtörténhet, hogy az esetlen szörnyeteg nekicsapódik, amitől maga is annyira megrémül, hogy ijedtében karmaival megcsúfolja áldozatát. Különbön jámbor földevő, a sziklák puhább részeit karmaival, csőrével vájja ki.

– Meg kell találnunk a fénymadarat, üzenünk kell vele a fentieknek.

– Quod supra nos, nihil ad nos.

– A te világod Isten nélküli világ, mert ti nem Istent imádjátok, hanem a bálványt, a bűzös, fertelmes bálványt. Miféle király az, akinek példája nem a jóra, hanem a gonoszra utasít? Azt gondoljátok, most jó nektek? Hadd bátorodjék fel a bűnös, amikor a legbátrabban megy a bűnre, akkor akad, mint a goromba madár a törbe. Aron fiam, hallgass rám, ne hagyd, hogy lelked megszontyolodjon. Jer, megtanítalak imádkozni. Jézus az igazi király. Ő nem ült trónon, szava szelíd volt, tekintete maga a fény. Ha nincs a szívedben ennek egyetlen morzsája, sohasem fogod megpillantani a mennyek országát. Mikor nincs a mennyei látásnak tudománya, akkor a nép elvész. Aron fiam, azért vagy itt, hogy meghalld, amit neked beszélek. Miért énekelsz?

– Nem értelek, az ének másról szól...

– Pater noster, ki vagy mennyekben, szenteltessek te neved, jöjjön te országod, legyen te akaratom, miképpen mennyben és földön, mi kenyerünk minden napját add nekünk ma, és bocsásd nekünk mi vétkeinket, miként mi is bocsátunk nekünk vétkeinknek; és ne vigy minket kísértetbe, de szabadíts minket gonosztól, ámen. Most ismételd. Illeszd össze tenyereidet, így. Mi ez?

– A tóparton találtam. Ezzel kergetem a bogarakat.

– Ez Xénia ruhája...

Péter elrántotta a selyemkelmét, beletemette arcát s mélyeket szippantott il-
latából.

– Keresd elő, hívd ide.

– Én nem vagyok jó neked? Engedd, hogy maradjak.

– Menj a lányért... Nem értesz semmit.

– Én miért nem vagyok jó?

Péter megszorította a fiú karját. Aron nem találkozott ehhez fogható fájdalommal, de nem ellenkezett. A páter hüvelykujjával szinte átlukasztotta a kar gyöngé húsát, aztán elkapta a fiú torkát, és rázni kezdte. Nekem te nem vagy elég, kiáltotta, nem érzek semmit. Én igen, hebegte a fiú, nekem fáj, hát nem érzed, mennyire rossz?

Nem, nem érzem. Látod, ez a baj. Hívd ide Xéniát.

A páterre hatalmas sziklaként nehezedett magánya. Hiába szívta magába Xénia illatát, a sötétség már eltemette a lány arcát. Feltámadtak benne gyötrő emlékei; újra ott bolyongott a fejevári sikátorokban, rongyos társaival, a trágyalében tapicskolva. Mindig napszálltakor indultak el, nappal pincékben és koszos odúban húzódtak meg. Egyik éjjel a palota háta mögött belebotlottak egy néma és hibbant asszonyba, akít a nagyobb fiúk fenyegetéssel rávettek, hogy feltárja meztelen alfelét. Aztán magukkal vitték egy pincébe. A nő bármire hajlandó volt egy darab kenyérért, amikor ennivalót nyújtottak felé, úgy remegett, mint az éhes állatok. És ott a pincében nappal is ugyanazt tették vele, amit éjszaka elkövettek. Közülük a legidősebb fiú, aki végül bitón végezte, s aki bálványuk volt, mert közülük mindenki olyan erős és könyörtelen akart lenni, mint ő, egy zsákmányolt törrel felhasította az asszony hasát, jó mélyen, hogy lássák, mi van benne. Aztán belenyúlt, és ugyanezt kellett nekik is tenniük. Ő is bedugta kezét, de szemét lehunyta, tenyerét pedig ököibe szorította, hogy ne kelljen semmihez se hozzáérnie; így is érezte a forró lüktetést, mintha valami a csuklójára tekeredett volna. Amikor karját kirántotta, az asszonyból kifordult a sötét áradat, kiborult belőle az éjjelek mocska, amit beleürítettek. Hányszor meggyóna már, hányszor vezekelt, mégsem nyert feloldozást.

Több vér folyik éjjel, mint nappal, azonfelül pedig a holdtalan éjek a legpusztítóbbak. A bűnök úgy menekülnek a fény elől, mint kövek alatt rejtőző fekete bogarak.

Egyszer valamely faluban, kint a templom előtt, egy apró, jajveszékelő öregasszony vonta magára figyelmét; a falubeliek agyon akarták verni, mert valaki azt terjesztette róla, hogy veszett kutya harapta meg. Ne bántsátok, kiáltott rájuk, s odavetette magát az anyóka elé. A Megváltót érezte testében, ő taszította mindig előre, hogy tépesse szét magát az ordasokkal, az ordasnál is vérengzőbb emberekkel: csillapítsa szomját a vérfarkas, a vérfarkasnál is gonoszabb emberi fenevad, hogy megvert testének cafatain tapodva pillantson önmagára, hátha a bűnök súlyától összeroppan, és kihull belőle a gonoszság gránitköve. A rudakkal felfegyverkezett emberek mocskolódtak, gúnyolódtak, kiáltoztak; szájuk habjai arcába fröcsögtek; fönt az égen egy fenyegető, fekete felhő közeledett a Nap elé, az arcokon árnyak vibráltak, mint repdeső éjjeli lepkék, amelyek szerencsétlenséget hoznak, s a tekintetektől látszott, a felgerjedt tömeg csupán arra vár, hogy sötétség legyen, s akkor már semmi sem állja útját, se jajszó, se vér, se Isten szava.

Aki nem vet számot a sötétséggel, hamis paradicsom képét festi maga elé. A sötétség ott lapul a testek és dolgok alatt. Pál atya mesélt távoli országokról, ahol égbe nyúló palotákban élnek a fejedelmek, kincstárjukban csengő-bongó aranyak, házaik falán saját képmásuk aranykeretben, ebédlőházuk csupa ablak, zene szől, Isten virágait hintve a hallgatók elé, fény és ragyogás mindenütt, de azokban a palotákban a külszín mögött a legtöményebb sötétség uralgása a való állapot; mesélt bíborosokról, akik gyermekvérrel erősítik bujálkodásban elaszott tagjaikat, mesélt papokról, akik az Antikrisztus szolgálatába álltak, mesélt nagyurakról, akik éjszaka hiénává változnak, és vért szomjazva csatangolnak a félelem lepte utakon. Visszamenve az idők kezdetéig: az aegiptusok királyai grandiózus labirintusokba temetkeztek, amelyeket uralkodásuk hosszú esztendei alatt építettek; hiába szállt imájuk a nap istenéhez, valójában a sötétség isteneit imádták, egész életük a sötétség bűvöletében múlt el. Se vége, se hossza nem volt a példák sorjázásának, bárhol felüthető volt az emberi história regestruma, mindenütt akadt okító borzadály. Ám elegendő csupán körültekinteni: tündöklő elméjű fejedelmünk, akit Machiavellihez hasonlított környezete gondolatainak kiszámítottsága miatt, és Szent Gergelyhez, mély hite alapján, mielőtt csatába indult volna, viseltes ingét komornokjánál hagyta, hogy amennyiben fogságba esne, az éj szellemeivel kapcsolatba lépve, járjon közbe kiszabadításáért.

Nem a fénymadártól, hanem a sötétség karvalykarmú szörnyétől kell félnünk. Ha fejét levágod, új nő helyére, ha összeszabdaldod, darabjai maguktól ragadnak össze, ha a kutyával megeteted, annak gyomrában életre kel, karmai kinőnek, és az eb testén lyukat fúrva tér vissza.

Aron nem találta meg a lányt. Nincs közöttünk, hiába kerestem. Hazudsz, a távolból is felismerem hangját. Szólítsd akkor magadhoz. Hiába szólítom, nem válaszol senki. Akkor menj utána. Nem ismerem az utat.

A páter érezte, egyre kövérebb és ingerültebb, és már imádkozni sincs türelme. Xénia ruháját morzsolgatta, s mialatt lassan szétszalázódott a kelme, élete egyetlen éjszaka visszatérő rémálmai között kavargott, s pusztán a lassan szétfosló selyem, a szálak bomlása jelezte az idő telését-múlását.

Ujjai akadtak rá az első reményadó mozdulatokra. A vékony szálakat zsineggé fonták, egymáshoz csomózták, s ez a pezsgés ujjából átáradt belé is, felrázta gondolatait; lázas tervezgetésben találta Aron. Elcsípjük a fénymadarat, törbe csaljuk, megszeliđítjük. Ó majd kivezet minket...

Aron örült, hogy ismét elidőzhet Péter mellett. Miközben segédkezet nyújtott a háló szövésében, Péter elmesélte neki, miként élnek az erdőben testvérei, hogyan fonják a hálókat, hogy halat és aprómadarat gyűjtsenek a tél beállta előtt. Mert a tél vastag hóval takarja be a tisztásokat. A hó fehér, és fehér a belseje is, és olyan hideg, mint a halak teste. Ha megfogjuk a fénymadarat, kijutunk innen. Pál atya bizonyára megengedi, hogy te is köztünk élhess. Pál atya a legszentebb ember. Aront megreszegítették a szavak, Péter történeteinek csüggve, a szavakra tapadt sóvárgás is átköltözött belé. Bárcsak láthatnám egyszer, milyen a hó, sóhajtotta.

Hosszú tapogatózás után, nem messze Péter lakhelyétől, ahol egy falmaradvány a csarnok oldalával keskeny folyosót alkotott, megfelelő leshelyre és alkalmas kőkampókra akadtak: kifeszíthették a hálót. Péter oly boldogan ölelte

magához fiatal társát, mintha máris megszabadult volna a sötétség fojtogató szorongatásából. És Aron is lelkendezve ölelte vissza, a szabadságnak ragályos bűvöletében, jóllehet azt sem tudta, mi vár rá: a sötétség végtelenjét kell fölcserélnie a földi világ tiltó jelzéseivel... Egyetlen fénymadarat sem fogtak, viszont néhány bűzös, és ragadós testű pókféle belegabalyodott a hálóba, s ezeket Aronnak kellett kiszednie, mert Péter azt tartotta róluk, hogy Ákos bűzös szelenteinek utálatos matériája ragad a hálóba.

Aron növekvő utálattal tisztította meg a fénymadárnak kifeszített hálót; ahogy egyre csalogatóbbá vált előtte a fönti világ, úgy dagadozott idegenkedése az alatt lévőtől. S noha inai a megrezdülő hálóval együtt remegtek, rémületén is átsütött a vágy, hogy végre befogják a fénymadarat. A fény szikrája megtapadt lelkében, és apró lángokkal kezdett lobogni.

Ákos olyan kövér volt, hogy a kőpárkányon trónjához kúszó Aron a háj hurkáit már mind a mélybe hányta, s ő még mindig mozdulatlanul tapadt kőszékéhez. Érzékei rég kivesztek, csak gyomra nedvei jelezték, mit kíván. Semmi más élő nem volt testében, csak ezek a követelőző nedvek. Aron úgy beleragadt a háj mocsarába, mint a bűzös madarak a hálóba, s kétségbeesett vergődésével egyre közelebb jutott Ákoshoz, aki azt hitte, valamilyen nem várt falat érkezik hozzá; nedvei fortyogni kezdtek, s lakásukból kifutva feltöltötték a test járatait; a bálvány nyögőde nyújtózott Aron felé, csápjaival kereste a nedveit megindító akármit; ekkor a lecsüngő háj fagyott zuhatagától megrántva, kibillent egyensúlyából, előrebukott, bele a bűzös gödörbe, amelyet Péter a pokol szájának nevezett.

A barlanglakók felkapták fejüket; akik a vízben voltak, azonnal a partra úsztak, egymáshoz szaladtak, a férfiak visszatértek a gyűjtőhelyekről, az asszonyok maguk köré szólították porontyaikat; összedugták fejüket, s izgatottan tárgyalták, mi történt; mindenki előadta, amit az egészből felfogott, s így kialakult valamiféle történet, melynek sem eleje nem volt, sem vége. A királynak néha találgoznia kell a Föld istenével. Nem támadt bennük sem gyűlölet, sem bosszú. Tudomásul vették, hogy bálványuk eltávozott. Nem kárhoztattak senkit.

A kígyók szelídek voltak, a tóban nem laktak sárkányok, a kürtők labirintusán át főnről bezuhant vadállatok összezúzódtak, mielőtt kárt tehetek volna bárkiben. Békés, eleven élet visszhangzott a csarnokban, akárha egy vidám faluban; a langyos vízű, csillanatlan tükrű tóban prüszkölve, nevetgélve, kergetőzve fürödtek a barlanglakók; az ifjak lebuktak a tó fenekére, ahonnan szabályos, korong formájú kavicsokat hoztak föl markukban. Nem ismertek maguk közül választott vezetőt, nem volt szükségük sem hadvezérre, sem bölcs jósra, és már el is feledkeztek királyukról; életük olyan mozdulatlan volt, mint a fáké.

Xénia hamar kiismerte a barlangi világ szokásait és törvényeit, levetette ruháit, mert rájött, a kelme felesleges kolonc, a meztelenség viszont, a láthatatlanban elmérvülve, megmutatja, amire a szem itt hiába meredne. Olykor az élelemgyűjtő férfiakat elkísérte a kürtőkhöz, s olyan élethűen utánozta az állathangokat, hogy sikerült kelepcebe csalnia a gyanakvó, nagyon óvatos borzokat is. Tudományát átadta társainak, s cserébe ő ihatott elsőnek a borz vérével telt edényből; nem élt benne sóvárgás a fenti világ iránt, és ha meghallotta a páter kiáltását, valamely állat rikoltozásával válaszolt neki, aztán rögtön meg is feledkezett róla.

Ákos pusztulását a bűzös pókok elmaradása succedálta: a háló rezzenetlen maradt. Péter hallotta Ákos ordítását, hallotta a csobbanást, s mivel Aron nem jelentkezett, megsejtette, mi történt. Éhezett, s annyira gyötörte az éhség, hogy férgek után kaparászott. A sziklafal tövében annyira puha volt a talaj, hogy ujjait könnyűszerrel belemélyeszhette. Lelke rögzősebb volt az ujjai közt szétporladó földnél. Nekibuzdulva, két kézzel ásni kezdett, mígnem véres cafatok lettek ujjbegyei; akkor aztán kőlapokkal indult neki. A kaparászásból szabályos építkezés lett, hamarosan többölnyre mélyült a lyuk, s mivel a fal anyaga elég tömör volt, Péter bízott benne, hogy nem mozdul el, nem omlik fejére. Követte a kemény boltozatot, amely egy darabig ugyan lefelé ereszkedett, de aztán vízszintesen ment tovább, majd néhány teshossz után meredeken emelkedni kezdett. A remény rózsái kinyíltak, Péter kapart, kapart, mint egy kutya; amit lefejtett, azt hasa alatt hátratólta, amikor pedig kupacnyi összegyűlt, talpával kiteszkolta a felszínre. Fulladozott, a homok szemét marta, de nem lankadt: a fény hiányától fullad, a sötétség égeti szemét, ám Isten kegyelme már közel van, a járat emelkedik, hamarosan kijut onnan. Szakálla annyira megnőtt, hogy gátolta a kúszásban, és a kotrásban borotvává fenődő kőlappal kellett lenyiszálnia. Ha elfáradt, mesélni kezdett, mintha már ott volna Pál atya mellett, s neki tárná föl hihetetlen kalandjait, és ahogy minden részletre kitérve lefestette neki küszködését, amivel a felszínre ásta magát, az atya helyeslően és részvétellel bólogatott. Végül kibukkant a sziklafal túlfelén: érezte a hús szeleket verejtékező arcán, felhorzsoló, varas mellén; nem ujjongott, mert semmit sem látott; egy darabig gyötörődve remélte, épp éjszaka van (lám nem feledte el a földi körforgás eseményeit), leroskadva a lyuk mellé, csendesen szölongatta a Napot, de csak a sötétség visszhangja felelt. Egy másik, ugyanolyan sötét és elzárt csarnokba jutott.

Felfedezése nem maradt titokban, a barlanglakók azonnal átbújtak a szűk járaton, amely hamarosan kényelmesen kiöblösödött, átjöttek mindannyian, elégedetten álltak körül Pétert, örömmel lapogatták kotrásban megkeményedett vállait; állati szőrökből kényelmes kuckót készítettek neki, odahozták a korsókat, húsokkal etették, dédelgették, becézgették. Az új csarnokban hatalmas fűrtökben lógtak a denevérek, és a denevérhús káprázatos csemegéje az itt élőknél, akár földi embernek a délszaki gyömolcsók.

Xéniát megrémítette és elborzasztotta a denevérek vijjogása, de leginkább az a habzó élvezet, amellyel a felfedezett élésházba betört bennszülöttek tömtek magukba a piciny testeket. Igyekezett az őrjöngő zabálókát visszatéríteni a békés tópartra; egyre reménytelenebbül ingázott a két csarnok között, s zavarában belegabalyodott a kifeszített hálóba.

Szó nélkül hagyta, hogy a páter kiszabadítsa, s remegő ujjával megsimogassa. Péter soha nem volt ennyire boldog. A lány megfogta kezét, és vele maradt.

Álmában napsütötte mezőn kóborolt, s felébredvén, még mindig a napfényt színes szirmaikkal rabul ejtő virágok közt állva, aprólékosan mindenről beszámolt a lánynak. Szünet nélkül mesélt neki, az összes szót, amit valaha hallott, megosztotta vele, elé tárta életének eseményeit, valamennyi történetét, a jó és a gonosz párharcának legendáit, mesélt, mesélt, míg ki nem száradt a szája, akkor aztán az alvó lány szuszogását hallgatta. Ha teste nem érinthette a lány testét,

nem mert mocanni sem. Mihelyt ott érezte maga mellett ismét, a rideg, torokszorongató űr elillant, és ő képes lett volna vérét hullatni érte.

A teremtett világ ölelésnyire zsugorodott össze; a lány teste, haja, bőre, karja, szúzi lehelete volt e világ vize, tüze, földje és levegője, tovább semmi sem tartott, s e szűk, ugyanakkor boldogítóan bő mindenséget Péter aprólékosan és dobogó szívvel kiismerhette.

Aron mellett sohasem tapasztalta, hogy képzelete, amely egyre sivárabb, elhasználtabb lett, kivilágosodik, hogy kiszínesednek álmai, zuhogni kezdenek a képek és az események; Aron közelségében minden vigasztalanul koromsötét maradt, s ebben a kibillenthetetlen állapotban egyszerre volt a magány áldozata és okozója: eltúrta a fiú hízelkedését, hagyta, hogy állandóan mellette üldögéljen, s minél meghittebben viselkedett a fiú, ő annál messzebb járt: akárha olyan levelet olvasna, amelynek valódi üzenete nem a tintával lejegyzett sorokban, hanem a papírba nyomott vízjelben tárul fel. Xénia megelevenítette képzeletét, fényel világította be emlékeit, felrázta kába szavait, és a fény már-már annyira erős volt, hogy olykor magának is le kellett hunynia vagy tenyerével elfednie szemét; mindaz, amit elmesélt, a villanással egyidejű esemény volt, a villanás fényében támadt látvány, egy elsuhanó hangzás, egy tovalibbenő illat, egy foszlány, aztán ezek egyberakódtak, s a kirajzolódott történet már nem is az ő élete volt. És mégis.

Xénia valóságosabb volt, mint Aron, s Péter szerette volna még valóságosabbá tenni őt.

A mozdulatok nem raboltak, nem akartak bizonyosságot szerezni, mert nem volt látvány, amelynek valóságosságáról meg kellett győződniük. Ahogy a mesélő szavanként jut közelebb a világ dolgaihoz, miközben lassan áttetszővé foszlanak a szavak, úgy szótték egymásba testük matériáját az állandó párbeszédben, ahol szó volt minden parányi változás, szó volt a dobbanások erőssége, a sóhajok mélysége, az illatok felhőinek rezdülése. Mintha a beteljesülés pillanatait élték volna át, jöllehet a testi bűnöktől távol tartották magukat.

Ebben a nemes emelkedettségben a páter elmesélhette Xénianak, hogyan vágyódott az árva fejedelemasszony után, majd hogyan feledkezett meg róla, amikor ő, égi jelenésként elé toppant. Azóta csak ő tündökölt élete egén, minden percét ő tölti ki. S noha voltak bűnös gondolatai, most íme, mégsem esett bűnbe, elment tud állni a kísértő gonosznak.

– Isten vagy a Gonosz nagyobb úr?

– Isten.

– Akkor mért gondolsz a Gonoszra többet, mint Istenre?

– Igazad van, ezentúl csak Istenre fogok gondolni.

Elmesélte, hogy az árva fejedelemasszony mellett beutazta az országot, és ott annyi bűnös miskulanciát látott, hogy már azt hitte, nincs Isten. De van, ők most itt fekszenek egymás mellett, és Isten itt van velük. És akik szeretik egymást a földön, azoknak lelke összetapad az égben, és egyetlen angyal lesz belőlük. Elmondta az összes Pál atyától tanult imát, az összes zsoltárt, a szent ígéket, és amikor kimondta az áment, és Xénia már aludt, akkor hirtelen fény gyulladt körülötte, mindenütt fák, virágzó fák ragyogtak, és ők, ő meg Xénia, ott heverték ebben a pompázatos kertben, Isten pedig jóságos öregemberként ereszkedett egy felhőn közéjük, s az álom gyógyító porát szórta rájuk.

Xénia maga is felfedezte az emlékek felidézésének ízét, bár a meseszövéshöz igazi hajlama nem volt. A páter lendülete, retorikája, szavainak ritmusa segített megfogalmazni azt, ami benne nem történetekben, hanem illatok kavargó felhőiként volt jelen. Képek az egykori szobáról, az otthonáról. Egy különös szempár, amelynek tükrében látta legféltettebb gyerekkori ösvényét befutni a mogyoróbokrok közé, ahová elrejtőzött a kúria zaklatott élete elől.

Én is, én is, lelkendezett Péter. Egyszer, amikor gyermekként Fejérvár sarát tapasztam, és több napja nem ettem, mert amit elloptunk, nagyobb társaim felfalták előlem, egyszer leszállt az égből egy angyal, fényes volt a teste, lángoltak szárnyai, szavait nem értettem, de szeméből olvastam, mintha a szeme szólított volna meg, a szempár beszélt volna hozzám, belenéztem, és láttam benne a jövőmet, ahogy egy csuhába burkolózó férfi magával visz engem, föl a hegyek közé.

– Az angyaloknak van szárnyuk?

– Az angyaloknak hét szárnyuk van...

Te szoktál velem álmodni?, kérdezte a lánytól. Még sohasem, vallotta be Xénia. Örökösen madarakkal álmodik. Hol eggyel, hol többel, hol barátságosak, hol fenyegetőek; s elmesélte legutóbbi álmát. Egy madár csapódik egykori szobája elé, ő kimegy hozzá, hatalmas, hófehér tollú, emberi hangon szól, arra kéri, adja elő neki az élet vizét. Ő hiába táplálja, a madár egyre haloványabb, ott fekszik előtte, szétterpesztett szárnyaival; letérdel mellé, fejéhez hajol, ekkor a madár váratlanul belemar, csőrével felszakítja fölé hajló testét, és ömlő véréből inni kezd.

– Érzem szüntelenül valakinek az illatát, aki nincs jelen, de keres engem, valamit akar tőlem, és nem tudom, hogy menekülnöm kell-e vagy elébe sietnem.

– Én majd megvédelek. Testemből való test vagy. Vérem a véred, lélegzetem lélegzeted, szavam szavad. Verejtékem verejtéked. Nyálam a nyálad.

Ezeket suttogta a lány arcába hangtalanul, csupán ajkainak mozgásával, mégis eltökélt határozottsággal. Akkor nyelvét hirtelen a lány szájába préselte, és ujjában azzal a durva kapzsisággal, amelyet igaz könyörület és szelídség táplált, és amelyet csak azért színlelt, hogy a könyörület és a szelídség táplálékával szörnyeteggé növekedhessen, a lány szemérmébe markolt.

Xéniát a páter történetei megtanították sírni és nevetni, és mert mindegyiket követte egy újabb, és mindegyiket megelőzte egy másik, megtanították emlékezni. A történetek kitépték őt az önfeledt létezés gyolcsai közül, mint egy beteg testet. Amit cserébe kapott, az emlékezés rossz volt. Egy csapásra cipelnie kellett mindazt, amit a sírással és nevetéssel sem lehetett könnyűvé tenni; botladozva és magányosan keringett ebben az új világban; a múlt egyre nehezülő terhe alól egyetlen pillanatra sem kerülhetett ki, és miközben közös fészüket el-elhagyta, hogy élelmet hozzon, észrevette, mennyit csetlik-botlik a megszelídült sötétség tárgyai között is. Magasból szétpillantó érzékei, amelyek eligazították a világ sokféle veszedelmes törei között, elhullatták szárnyaikat, az illatok, amelyek dajkálták lépteit a jelenben, és megmutatták neki a jövőt, ellibbentek mellőle. Az emlékek hatalmától, még az utolsó pillanatban, mint a csiga, ha visszahúzza szarvait, belülről óvta magát, s jöllehet eddig sohasem gondolt rá, most testét kellett leginkább védenie. Fuldokolva kiöklendezte szájából a megdagadt nyelvet, kirántotta testéből a mohó karmokat, fölugrott, és a reménytelen magány ajtaját rácsukva, magára hagyta a páttert.

A szavak semmire sem jók, mondta később a páternek. És az beleegyezően dörmögött egyet.

Xénia mégis megbocsátott neki, s hamarosan visszaköltözött mellé. Fürdőzések közben, amikor barlangország apraja-nagyja kisereglett a tópartra, ők pedig az ifjakkal vetélkedtek, ki tud több kerek kavicsot a mélyből felhozni, e vidám és meghitt hancúrozásban felfedezte, hogy a föld alatti világ örök éjszakája is tele van színekkel, a tisztító kékséggel, a melengető pirossal és sárgával, a légység barnájával, a tavaszi olvadás szürkés hószínével; ha akarta, színné változtak a hangok is: színek szivárványos abroncsa keretezte a békés és eleven világot a Nap vándorlásától nem szántott boltozat alatt. De a zabálók hangjai elfeketítették a szivárványt.

Aronról sohasem beszélt a páter, csak magában csodálkozott, milyen egykedvűen fogadta eltűnését. Fárasztotta a fiú szünet nélküli lelkendezése, dadogó, akadozó beszéde. Azt sem szerette, amikor Pál atya szavait hallgatva a tűz körül ültek, és András nevű testvére fejét ölébe hajtva elaludt. Egy test, egy lélek vagytok, mondogatta Pál atya. Ahogy a medvebocok hempergőznek összefogózkodva, ők is szüntelenül birkóztak, civódtak, a fa tetejéről a gyanútlan nyakába ugrottak, lefröcsköltek hideg vízzel egymást, mosakodás közben a patakba lökték társukat, ellopták köntösét, térdét hátulról megroggyantották, mindenrendű testi mutatóvannal ingerelték egymást. Ő viszolygott ettől, ha tehette, messzire elkerülte testvéreit. Ugyanott nőtt szőrzetek is, ugyanott pállott ki bőrük, ugyanott izzadtak, ugyanazok a pontok fájtak nekik is, és ugyanúgy túrték a fájdalmat, ugyanazzal a grimasszal elfüggönyözve sírásukat. Ugyanaz a sötétség rejtőzött bennük.

Xénia közelségében többször megkérdezte magától, vajon mi szüntette meg testi viszolygását. Honnan erednek a vágyak? A gerincében érzi, a gyomrában, a szívében, a torkában, a tenyerében, az ujjában, az ajkaiban, a nyelvében, a fogaiban, a körme alatt, az ágyékában... Pál atya a jéghideg vízhez, a derékalj nélküli fekhelyhez, éhezéshez és szomjazáshoz szoktatta őket. Ha van egy darab kenyered, add oda az első koldusnak. Te legyél a legszegényebb. Ha szomjas vagy, végy egy korty vizet szádba, ízleld meg, aztán köpd ki: addig ne igyál, ameddig szomjas vagy. Jézus is hagyta magát megkísérteni, mert ekként mutatkozik meg a Gonosz, és így válik legyőzhetővé. Amikor Xénia magára hagyta, azonnal imádkozni kezdett, azt kérve a Megváltótól, hogy tisztítsa meg testét; ne érezze a zibongást gerincében, amelyet kígyók tekeredésével fonnak körül a vágyak, csendesítse meg szívét, a vágyak buzgóságával meggerjedtet, szabadítsa ki mellkasát a forró abroncsok szorításából, egyenesítse ki ujjait, amelyek karmokként begörcsöltek, vegye le nyelvéről a bűnös szavakat, húsítsa meg arcát a tűz rózsáitól, űzze el a remegést ajkairól, altassa el ágyékát, hol a bűn hajlékot és lakodalmat szerez magának. Újra és újra sorra vette testének fészkeit: mindazonáltal az ima titkon arra szolgált, hogy teste felkészüljön a legparányibb rezdülések előtti kitárulkozásra.

Lehunyta szemét, s csak most figyelte föl arra, hogy imádkozás közben, napvilágnál felvett szokását őrizve, szemhéját leereszti, és lehajtja fejét. Érezte, nedvesek szemei. De könnyei nem a lány visszatérésének szóltak; az önsajnálattal buggyant ki belőle. Mert nem hagytak időt a harcra, túl könnyedén megbocsátottak neki; le sem győzhette a Gonoszt, s máris feloldozást nyert; ismét csupa látszólagos kellék népesíti be hitének templomát.

Mindannyian valamely tulajdonukká rendelt háló foglyai voltak. A föld alattiak bálványuk ledöntését már rég elfeledték, ám mégis hiányzott nekik. Péter észrevette, hogy fészke körül úgy susztorognak, mint Ákos trónja előtt. Amikor könnyek között tárta fel keblének fájdalmait Xéniának, a megjuhászodott nyáj ugyancsak sírva fakadt.

Péter a belé oltott prófétálóhajlammal fordult feléjük, arra gondolt, talán Isten szándékai vezették őt a barlangbeliek közé. Az Apokalipszisben eljön a bárány, és kiássa a holtakat a földből. Noha vesződéses dolog, e nép mégis megérdemli a vele való foglalkozást: bűnei inkább a tudatlanságból fakadnak, mintsem gonoszokdásból, lelke szomjas, bár maga sem tudja, mire szomjazik.

A gondolat, hogy ő fogja megnyitni a barlang kapuit, a pátert megszállottá tette; semmivel sem törődött, csakhogy a magában elszánt szabadulásnak végre nyertes végét érje: láthassa a világot, mint egykor. Aprólékosan megvizsgált minden rést, minden gödröcskét, belebújt a legkisebb üregbe. Ha a denevérek itt vannak, akkor léteznie kell kivezető járatnak is, és legyen akármilyen szűk ez a rés, ő lassú, türelmes munkával, ahogyan az alagutat ásta, ki fogja tágítani. Ha kell, fényt szomjazó arcával fogja szétfeszíteni.

Megpróbálta munkára fogni a bennszülötteket, csoportokra osztotta őket, feladatokat adott nekik. Ám azok, gyermekek módjára, pillanatok alatt haszontalan játékká változtatták a kirótt penzumot, elhagyták helyüket, összekeveredtek, végül együtt vonultak át a tóra fürödni. A munkától étvágyuk megnőtt, hatalmas denevérlakomákkal körítették a páter szent leckéit, majd a túskehal velőjét kiszippantva, belemerültek az öntudatlanság óceánjába.

Nem tudni, mit fogtak föl a páter szavaiból. Péter kérdéseire sohasem válaszoltak, vagy ha válaszoltak valamit, válaszuk mindig a kérdés mögötti kérdés-ként tevődött föl. Nem vágytak semmire, nehéz volt őket bármire is rávenni. Sem fenyegetés, sem ígéretés nem használt. Fegyelmezetlenek voltak, mint egy könnyen vett győzelemtől romlott hadsereg. Ártatlanságukat nem imákon, vezeklés által nyerték el: olyan lélek lakozott bennük, amely még sohasem észlelt vagy gondolt semmit sem.

Amikor emberöltők tucatjai múltán a föld alatti csarnokba is behatoltak a koldusnépek, hogy a tó fenekén keressék Dárius kincsét, és ördögi eszközeikkel fényt gyűjtöttek, semmi különöset nem vettek észre, mit sem sejtettek a földemberekről; egyetlen nyom nem árulta el, merre lettek, mi több, hogy voltak-e egyáltalán.

Kiviszlek innen, fordult a páter Xéniához, megtaláltam a járatot.

A lány nem felelt semmit, de azért nem volt elutasító. Az illatok azt mondták neki, hogy hamarosan ki fognak jutni innen. Nem ellenkezett, amikor Péter kézen fogta, és odavitte a részhez.

– Nekünk itt semmi keresnivalónk.

Xénia engedelmesen segédkezett neki. Utánakúszott, az összegyűlt törmelékét kituszkolta a járatból. A páter, felbuzdulva a lány készséges mellé állásán, életre-halálra dolgozott. Ám rettenetes messze volt még az alagút vége: a levegő, amely befurakodott a réseken, többször váltotta ízeit, hol a hó hűvösét fújta arcukba, hol a forráság száradt porát.

A barlanglakók halálra rémültek a besüvítő fénymadarak csattogó szárnyaitól, hajlongva menekültek a kegyetlen karmok elől; mint ostromlott vár lakói futottak imide s amoda, hajakat borzoló, szíveket rettentő kiáltásokkal: anima, anima, így neveztek ők a fénymadarat; a férfiak és gyermekek egymást letaposva igyekeztek vissza a régi csarnokba, miközben a bátrabb és erősebb asszonyok, lábukat a végső kétségbeesésben megvetve, a jövevények felé fordultak, s félelem torzította üvöltésekkel támadtak rájuk, hogy mesterkedésükkel beszabadították a Gonoszt. Mindazonáltal hiányzott belőlük a bosszú gyilkos indulata: morgásukkal, vakkantásaikkal, lassú közeledésükkel szorították az alagútba Pétert és Xéniát, majd a bejárat elé egy hatalmas sziklagolyót görgettek. Éhen és szomjan veszünk, sóhajtotta Péter. Xénia azonban egyre erősebben érezte, hogy hamarosan kijutnak onnan. Érezte az idegen illat közelségét, amely az idők kezdete óta les rá, üldözi mindenhová, és érezte, hogy ebből a fogságból nem lesz menekvése.

Jelenkori utazás

(Két gyermek)

I.

*Szörnyű, hogy néhány tudatlan év a gyermekkor,
s utána évtizedekre rúgó nehéz sóvárgás következik,
fájás, és a nyomasztó tudat, hogy vége, elszalasztottunk
valamit. Biztos, hogy a gyerekekkel véget ér az élet.
Az első. Két életünk van. A „felnőtt” emléke a múltból
halálos. Nem későbbi életébe, elveszett gyerekkorába
hal bele.*

II.

Miért más?

*Miért, hogy a gyermek tudatlan bölcsessége
mindennél drágább, s az, hogy „tanul”, csak
felejtést és korcsosodást hoz? Arcából
más arc válik, s kínjában megbocsátón
mosolyog a régiben. Valójában irigykedik
és retteg. Tudja, voltak arcai, mik
örökre el. Ami maradt, lett, van, ugyanúgy
hűtlen lesz. Kérdései banálisak és meg-
válaszolhatatlanok. Hát hallgat. Néz bután
ezzel az arcával. Aztán... – mindig egy
kis aztán. Aztán az se.*

(Utazás megállással)

Kinn állni a mezőn.

*Elolvadt hó, tócsák. A fejét
képzeletben lenyesik a szaladó
villanyhuzalok. Egy-egy vonat,*

*felhő, amint átszalad rajta,
az agyán. Mit akar még?
Tavaszt várni? Lesz még ősz is!
Naplementézni? Nap nap után.
Keres egy utat. Sárkoloncok
a cipőjén. Sebaj. Egyéb járművek
rég telehordták sárral ezt
az alsórendű utat.*

(Suhan)

*Mintha nem is itt lenne.
Tán túl barna.
Érthetetlen viszonylatok.
Arcok gödörben. S arcok gödrei.
Ugye, nem mindegy. Főleg, hogy
eltekerőzik köztük egy
óvatos vonat. Mondhatni:
mindennek vége. Nem hajtanak ki
tavasszal ezek a fekete fák.
Se a magasfeszültségű vezetékek
acéltornyai (csúnya szó!). Akkor?
Mert elsuhan egy lerogyott híd,
arra gondol: aki helyből nagyot
tud ugrani, lendülettel, annak jó.*

(Kurd után)

*Falu.
Obszcén felszólítás
közösülésre.
Vacak tetőcserepek.
Barázdák, amik...
(nincs tovább).
Azt gondolja, mindjárt
hazaér, és egy
nappal több meg
kevesebb. Elmondaná,
mennyire unalmasan
barna minden; de jó*

szó-e az a „barna”,
ahogy mesélné?
Feje fóliasátor,
primőrökkel teli.
„Tavaszi!”, böfögi,
s fázik mindene,
még a nyelve is.

(Vég)

Lassan vége.
A barokk égbolt-festménybe
Picasso belekontárkodik.
Egy torz IFA-teherautót.
Pótkocsit. A háttérben
gerendahalmok sötétednek.
Plusz homok, műtrágya,
25 kg-os kiszerezésben.
Ember csak annyi, hogy valaki
cipőt köt a peronon.
Mindegy. Ő is meg fog halni.
(Bár a magyarban nincs
jövő idő.)

Mi hírem költik?

„De rémes így is az egész; hogy róla”
(Épp utána)

1

Ha az ember épp meg akar halni, az jó dolog.
Meghalni mindig akkor akarna az ember, ha más baja nincs.
Meghalni jódollgában akar az ember.
Az ember mindig szebbre, jobbra, többre tör. Jódollgában azért akarna meghalni az ember, hogy még jobb legyen neki.
Nagy megkönnyebbülés, írói fejlődés is (remélem, az utolsó fok, amire még kényszerít valami), nagy szabadulás, hogy erről beszélhetek. Egyáltalán nem akarnék tovább élni. Senki ne fűzzön hozzám reményeket. Ha még élő 3 madarunk is elköltözik, mennék Kosztolányi, Karinthy etc. után, akiket mind messze túléltem. Tőlem többé senki semmit ne akarjon, udvariaskodó válaszaimnak ne örüljön, igyekezetem látszatát ne nagyon higgye: csak a létfenntartásért történik. Különben talán a postám is olvasatlanul potyogtatnám a Dunába. Senkire és semmire nem vagyok kíváncsi, tulajdonképpen. Ezt, tudom már, mindenki jól kibírja, ezért is merem leírni. Ellenben mert élek még, kölcsönviszonyokban, csak moderátor, és térjünk vissza arra, amiről eredetileg, s a cím szerint, szó lett volna és (lásd fentebb) lesz.

2

Napóleonnal ellentétben: ó, bizonyos dolgokat csak írásban lehet. (Tudjuk, a csatavesztés... és a tiszt leírta Neki a hírt, s ő: „Ne...”) Ilyesmiről, mint ami az „1” alatt állt, beszélgetni képtelenség. Provokáció. Kacérság. Felelőtlenség. Vita-tárgy.

Holott egyik se. Le kell írni. Íme, az irodalom nélkülözhetetlensége.

Egy árnyalattal kevésbé esszenciális irodalom-fontosságról terveztem írást rég, s most, hogy nagy és szívbeli örömemre (ne lásd fentebb!) a *Jelenkorral* hosszabb egészségügyi szünet után (rám ne unjon még jobban az Olvasó) kicsit megint elkezdjük, e szívem-közepe dolgot (minden dolgom az, s nem az) itt próbálom előadni.

Arról lesz szó, hogy
némely tragikus erzetű költők (némely költők tragikus v. kiábrándult v.

kétségbeeséshez közeli) hangja hogyan szól „rólam”. *Néked szól*, mondja Szép Ernő. Kosztolányi elmondaná, ha nem unnád (*Hajnali...*). Címbeli szótrefám a „költetni” kettős jelentését aknázza. A költő mit költ úgy, hogy az híradás rólam. Ennyit jelent a cím. Kettős jelentés egybe-fogva. Semmi sandaság, félrekacsintás. Szent is, hogy ők az én híremet (sajnos, még nem poromat) költik, írják, mondják – és vicc is, hogy mintha szanaszéjjel ők engemet beszélnének.

Hála a sorsnak, hogy bennük magamra ismerhettem, s nem kívánt életemet ezzel a vigasszal is hosszabbítanom muszájlott.

Múzsájlott, hogy maias szóviccel éljek.

A sors párkái a muzsalyban fonták nekem ezt. A múzs-alj. Pókháló, fennakadtam rajta.

De félre a tréfát. Egy érzület költészeti megfelelőiből keresgélődik össze itt. Ami az eszembe jut.

Kosztolányi, Szép Ernő, Pilinszky, József Attila, Nemes Nagy Ágnes verseit tekintem főként. Főhajtás is ez. Tűnődve lehajtott fő. Semmi bólogatás. Természetes, hogy nem megrendültségemmel óhajtom szórazoztatni a Kegyest.

Úgy beszélek magamról, mint esetéről az orvos (Kosztolányi). Hozzáteszem, se ily testi, se ily lelki bajaim nincsenek.

Egy hapsi a földön egyszerűen megunta. Rosszabb üzlet neki, hogy él, mint ha nem élne.

Sokan vagyunk így? Ezt nem én döntöm el.

Bízom benne, se elkedvetlenedés, se lelkesedés nem támad soraim olvastán. Merő irodalmi gyűjtemény ez. Az irodalom igenis maradjon irodalom. Ha tehetése van rá.

3

Kosztolányinál akadnak krízis-jelek igen korán is, nem tudom, van-e olyan, hogy „századforduló” (és „-i dekadencia”, meg hogy mi lenne az). De a fiatalos halál-vágy, halál-sejtés szép, nem egészen jelentéktelen sorai, szakaszai finoman elősejlenek. (Csáth közben megtette. Kosztolányi mély római becsülettel nyugtázza is ezt később. Derekas vers a *Csáth Gézának* ekképp ugyancsak.)

Gyorsan előrevetem: szó sincs itt arról, hogy alkotáslélektan, szociológiai háttér... meg hogy oknyomozás. „Micsoda micsodának felelt meg a költő életében... mely fizikai, lelki tényezők motiválták, hogy ezt mondta... azt mondta...” Nevetség, nekem. Az irodalom a számomra olyan szent Húsvét-szigeti kötömb-sor volt mindig, hogy szinte ily-egy-istenben is hinni kész lettem volna: „ő teremtette, ő teremti ezt”. Az irodalmi művek nekem elsődleg is *vannak* – és nem ezért, azért vannak, nem ebből, abból. Viszont nagyon is fontos: miért vannak. Mire. Azért vannak, mert a legfontosabb, hogy legyenek. Gondolati és érzékletes is az irodalmi mű. Napi szócséplésünk eszközével (a szóval) szólnak, logikai szerkezetek... nem is folytatom. Vagy ha nem épp ilyenek, ennek elágazásai, kontrái.

Miért írta Kosztolányi (tehát) fiatalúsága idején, hogy:

*„Úgy félek, hogy ezt a homályos, ódon,
vén bánatot egy éjjel elveszítem,
és véle együtt életem s a szívem,
a szívem is, és megvigasztalódom” – ?*

Vagy:

*„... mi lenne, hogyha
a folyosóra mennék csöndesen,
s én, bús fiad, sötét revolveremmel
átlőném fiatal fejem?”*

A *Kösöntyű* és a *Pipacsos, alföldi út...* más-más minőség s jelleg. Amaz mindig képviselhető érzület kicsit modoros (de tökéletes) kifejezése, a sötét-revolveres vers csak vágykép-végső-pontnak látszik. Az akarsz-e-játszani-halált jegyű „szerelmes” versek, a bús férfi (előbb a szegény kisgyermek) halálvágyai nem tartoznak tárgykörömbe. Nem „hírem költik”. A *Csáth Gézának* folytatja az érvényes sort. Emlékszünk? A „New York, te kávéház...” kezdetű bús-panasz már az óra-gyilkoló boldog gyilkosokról szól, kiknek talentumot isteni kegy osztott bár, ők csak a kávéházi posztót... stb. Magam, ha ez rólam is szólna, egyrészt (talán) irdatlan sokat dolgoztam. Egyrészt, mert rosszul fizették (bocsánat a szóismétlésért), másfelől, mert ilyen voltam (adottságilag). Nagyobb foglalatban másfelől: egyrészt nem szól rólam, mert a *játék* nekem mindig rendszeralkotás-vágy volt, ilyen jelleg, ezért volt a sok bajnokság, táblázat (van ma is, társnémmal a Nagy és Kis Koala Kártyabajnokság, 26 éve), másfelől (alpont megint), ha a lovakat tekintjük, rövid, de szenvedélyes korszak után a heveny játék-vágy elült, maradt az idő töltésének szerveződéslehetősége, aztán (maradt) a fizikai-gondolati cselekvés együttese, a táj, a helyszín, az ember-együttesek jellegének tanulmányozása (félálomban csak, s távolian), maradt a *részvétel* lehetősége (lehetőségeként, ez, „a ló”) a világban (ahol szervezetszerűen, funkcionálva 25 éve nem szereplek, csak bérmunkavégzőként). Társnémnak mondogatom: 1. mint önálló kezdeményező (hogy újságoknak, kiadóknak stb.) írásokat adok, ötször is nagyobbat kockáztatok egy hét alatt, mint hajdan (1993-ig) bármely lófutamban. 2. Ő, amikor egy lakásfelújításba kezdett, százszor annyit kockáztatott, mint magam valaha is lóval. De ha első gombfocibajnokságos közélményemről kuss, a lóról is: ennyit. Nemes Nagy Ágnes: az angyalok s a lovak. Hogy végül csak ők maradnak. Igaz, N. N. Á.-nál (ritka helyek nála ezek) szintén eljön a „közöny”, a *minduntalan megsértének* válasza. Mulatságosnak találtam (bár érthető, hogy kevésbé zaklat fel): „sértődékeny!” (volnék), mondták. „Mert verebek közt éltél, akik nem tudnak válaszolni, a rádreplésen etc. túl nincsenek veled relációban, elszoktál az emberektől.” Gyorsan valamit: nem állíthatom, hogy a sok műfordítás (sok szerző, sok idegen „világ”) okvetlenül tárassá és megértővé tett volna. Nem állítok ilyet, nem okvetlenül. De – gyanakodjunk erre. Aztán: a madarak (jó, hát játéknak kevesebben hiszik már őket; tömérdek aprómunka voltak ők, 19 éven át hajnali felkelések, néha 14-15 lény etetése, ápolása... aztán a szívszorongás, élnek-e, halnak-e... még 3-an vannak... s azután? mi lesz? befolyásolja-e mostani gondolkodásom jellegét a fenyegető

végző vesztés? magam sem tudom). Lásd néhány álmomat. Például (elég a szentferencesdi közhelyéből! nem volt olyasmi; mélységes, apró-részletű kapcsolatvilág volt Szpéróékka, van ma Lizziékkel) Icsi, nemrég meghalt széncinegén (vak volt három évig, úgy etettük, óránként, félóránként) a Lánchídon (mely a leirtott gesztenyefák híz-helyrévén, sic, nagyon látszik), megjelent egy éjjel (álom), rettegtem, mi lesz a hirtelen hollónyi madárral, ő azonban nagy kedvességben megnyugtatólag *emberi nyelven* szólt nekem (megírtam másutt). Tehát fordított (is) volt itt a viszony.

4

(Érdekes, hogy a költői – pedagógiai – szervesség jegyének tekintik a visszacsatolást, az átfedést; az én úgynevezett evidenciatorténeteim sem egyebek. S akkor itt: épp az jött volna Kosztolányitól, a Csáth-vers, hogy – íme –:

*„Te sohase-jövő és sohase-beszélő,
várlak ma is, halott, e hosszú és e késő,
bús éjszakán.”*

Icsi beszélt.)

Megjegyzés: N. N. Á. verse arról, hogy nem hisz Istenben ő, „én nem hiszek Tebenned”, mondja, igen, csak mert nincs kívül szót váltania, Isten megadja azt a (pampam) kegyelmet, hogy „legalább imádkozom”, így tanárom a versben.

Evidencia-viccem: „Irgalmazz, Istenem... még veled is szót kell váltanom?”
Jaj, az „én beh utálok magam” motívuma.

Persze, kollokvialitás a szellem-lényegünk. De az égből is sok, a lény egéből, a lényegből, a lényből. Nagy csöndet! Gépelek, mögötte az *Alice in Chains* bömből (*Sap*). Madaraink (hármán) harsognak. De legalább én nem beszélek. Nem váltok szót senkivel.

Nem is várok senkit, mint Dide úr a Brennert. Becsületet szeretnék tenni. Még ha felvidulok is e dolgozat (emitt az első rész) végére, akkor se higgyen abban senki. A lelkem megkönnyebbülését akarom, azt, hogy én elmondtam végre ezt. Ez, az, minden kavarodik. Nyugalmi helyzet és egyenletes, egyenes vonalú mozgás! Mindenit neki! Piff, töröknek tar...

De az Ottlikhoz vezetne át, s ő nem költi hírem most, nem költő. Tiszta víz, ellenben, ő.

5

Tiszta vizet.

A Csáth-versről nekem aztán igazán nem is illene sokat szónokolnom, ellenben álljon itt a vége (tényleg egész felvidulok, aludtam egyet az imént, ld. Szép Ernő, azt hiszem, már megholtam vagy meghaltam; majd jön ő is):

*„Te a halálé vagy, zarándoka az árnyak,
ki bátran indultál, kapudat megtaláltad
az éj felé...”*

Ah, ilyen kaput is kell rajzolni. Rémes mindig csak ugrató akadálylovakat, lovasokat. A háttéren kívül (a táj!) minden oly *fényesen* amatőrös, továbbá rémes felelősség nekem, hogy ne legyen oly *kutyaitű* amatőrös. De kapukat! A múltkor ez egy átjáróház szép kettős-belső-udvar tagolását látva eszembe is jött. Ellenben senki ne higgye, hogy ez a derű itt múltó fellobbanásnál több lenne.

Derekasságból írom e dolgot most épp, mert társném elment egy hétre, s kutyánk őt nagyon hiányolja. Ne legyen az, hogy én is itt hagyom őt, ráadásul a Lizzi madarat se látja akkor, akivel cimborák. (Mert szét kell csukni két szobánkat.) Tehát majd együtt másoltatom ezt, holnap majd... a fél éjszakát is végig lehet dolgozni. Talán egybe-rántom a cikk két felét. Meglátjuk.

Tény, hogy a Csáth-vers utolsó szakasza nem illik pontosan a „hírem költi” kategóriába:

*„De én, jaj, itt vagyok a fényben és hitetlen
feledve önmagam, jajokba fúlva lettem
az életé.”*

Nem a „nagy gesztus(ok)” okán. Kinek-kinek a stílje (stíljét). Hanem mert túl kerek. Tartalmát nézzük? Igaz. Illik rám. De a forma, a költői forma (hallok egy Mándy-alakot). Az fontos. Az meg – nem illik rád, öcskös. Az nem. Maradjunk ebben.

Hanem azért – akkora telitalálat a Dide úré, hogy különb nem kell. Szinte boldog leszek. Hogy élek.

Leirtani.

6

Ami az én hírem költi – még csak a *Hajnali részegség* se. (Valóban a következő dolgozat, inkább próza-beszély, napló-vallomás, öntény-kutatás.) (Annak tárgya lesz, miként éltem meg én londoni összeomlásomat – ha az volt az! mert igen sok építőleges, épületes eleme volt, szó szerint is a londoni építészet tanulmányozása etc. – *erről* legközelebb, *Kegyesem*.) Az én hírem, s amiért Kosztolányi előkerült, e dolgok költik, mik itt jönnek, idézve, rögvest.

(Közbevetés: ahogy a *Hajnali*... Lilije inti a Bébét, csak ne siesse el a Petár meggyászolását, semmi megrendült klop-klop szívdobogás, így figyelmeztetem az Olvasót, ne bízson a dolgozat itteni hirtelen egészséges lendületében. Az írás mint tevékenység maga – a legszentebb nekem! bevallottam már –: ily híretem költi csak. Az mutat engem így. Hogy írok, az.

De azért írom meg mindezt, éppen azért, hogy ne kelljen talán írnom, majd, ne kellhessen, reméljük, s akkor nem keltem ily konstruktív híretem... ami bizony nem is igaz „lényem” egészére.)

Hű, itt az *Együgyű ének!* Nem is ismertem, dadogok. Szóval, látta ő (Kosztolányi) a holtakat, a „régén-régén voltakát”, és azok illet-olyat mondtak. Mire ő: „Én mondtam: édes véreim, / megcsöndesült testvéreim...” S hogy „elromlott, szent játékszerek”, azt mondta, és én hályogon át látom a világot. Szép Ernő mondott ilyeneket, ugye? Elromlott v. megromlott, szegény küldemények, ilyesmi. De az nem témánk most. Halottaim.

„Nem szörnyű már, nem is csodás, / nem örület, lidércnyomás, / se fekete-ség, se derű. / Csak egyszerű...” Nem nagy vers, de hírem költi, kicsit.

Lényegiben (teszik ezt). aztán már a későbbi versek. A *Halottak* „sem semmi”. Tessék:

*„Volt emberek.
Ha nincsenek is, vannak még. Csodák.
Nem téve semmit, nem akarva semmit,
hatnak tovább...”*

Végig-idézem, azaz didézem, kapjanak valamit az Olvasók, érdemleges-összefüggőt, ne csak engem. S mily érdekes, hogy Kosztolányi a halálvágyat (vicc, na ja!) ily konstruktívan mutatja. Ki-ki foglalkozása szerint. És mintha az lenne hívság, ha legjava tudását gyakorolná, örökké ezt tenné, a már-halott. Ó, ez így természetes. Hogy nagyon is ellen-végletbe csap át. Mert:

*„Futók között titokzatos megállók.
A mély, sötét vizekbe néma, lassú
hálók.
Képek,
már megmeredtek és örökre
szépek.
Nem-élők,
mindent felejtő, mindent porba ejtő
henyélnők...”*

Amit halálvágnak hiszünk, inkább élet-mód-vágy (modus-óhaj, végre). De-hogy öngyilkosság! Megjegyzem: magamat el sem tudnám képzelni úgy. Leg-följebb (nagyobb-féle önáltató) önaltatással. Hátha mégse. Ne nézzen ki belőlem túl sokat senki így. Én a szép tervek, nagy és konstruktív elszánások tönkjéről akarok csak beszámolni. Hogyan van az, hogy „nincs”.

De hogy az azért – hogyan *van*.
Sajnos, még mindig küzdök.

7

Ám – tovább. A „Halottak”-kal.

*„... kiknek kezéből a haraszt alatt
lassan kihullt a dús tapasztalat.
Nem tudja itt Newton az egyszeregyet,*

*fejére tompa éjszaka borul,
Kleopatra a csókot feledte,
és Shakespeare elfelejtett angolul.”*

Hm. Mi? Ugye? Ezek nagyon nagy dolgok.

*„Nem ismeri meg itt anya a lányát,
sem a tudós ezer bogos talányát...”*

Akkor mi kényszerítene engem, ha ép eszemnél vagyok, s valameddig (sajnos) eljutottam (mivel? hogyan?), mi, hogy csak és csak ráhajtólag-tevőleg...? Nem hajthatom kicsit magamra az ajtót? Ne mondja senki: „túldolgoztad magad...” stb. Ld. „sértődékeny vagy”. A vers vége:

*„Ábrándok ők, kiket valóra bűvöl
az áhitat, az ima és a csók.
Idézetek egy régi-régi műből,
kilobbant sejtsomók.”*

8

Talán innen jött a *mi hírem költik?*-ötletem. A lények (a holtak) mint mű-idézetek. Tabán, ahová kijárok, az ő sírjaikhoz. Huszonkilenc madár. Hány életed van neked, kérdezte nem is oly mély értésű, de villámfény-világította-elméjű kiadóm egyszer (tőlem, a műfordítótól), verebeink, széncinegénk, poszátánk, zódi madaraink okán... hogy ennyiszor bírsz majd meghalni.

Ha csak egy kis corneille-i becsület is van bennem (Cid), vagy ha a Clèves hercegnőt, Hamletet szerettem valaha, ennyi halál után (ha őket szerettem, és remélem...!), nem lehet bennem igazi részletező, törekvéses életkedv.

Rángások, legföljebb, a Bábos drótajzásai. A drótok ajzva, én nem. De rángok általuk.

Nem oly egyszerű ez, mint egy doboz bontatlan Katáng cigit hordani zsebben (s fejben, zsigerben a napi 2-3 doboz Katáng borzadály emlékét, ocsmány ízét), vagy B-és-C vizskit, 0,04 dl, vagy mi, liter egy 250-edé. Hogy véletlenül se akarjak inni.

A Bábos rángatása ellen (még velem is szót váltani kell!) nincs eszköz.

Amink ellene van, az is rángás. Lásd Weöres a „domesztik oráng” (után) rángásairól. Vagy N. N. Á. a rángásokról, *Mesterség...*

Nem, nem. Ugye, nem vontam vissza semmit? Ha nem ránganék, nem is egzisztálnék, nem vágyhatnék exitálni. Sz!

Persze, ölni nincs jog. Ahhoz bárki kevés (az ő létében), hogy nekem (velem) ezt elintézzze. A Parancsolatok (na ja) érvényesek, állnak. Csak az az Ismeretlen Vendéglátó tessékelhet ki házából. Igen, ezt szeretném. Nem Hozzá megtérni. Hagyjon el örökre. Ha már e világon nem megy, azzal, hogy elvesz e világról. Utána – Uram, nem is ismertük egymást.

Mivel azonban az ember, állítólag, emez Úr képe, ezért zavar engem, általában, ha akár csak az utcán is „jön” valaki, csak úgy megy. Sose hittem volna: tényleg látni nem akarnék senkit. Akik ezt értik, őket a dolog bőven nem sérti. Együtt szerencsétlenkedünk. (Újságoknál, könyvekkel, rajzokkal, telefonozásokkal. De – kész.)

9

Sok ne legyen – maradjunk ma ennyiben. Kosztolányinál. Legközelebb J. A., Ernő úr, Pilinszky. Kosztolányitól ezek költik az én hírem most valóban:

A vad kovács. Könyörgés az ittmaradókhöz. (Kicsit.) Már megtanultam. Ének a semmiről. (Semmiről?)

Nem túloztam el. Nézem a nagy-versek sokát, ezek mellett. Elegendő, amit e négyből idézek mindjárt.

Magamról elébb. Ép emberi szóval. Mi van velem (veled) hát (öreg), kérdezi az Olvasó, a Kegyes.

Persze, a hír-költés mellett ezt is kellene mondani. Jó, hogy a versek kifejezik. Mégis.

Azért nem nagyon mondtam eddig, mert nem arról lenne szó, hogy én most „akkor hát elmond”(jam), megkönnyebbüljek, ki legyen mondva, alkalma legyen, hogy (alkalmam legyen). Valamit mégis muszáj, erről.

A versek mintha elvitték volna a heveny semmi-érzetet. El is kell intéznem dolgokat. Tizenkilenc helyről tartoznak pénzzel. Ebből hét hely reménytelen. Visszaadták a művet, megbuktak, fizetéseképtelenek, menjek inkább nyaralni a nénikéjük házába Alpenbüttelheimbe. Én nem tudok ilyet. Nekem London és Párizs az elképzelhető legkisebb tér, ahol a napi 42 kilométeremet le tudom (le tudom). Közben ló, nem ló, galéria, nem galéria, könyvesbolt, nem bolt, építész, Szajna, Temze, ámulat, de zsebben már a Katáng (nem szívész, öcsi), zsebben a kisüveg (valpolicellait se iszol, öreg, nem segít mámor és a szesz koholmánya, sőt, nem is bírod te azt már; ledöntötted hívságod bástyáját, erős rés maradt a helyén, nem 7000 nap, de tényleg „a Soha”; vagy ha egyszer mégis, te látod kárát, és még biztosabb lesz benne, hogy semmi mámor). Hát jönnek a másoltatások; a papírvétel; jönnek telefonok, milyen műfordítási munkát kellene csinálnod, mit vegyél előbbre (nincs sok), kiküldött tudósító vagy (hazádból! ah, Szemere, ah, Bródy, ah, Krúdy, ah, Szép Ernő úr) Newmarketben... igaz, a honorból két virsli alig futja kint, meg mindent magad fizetsz, de kiküldőiddel boldog vagy, becsülöd őket, és a feladat is nemes. Bízna benned, érted a dolgod. Rajzokat küldesz szét. Ezt a cikket folytatod majd. Újra Coltrane-lemezeket teszel fel, Satie-t Yousef Lateffal, vagy mi, kedveled közben Chopint, Schwitters-t, az *Alice in Chains*-t, Becket etc. De nincs mindig kedved hozzájuk. Hát olyan nagy baj az, ha magadhoz sincs?

Látod, milyen veszélyes beszélned. Mint Galilei, aki tudományosan tudod, a Föld igenis gömbölyű, készen visszavonod tanodat, jobb hiedelmed, magadról-tudtodat. Tedd. De idézd még Kosztolányit, ez képet ad. Ez a te híred költi, és erről el ne feledkezz, erről lett volna szó, hát (ám) legyen, mint a Királyfi mond-

ja. Ezekhez ne fűzz kommentárt. Ezek rólad szólnak. Utána írd oda: folyt. köv. Már ez meghazudtolja, hogy nem-lenni-akarnál. Még egy folytatás erejéig mindig akarunk azért lenni, aztán meglátjuk. Sose Ez A Végző... mindig „még csak ezt, aztán semmi, oké, aztán jöhet”. Rúgd seggbe magad. Ez az írás. Ez maximuma?

10

Saját magamnak hamis híret költöm az élet-velejárók vállalásával. (Csak az elmúlt félórán egy fordításkötet dolgait beszéltük meg, az én állítólagos fordítástomat, egy tévészereplést jó ügy érdekén... s az időtáblázat abszurdumai is előjöttek... szinte minden napra van valami, még magam is lassan csak emlék-képként lehetek „magam”.)

Ez jó.

Ez nem jó. Mert:

A vad kovács:

*„A vad kovács, a szenvedés (hahaha, td)
sötét pörölyvel döngöl engem,
szikrázva visszanézek, és
kormos dalát övéle zengem.
Beh jó nekem, hogy nem kell élni,
csak az üllőre ráaléltni,
engedni szépen, mit se tenni,
csak...” stb.*

Várni, lenni, idézni se merem. Érzéstelenné püfölje őt a vad kovács – meg mindenféle jelző, amit (Dubuffet-hívő, legyen a művészet romhalom inkább) nem vállalok.

Könyörgés az ittmaradókhoz:

*„Azzal, mi biztos és szilárd-igaz,
holtomban új halálba taszítasz, (életemben is, td)
aki halandó, folyvást botlik az,
számomra csak a kétes a vigasz.”*

Ez túl bonyolult, ne tárgyaljuk meg. Túl telt a zengés is. Tovább.

Már megtanultam:

*„Csak oly unott ne volna minden, (összetettebb!)
a jó, a rossz, amit a sors hoz.
Ennen-sebem is úgy tekintem,
akár egy esetét az orvos.”*

Jó, ezek a kötelező gyakorlatok. Szép Ernő kiaknázatlanabb, Pilinszky mához-közelebb. Ezért lesz valami értelme a dolgozat második részének. J. A. pedig megkerülhetetlen, a szokásos módon.

Ének a semmiről (Semmiről)

*„Amit ma tartok, azt elejtem,
amit ma tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem,
s elnyúlok az üres sötétben,
a mélyen áramló delejben.”*

Nem kellene annyi mindent felvállalni. Már arra kéne játszani, hogy Lizzikék után elnyúlás jön a sötétben, delejben (ha úgy tetszik).

„Annál, mi van, a semmi ősebb...”

S a többi.

Mégis folyt. köv. Bár tartósabb, mint az élet, a Semmi. S mi fáj szívemnek Cézár, Napóleon korában? Visszaérkeztünk Napóleonhoz. Amit nem tárgyalhatunk meg, leírjuk.

Én még ebben is megbillentem. Nem tudtam egyenesbe-vállalni. Aha, talán épp ez a mentségem Dubuffet előtt, meg a fentebbiek jegyében. Nagy kérdésem továbbra is: miért, hogyan lehetett öngyilkos a de Staël festő úr? Épp aznap, hogy én emberek-tudta író-pályámon elindultam. (1955. március 16-án.)

Aztán, evidenciátörténet, a szesz 1993. március 16-án hagyott el.

Szerencsére most áttettem ezt az indító dátumot (az Öröknapokét, a 7000 helyett) 1996. április 16-ra.

Budapest, 1996. április 17-én

Folyt. köv.

PS. Jó lenne legalább 17-en abbamaradni 16-án! (Ha hamarabb nem dadogódik össze.)

MARTYN FERENC LEVELEI TÖRÖK LAJOSHOZ PÉCSRE, 1926 ÉS 1943 KÖZÖTT

Török Lajos Aradon született 1880. december 3-án, Pécssett hunyt el 1963. augusztus 30-án.

Középiskoláit Aradon, jogtudományi tanulmányait Budapesten végezte. 1920-ban Székesfehérváron, 1921-től Pécssett rendőrfőkapitány-helyettes, főtanácsosi címmel. Hivatalt beosztásából 1942-ben nyugdíjaztatását kérte, mert nem kívánt részt venni a háborús politikai események, rendeletek végrehajtásában. 1945-ben lakását el kellett hagynia, nyugdíját megvonták, jövedelme nem volt.

1926-ban alapító tagja, 1944-ig elnöke volt a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságának. A művészeket segítő tevékenysége országosan ismert volt. Weber Xavér művészeti díjat alapított, aukciókat, kiállításokat szervezett. A pécsi tavaszi és őszi tárlatokról katalógusfüzeteket jelentetett meg. Martyn Ferenc párizsi tartózkodását művek vásárlásával támogatta.

1955-ben, amikor felkértem, hogy a múzeum részére rendezze a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága iratanyagát, s gyűjtse ki a korabeli sajtóból a Társaságra vonatkozó híreket, információkat, halk beszédű, törékeny, alacsony termetű öregúrnak ismertem meg, akiről alig volt hihető, hogy rendőrfőkapitány-helyettesi minőségben valaha bűnügyekkel is foglalkozott. Életrajzát közli *A felszabadulás aranykönyve* (Zsadányi O. és Kussinszky E., Pécs, 1931), valamint a *Fejezetek a rendőrség történetéből Pécs–Baranya* című könyv (Ernyes Mihály, 1995). Nevét, munkásságát a képzőművészet mecénásai között is meg kell őriznünk. Martyn Ferencnek hozzá írt leveleit 1957-ben nekem ajándékozta, hogy őrizzem tovább és használhassam az életmű feldolgozásához. Tíz éve Martyn Ferenc is elköltözött e világból. Török Lajoshoz írt egykori levelei ma már kortörténeti, művészettörténeti dokumentumok, beszámoló irodalmi értékűek.

Hálás vagyok Török Lajosnak, hogy rám bízta megőrzésüket, és köszönöm a Jelenkor szerkesztőségének, hogy vállalkozik közlésükre.

A levelek közlése során a szóalakok leírásánál a mai helyesírás szabályait követtük. Kivételt ezalól a helynevek, illetve a belőlük képzett melléknevek jelentettek: ezekben az esetekben megtartottuk a Martyn Ferenc által használt formát, ám a nyilvánvaló tollhibákat ezeken a helyeken is javítottuk. A levelezésben található képeslapokat, levelezőlapokat tompán szedtük, a terjedelmesebb leveleket bekezdésekkel. A legszükségesebb információkra szorítókozó jegyzeteket Hárs Éva állította össze. – A levelek most olvasható első részletét az 1996-os és 1997-es évfolyamban további hat rész fogja követni. – *A szerk.*

LEVELEK TÖRÖK LAJOSHOZ

I.

Pécs, 26. 7. 13.

Kedves Főtanácsos Uram, váratlanul közbejött dolgok miatt (minisztérium, kiállítás) ma Bp-re kell utaznom; így némi restelkedéssel és bosszankodással le kell mondanom a holnapra tervezett munkát; mindazáltal hinni szeretném, hogy a héten elkezdhetem. Viszsaérkezésemkor jelentkezni fogok. Elnézést kérek és szívből üdv. küld:

Martyn Ferenc.

Paris. 926. szept. 27.

VI. 27. Rue de Tournon
Hotel Londres.

Kedves Főtanácsos Uram,

megbocsájt, hogy ceruzával írok, de hiszen ezt is a vázlatkönyvemen, a térdemen, a Luxembourg Kertben, korán reggel. Csípős hideg van, az élet azonban már erősen hülámzik, még itt is vannak emberek a parkban, a kék párába süppedő fák között: most jövek haza egy újabb tanulmányútról, amiben az éjjeli Páris a főtéma. Milyen különös itt az éjjel! A hidakon sorjában nők és férfiak virrasztanak, rongyokba burkolt alkoholisták és lent alul, a Seine parton a többiek, egész tömeg. Innét, a gyönyörű Pont Neuf-től húsz perc, ha kilép az ember, a Champs Élysees-ig, az Étoile-ig, ahol az ismeretlen katona sírja fölött örökké ég a láng, és ahol úgy keringenek a legszebb autók, mintha hangyaboly volna és játék: valóban, Páris a végletek városa. Már egészen otthon vagyok, alig egy hét alatt, és többet láttam, mint sok párisi: ha egyszer mégis felötlének egy kiutazás terve, úgy egy praktikus, tájékozott és Baedekert nélkülöző vezetőjük lehetnék, pedig a Baedeker szinte jobb, mint – Shakespeare.

Nem, nem akarok Párisról írni, hacsak nem azt, hogy ide *feltétlenül* el kell jönni mindenkinek; úgy érzem, itt csakugyan eldől, lesz-e az emberből valaki.

Uram-’sten! milyen szenzációs város ez, ahol fél nap alatt tájékozott az ember, és ahol tíz perc alatt megtanulhat utazni a Metro-val, és ahol olcsó az élet, finomak az emberek, ahol a legszebb gyűjtemények egymás mellett, – később talán rendezem majd ezeket a képeket, a közvetlen hatás valóban elámító. – Mégis, hogy számoknál maradjak, az úti-költségen kívül, ami körülbelül 3 millió oda-vissza egy személyre, itt két hetet három millióval urasan eltölt két ember, szóval erre az egész útra nem kellene több kilenc milliónál. Talán sor kerül erre egyszer?

Nagyon elfoglalt voltam Pesten és Wienben, így nem tudtam felelni a Pécsi Képzőművészek Társasága felszólítására, már ami a kiállítást illeti. Bevallom, ez a kérdés csakugyan probléma, főképpen anyagiak miatt. Azonban engedje meg Főtanácsos uram, hogy valami megoldásfélét keressek a következőkben. Arra gondolok ugyanis, hogy följánlom a most nyáron készült portrét megvételre Főtanácsos úréknak, és hogy anyagiak ne legyenek akadályok az ügyben, két és fél millió koronáért. Bevallom, kényszerítve vagyok erre, mert a biztosítékok, amik itt tartózkodásomat lehetővé teszik, csak Karácsony felé esedékesek, és kü-

lön is kérem egyúttal. Már most, ha megtartaná a festményt, úgy képzelem, legalább ideiglenes rámában ki kellene állítani és csak ezt tőlem most októberben. A kép Irányi Dániel tér 15. I. alatt apáméknál van, ahonnét valami nyugta ellenében bármikor kiadják. Így egyszerre kétféle eredményhez jutnék – hiszen csakugyan ambicionálom a kiállításon való részvételt, másrészt, valami alkalmi jellege lehetne épp ennek a portrénak. Mindenesetre választ fognak kérni a főntebbi címemre. Megjegyzem még, hogy vissza van a kép firniszelése, de azt, ha szükség lesz rá, helyettem elvégzi valaki, akit avizálhatnék idejében. –

– Persze, mióta itt vagyok, még semmit sem dolgoztam, témákat találtam, főképpen a Seine körül és mindenfelé, bár nem tudom, meddig tart, míg hozzá nyúlok. Hál' Isten, festőkellékeket már beszereztem, igen kielégítően. Erről máskor írok, de valami egészen rendkívülinek kell ezután következnie, mostanában nagyon nehéz problémákon vesződöm, olyanok ezek, mikhez alig fogtak hozzá. No, majd meglátjuk!

Közben egészen kivilágosodik; az ég mindenesetre ragyogó és mély kék. A kutak finom párákat szórnak a növények fölé, mennyi szökőkút! És milyen szépek a virágágypak, az allée-k és a pázsit. Itt, mögöttem a Senatus, két rendőrrel, akiknek olyan harcsabaju-sza van és olyan köpenykéje, mint amit film-vígjátékokban látni, és a másik végén a kertnek: a Pantheon az aranyos bordájú kupolájával. Kitolják a kisgyerekeket, és a padokon a legkülönösebb emberek, szakállas francia urak és sok nő. Egyik délután, itt az Odeonnál egy pesti nővel találkoztam, akiről pár éve aktot rajzoltam – egész francia lett. Nagyon sok magyar, – ők öltözködnek a legjobban, és a magyar nők a legszebbek. De most megállok itt – kézcsoksomat küldöm nagyságos asszonynak, Főtanácsos urat szívből köszöntöm:

Martyn Ferenc.

Paris. 926. nov. 6.

V. 15. Quai St. Michel.
Hotel de Suede.

Kedves Főtanácsos Uram,

némi zavarral kezdek írni, – nem tudom ugyanis, mi lett levelem sorsa, melyet, ha jól emlékszem, egy hónapja küldtem, és amelyre valami előttem nem ismert okból nem kaptam választ. Mégis úgy gondolom, elveszett ez a levél, hiszen emlékezetem szerint október első fele még az aradi pihenésre ment, – csakugyan? Mindegy tehát, végül nem marad egyéb hátra, minthogy írok újból. –

Lassanként két hónapja, hogy itt vagyok Párisban; nagyon sokat láttam és nagyon sokat tanultam ez idő alatt, és mert egyelőre nem gondolok elutazásra, valószínűleg még előbbre fognak jutni. Különben ez az idő talán a legszerencsésebb; most minden egész erejével megy: képzőművészeti kiállítások hihetetlenül sokoldalú, kápráztató, csodálatos dolgok (az egész világ ide hozza holmiját), a színház, a zene – ez utóbbi rengeteg anyaga egymagában kimerítené az ember energiáját –, végül maga a város nagyszerű életmenetével. És mindenmellett dolgoztam és rengeteg tervem van, igaz, olajfestményekre nem gondolhattam, de van mintegy húsz komoly pasztellom, akvarell és krétarajzom – párizsi témák, melyek a magam előadásában sem érdektelenek. De mindezt, remélem, bemutathatom majd Pécsen, esetleg kiállítás keretében és külön a jóismerősöknek.

Egyúttal, a beszámoló keretén belül, ismét megkérdem (bevallom, anyagilag bizony igen szerényen kell élnem), nem volna-e kedve Főtanácsos úréknak az általam festett arcképhez, melyet most, az összes körülmények foglalataképpen két millió koronáért át tudnék adni. Ha az ajánlatomból sikerülne valóságot létrehozni, bizony igen hálásan köszönném meg, hiszen itt tartózkodásomat könnyítené meg és előbbre csaknem egy hónapot jelentene. Mindenesetre szeretnék választ kapni; – végül csak annyit, hogy a festményt apáméktól (Irányi Dániel tér 15. I.) el lehetne hozatni, ha az esedékes.

Péter hírlapíró úrnak, pontos cím híján, ugyancsak a városházára küldtem a P. K. T.* fel-szólítására vonatkozó leveletem, – bár főleg anyagiak miatt nem küldhettem képeket az ok-tóberi kiállításra, rosszul esik, hogy legalább a katalógust nem küldte el hozzám. Csak egy-két évre van szükségem, és akkor már magam is nyújthatok némi értéket a P. K. T.-nak.

Készülök Londonba; – biztosan át fogok jutni, ha Írorszáig nem is, hol pedig roko-naim élnek és ami őseim földje; nagyon érdekel ez az út. Azonban minderről személye-n hosszasan és talán érdekesebben!

Üdvözlöm a kedves ösmerősöket, Esztergár dr.-t** külön is, bár ő nem szereti a mo-dern piktúrát – Főtanácsos úr válaszát várva maradok igen tisztelője szerényen:

Martyn Ferenc.

Páris, 26. nov. 26.

V. 15. Quai St. Michel
Hotel de Suede.

Kedves Főtanácsos uram, köszönöm kedves levelét, íme, mindjárt válaszolok is: igazán jól esett olvasni a dolgom iránt való szeretetét; mindenesetre igen jól jött volna, ha sike-rül az ajánlatom, de azért talán csak keresztülviszem magam. Ha mégis, levelében emlí-tett fáradozása sikerrel végződik, hálára kötelez, és előre megköszönöm. – Sokat dolgo-zom; tizenöt pasztellel van, néhány akvarell, és készítek egy kompozíció sorozatot: pá-rizsi utca címmel – mindezen kívül rengeteg tervem. Majd személyesen bővebben, most csak annyit írok, hogy nagyon sokat látok és tanulok. Tegnap pl. Katalin-napkor az egész város tombolt és mulatott – én persze nem; meg vagyok különben is hűlve. Nem tudom, meddig maradok, lehetőleg tavaszig vagy valahogy. Közben, ha csak lehetséges, át aka-rok utazni Londonba – innét az egész út két hét, szerényen körülbelül összesen két mil-lió. Remélem, Pécsen is be tudom mutatni dolgaimat, bár, talán meglepő, itt is érdeklőd-nek és lehetőségeim vannak. Persze egyáltalán semmit sem keresek. – A küldött értesíté-sért még egszer hálás köszönetet küldök, maradok igaz tisztelője:

Martyn Ferenc.

Páris, 926. XII. 19.

Kedves Főtanácsos Uram,

éppen most, ezekben a napokban gondoltam arra, hogy elküldöm a karácsonyi és új-évi köszöntőt, amikor ebben a tegnapi lap megelőzött. Köszönöm, csakugyan, hogy ennyi szeretettel gondolnak rám Főtanácsos uramék, – én is, szerénységgel, meghitt és boldog karácsonyt üzenek innét. Ugyanekkor nagyon köszönöm a pénzre vonatkozó ér-tesítést; címem nem változott, és ha szabad kérnem, talán legcélszerűbb magyar koronát vagy francia frankot küldeni, – ugyanis a dollár nagyon ingadozik és sokan veszítenek rajta. Úgy képelem, főtanácsos uram, egy-két nappal előzőleg értesíti levélben apámé-kat, hogy a képért elmege valaki (Irányi Dániel tér 15. I.), vagy Róbert öcsémet, aki Pé-csett orvostanhallgató és derék fiú (Rippl-Rónai mesternél nevelkedett), behívatná hiva-talába; – ő a festményt valaki kíséretében föl kísérné. Valóban örülnék, ha ezt a portrét is el lehetne helyezni a városházán, bár még lakkoznom kell, és persze rámáztatlan.

Végül pedig nagyon köszönöm, hogy áldozatot hozott értem Főtanácsos uram, – ne-kem egy hónapi munkát jelent, nyugodt körülmények közt, és egy hónap alatt nagyon sokat lehet dolgozni. –

Itt is, valóban, a karácsony szelleme van a levegőben, a város forgalma egész rendkívüli, a fényreklámok és a kirakatok bámulatos hatásokat váltanak elő. Meglehetősen estek az

* P. K. T. – A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága. 1926-ban alakult, 55 taggal. Már ez évben bemutatkoztak Budapesten, a Nemzeti Szalonban rendezett „64-ik vidéki kiállításon”, 24 résztvevővel. Első pécsi kiállítási katalógusuk az 1927. évi őszi tárlathoz készült.

** Esztergár dr. – dr. Esztergár Lajos (1894–1978), városi köztisztviselő, 1929-től városi tanácsnok, később alpolgármester, 1940 és 1945 között Pécs polgármestere.

árak, de mégsem úgy, amint emelkedik a frank. Különben is, ez, bennünket, idegeneket alig érint, de sőt nagyon sokan máris itt hagyják Párizst. Különösen az első napok voltak zavarosak, és a szokatlan kurzusok egész sereg idegent zavarba hoztak, mégis, nem látom oly súlyosnak a helyzetet, mint általában hiszik. Még mindig nyoma sincs komoly télnek, sőt decemberben alig esett – most például meleg van künt és napsütés. Nem tudom, milyen lesz január, a „tél” – a franciák mindenestre rosszul viselik a hideget. Terveim Párizs megdrágulása és a várható esős hónapok lehetősége ellenére nem változtak: minél tovább itt maradni és minél jobb dolgokat produkálni. Egészen hihetetlen az, amit Párizs képzőművészete nyújt; – csaknem száz szalon tart állandó kiállítást (finoman rendezett, nagy, igen előkelő helyiségek, világítás, fűtés, fotójjok és fűtés – végül folyóiratok és könyvek), nagyon jó kiállításokat, aközben, reggeltől estig, szombaton éjfélig, és mindezt egészen ingyen. Minden szabad időm, igazán szólva fél napokat töltök így kiállítások között, és bár szédületes a hatás, az oly gazdagon hangzó kórus, semmiféle változásnak nem állok szolgálatába, de nagyon sokat, rengeteget tanultam, és sok kérdésben tisztultak problémáim. Minderről tanú a mappám, melyben immár harminc felé közeledik a művek száma, és amelyek az elmúlt nyár minőségéhez mérten mégiscsak egészen mások. – Hiszem különben, hogy Pécselt bemutathatom nyilvánosan az eredményeket; – végül mindarról, ami itt történik, szóval bőven beszámolhatok.

Persze mindez csak egyetlen szempont itt, bár a többi, zene, irodalom, bizonyára nem páratlan Európában. A franciák egész bizonyosan elsősorban vizuális típusú emberek; nem sokat értenek a képzőművészethez (különösen szobrászathoz), de vannak jó művészek és azokat sokra tartják. Érdekes, például a „Salon du Franc”-ban,* melyet neves idegen művészek a frank érdekében rendeztek a Musée Gallierában (a róla szóló hosszú és komoly írásom befejezetlenül itt fekszik a fiókomban) – egész Párizs ott volt; a Kormány tagjait és az alacsony elnököt, Doumerque-t itt láttam először. Vagy például Monet temetésén, a múlt héten, ugyancsak nagy embereket láttam, Clemenceau-t is. Igaz, Monet csakugyan nincs többé, az utolsó nagy impresszionista, aki az első is volt, és ez az érzés, bár egész jól ismerem Monet helyzetét, súlyát, napokig hatott rám. –

Mellékelten küldök egy lapot, – úgy szeretnék egy egész csomót küldeni. A Louvre és a többi múzeum több száz (színes is van) lapot árul, igen olcsón (60-80 centimes), sőt a L. öntvény műhelyében például egy Donatello gipszfej 60 frank, de egy másik, egyiptomi hercegnő feje csak 30. Remélem, sikerül mégis valamit szereznem – bár itt oly remek és olcsó könyvkereskedelmi élet van, hogy főtanácsos uramék, ha másként nem, szörnyű adósságokkal terhelnék meg magukat e tekintetben. Sajnos, csak átnézem őket...

Még egyszer nagyon köszönöm a pénzküldeményt, hiszem, hálás lehetek érte, amint tőlem telik – nagyságos asszonynak kézsókomat küldöm, főtanácsos urat szeretettel köszöntöm:

M. F.

Paris. 27. I. 10.

15. Quai St. Michel
Hotel de Suede.

Kedves Főtanácsos uram, – még Karácsony előtt szívesen értesített, egyben címem után tudakozódott. Akkor levélben válaszoltam, az éppen aktuális ünnepnapok köszöntőivel egybekötve mondanivalóimat – de úgy érzem, levelem nem érkezett meg. Ugyanis azóta semmi választ nem kaptam. Kérem tehát, ha módja engedi, értesítsen az akkor jelzett küldeményt illetőleg, de különben igen örülnék, ha egyet-mást még hallhatnék az otthoniakról. – Itt jó idő járja; – utaznak az idegenek és Páris marad változatlanul. A képzőműv. szezon páratlan. Dolgozom. Szívből köszöntöm:

M. F.

* „Salon du Franc” – a francia pénz, a frank nevét viselő kiállítás.

Kedves Főtanácsos Uram,

hálásan, nagyon köszönöm a 660 franknyi pénzküldeményt. Bevallom, nem tudom, valóban rászolgálhatok az irántam tett fáradozására, azt sem, illendőképpen hálás lehetek-e érte. Mégis kérem, hagyja úgy hinnem, hogy ebben a tekintetben lehetőségek állnak rendelkezésemre, másrészt bizonyos jövőm van bensőmben, szóval bízhatok. Így, mindenesetre februárt nyugton át tudom dolgozni, bizonyára tapasztalatokkal. Most, eddig harmincnégy művem van együtt és sok tervem, vázlatom: Páris képzőművészeknek csakugyan a legelső, amit az egész világ nyújthat, és úgy gondolom, aki nyitott szemmel jár, az már eleget lát. E művek közül tizenöt pasztell, tizenöt akvarell vagy színezett rajz, és éppen ma készült el a párizsi utca-sorozat negyedik kompozíciója. Mindezek, természetesen, erősen kiválogatott darabok, hiszen néha több vázlat előzött meg egy-egy darabot belőlük. Tervem az, hogy március közepén fölkészülök, egyenesen leutazom Firenzébe, onnét Milano és Velence állomásokkal hazautazom. Így fél évet töltöttem itt, és ha sikerül talán a londoni átutazás, úgy valóban sokat láttam és sokat tanultam – ez utóbbit azonban lehetőleg bizonyítani fogom.

Közben, igaz, nagyon ritkán, magyar újságok kerülnek hozzám; – jónak látom, hogy személyes tapasztalataimat ideírjam, valóságot, elfogulatlant a lapokban Párizsról írt cikkekkkel szemben. Mindenekelőtt: itt senki nem beszél, nem tud spanyolnátháról. Kétségkívül voltak megbetegedések, de ezek általában könnyű lefolyásúak, és a járvány szó éppenséggel nem fedí azok módját, elterjedtségét. Ismétlem, sem hivatalosan, sem közvetve nem beszél, nem tud erről az ember – de igaz, hogy itt általában sok az eső (195 nap évenként), sok a meghűlés, különösen ilyenkor. Igaz, maga az idő egészen kiszámíthatatlan; pl. ma pontosan ilyenképpen játszódott le a nap: reggel hét után tavaszias napkelte, nyolckor napsütés, – fél tízkor lassan borul, és a délelőtt a szokott szürke ég alatt telik el; – du. kettőkor elkezd esni, hamarosan havazik (ami igen ritka dolog) – esik ötig, utána nedves levegő és most, nyolckor tiszta ég, szél, úgyhogy egy óra múlva szárazak lesznek a járdák. – Sajnos, ami a drágulást jelenti, az való, ha nem is oly mértékű, mint azt írják. Szeptemberben például a Madelain körül, szóval a legelső helyen 100 frank volt egy pár férficipő; – a frank csaknem 1000 koronával lett drágább azóta, és ugyanaz a cipő nemhogy olcsóbb lett volna ennek arányában, de emelkedett 150 frankig – mindent összevéve azonban, merem állítani, hogy aki ma itt bevásárol, még mindig jobbat, szebbet kap, mint Közép-Európában, legtöbbször olcsóbban. Persze az ismerős különösen jól jár – és én, aki rengeteget járok és jól ismerem a várost, érdekes összehasonlítást tudok tenni. Idegenekkel szemben általában „idegenek” a franciák, utálják az angolokat, akik tömve pénzzel idejönnek, és ahol lehet, gúnyolják őket, és persze éppen nem mutatják szeretetüket a németekkel szemben – mégis, azt érzem, az angolokra haraguzsnak leginkább. A lapok (a boulevard-lapokat gondolom) elferdített cikkekkal tartják ébren ezt az érzést, és e cikkek, legutóbb több hír jelent meg gróf Bethlen olaszországi útjáról, súlyos tudatlanságban fogalmazottak meg, mindazáltal például az „Est” lapok piszkos szájúságá[nak], nyomoruságos szempontjainak híre sincs ezekben az újságokban. Általában szimpatikus a francia sajtó, – inkább az, mint az angol. –

Tulajdonképp vége nélkül írhatnám e sort, talán jobb lesz, ha személyesen alkalmilag elbeszélhetem, – magamról még csak azt, hogy naponta átlag 2-3 kiállítás nézek meg, ma például a Salon des Indépendants-t, ahol negyven terem és 4000 kép van együtt, és így meglehetősen tájékozottan állok. Sok szempont és probléma tisztult előttem, és tudom, *mit kell* csinálni. Egy roppant műhely forrong itt eszméivel, eszközeivel; nagyon érdekes, változatos és gazdag a termése. Hazajöve, újabb fél esztendő alatt rendkívüli terveim lesznek, bízom, hogy megközelíthetem azokat, másrészt elhatároztam, hogy ez évben, mint az elmúltban, újra utazni fogok: ez az alapja minden lépésnek. És mivel márciusi olaszországi tervem hihetőleg nem akad meg, őszre Spanyolországba fogok utazni

néhány hónapra. – Most, befejezésül, megkérem főtanácsos urat, ha ideje lesz hozzá, üzenjen hozzám pécsi körülményekről – mit dolgoznak a pécsi festők? és újra hálás szívvel köszönöm az érdekenben tett fáradozását. Nagyságos asszonynak kézcsókomat küldöm, önt szeretettel köszöntöm:

Martyn Ferenc.

Paris, 927. febr. 22.

Kedves Főtanácsos uram, már régebben készülődtem az írással – most arról számolok be, hogy valószínűleg 6-án indulok Olaszországba. Milánóban állok meg először, aztán Firenzébe megyek, ahol szeretnék hosszabban időzni. Végül következik Velence. Március így úton megy el, de a hónap vége felé Wiene át visszaérkezem Budapestre. Most már bizonyos, hogy az ősszel Berlinbe, ill. Dessaubá, a Bauhausba fogok áttelepedni. A nyár: Pécssett. Említettem már, egy nagy méretű kompozíciót kezdek odahaza. Még mindig dolgozom, nagyon komolyan. Olaszul tanulok. Bevallom, nagyon megszerettem a franciákat legutóbb, lassan, lassan, és Páris még azonkívül; csaknem fél év múlt itt el, rengeteg tanulsággal. – Mappáimat hozom magammal: ötven mű, igen változatos sorozatok. – Irni fogok Itáliából, bár szerettem volna – ígérete értelmében – levelét olvasni. Üdvözlöm a kedves pécsi ösmerősöket, különösen a művészeket – vajon mit dolgoznak? – Itt hihetetlen erővel zúg az élet, micsoda felvonulás. Nem soká tart, *én is* be fogok itt mutatkozni. Kézcsókomat küldöm nagyságos asszonynak, szeretettel köszöntöm Főtanácsos uramat: Martyn Ferenc.
Címem: 15. Quai St. Michel.

1927. okt. 13.

Kedves Főtanácsos uram, valószínűleg hétfőn jövök meg, ez esetben jelentkezni fogok. Egyidejűleg, most, küldöm a három párisi pasztellt, – úgy gondolom, a három darabért keretesként nem lesz sok 120 pengő. – Nagyon is elnézését kell kérnem, amikor ilyen dologgal terhelem meg, – de jegyeim miatt oly sürgőssé vált az utazás, hogy mindent meg kell kísérelnem. Hálásan köszönöm szíves fáradozását: M. Ferenc.

927. XI. 2.

Paris. 15. Quai St. Michel
Hotel de Suede.

Kedves Főtanácsos Uram,

ma érkeztem meg Párisba, – Barcelonából. A spanyol út megakadt a katalán zavargások miatt. A továbbutazáshoz ugyanis a külügyminisztérium engedélye kellett volna, melyet néhány nap alatt megkaptam volna Ruttkay, barcelonai követünk végtelen szíves közbenjárására. Nem vártam meg, főleg anyagiak miatt (ott lent rendkívül drága az élet, és napokat töltöttem el ide-oda utazással), hanem a Toulouse–Limoges vonalon visszajöttem P.-ba. Spanyol jegyeim megmaradtak, az Irun Paris is, tehát a tervezett hosszabb út mégis létrejön majd. – Így is sokat láttam; megnéztem Veronát, Marseillet, két napot töltöttem a Pireneusokban, meghatóan szép Avignon és Provence, de a Côte D’azur meglehetősen levelezőlapszerűen hat.

A spanyolokról majd elmondhatok dolgokat – annyi bizonyos, hogy Europa sorsában aligha lesz szavuk; egy nagyon műveletlen, nyakas és büszke népnek hatott, akik senkiről sem akarnak tudomást venni. Il faut toujours avoir la bourse dans la main – ez pedig az átlag néppel szemben áll fenn.

A katalán mozgalom, melyet az emigránsok fűtenek, elég komoly dolog; 1800 embert

tartóztattak le akkoriban, és nagyon bizonytalanul viselkedtek a hatóságok – persze mindez nálunk alig számít, de érdekesnek tartom mégis, hogy a murakeresztúri rendőrség azt tanácsolta, hogy *most ne utazzam Sp-országba*.

Itt minden a régiben várt; – már dolgozom, hiszen több feladatot hoztam magammal. Most indul az igazi szezon, rendkívüli jelekkel. Mindenesetre, legalább fél évig szeretnék itt maradni, bár lehetséges, hogy közben sikerül még a londoni áttepedés is.

Mellékelem a kérvényt, melyről beszéltünk, és így külön is kérem kedves és kitüntető támogatását – bizony a bizonytalanság előtt állok, bármekkorák is a terveim. Azután, ha valami kis idő jut rá, megköszönöm a hazai híreket.

Szívből köszöntöm a csütörtöki társaságot, Főtanácsos uramat pedig külön szeretettel üdvözlöm:

Martyn Ferenc

Idejegyzem, mert talán nem érdektelen, hogyan néz ki ma, 1927-ben,

<i>a Katona</i>	fekete	<i>a Rendőr</i>	fekete búr
	lakk kalap		kalap ezüst
	világos zöld ruha		veretekkel,
	citromsárga lakk		sötétkék ruha,
	övek és szíjak		piros gallér
	cúgos cipő		és kézelő,
	puska: százéves		fehér szíj és
			gombok,
			lábszárvédő
			cúgos cipő

(fontos a színeket hozzá képzelni, különben egész más a hatás.)

Idegennem oly különösek és nevetni valóak, hogy valóban több embert láttam, aki nem tudta eltakarni a nevetést, – én magam főleg azon csodálkoztam, hogy ők, egymás közt nem nevetnek, amikor találkoznak.

Paris. 927. dec. 14.

Kedves Főtanácsos Uram,

közel két hónapja vagyok itt; azt hiszem, az eddigi eredményeket messze fölülmúló művekkel, – most azonban, a kiegészítő források híján valóban súlyossá váló körülmények között. Sajnos, a Kultuszminisztériumból eddig semmit sem kaptam (jóllehet határozottan ígérték) és ebben az évben már nem is számíthatok, – minden tekintetben sokkalta nehezebb körülmények között, mint a múlt évben, részben mert Parisban romlott a gazdasági helyzet (ez elsősorban az idegenek ellen hat), részben pedig a festőkellékek nagy ára miatt, melyekre (rézkarcolás) ezúttal szükségem van. Nem akarom részletezni a dolgot, bár mintegy atyai-jóbarát előtt nem röstellem, – valóság, hogy ma már a minimum is hiányzik előttem. Közben minduntalan meghűlök, – egészben véve igen idegesen és nehezen bírom el a napokat. Péter barátomat kértem, értesítsen, miként folyt le a pécsi kiállítás: nem tudok semmit sem, csak gondolom, hogy tervünk, a képeladás, nem ment. Ezúttal mégis, gondoltam, még egyszer megkérem Főtanácsos urat (bár tudom, mennyi a munkája), kíséreljen meg az érdekemben azt, amit jónak lát; – talán a társaság juttathatna számomra, mint az egyetlen tagjának, aki kint él és dolgozik, vagy talán mégis sikerülne valami képeladás. Egy-két hónap múlva, amikor a rézkarc sorozat készen áll, ha el tudom őket küldeni barátaimnak, lényegesen javul a sorsom, most azonban valóban kritikussá vált napok óta. – Előre is hálával köszönöm minden lépését, és kérem, ne vegye terhesnek, ha csak lamentációkat írok: ahhoz, hogy elérjem terveimet, Parisban kell tartózkodnom, más megoldás nincs is számomra; – igaz viszont, ez nehéz áldozat.

Kérem, pár sorban értesítsen arról, milyen választ várhatok, – maradok igaz tisztelője:
M. Ferenc

Újévi köszöntő: FRANÇOIS de MARTYN

Paris. 928. I. 9.

Kedves Főtanácsos uram,

múlt pénteken megkaptam 430 frankot, tegnap pedig kedves levelét. Elfogódva és hálásan köszönöm meg mindkettőt, a gondot és azt a szeretetet, mellyel sorsomat figyeli és azon minduntalan segít. Adja Isten, hogy valamiképp ki tudjam a jövőben fejezni hálámat. – Amint azt írtam, ez a hónap igen nehéz körülmények közt indult, – a pénzküldemény a legjobbkor jött, másrészt rézkarcaimat is el tudom többfelé küldeni, tehát jövő hónapban már azokból is várok bizonyos eredményeket. Bizony Bpestről, különösképp, ez ideig semmi nem jött – nem is értem a dolgot. Ha tehát a jelzett levelet meg lehetne fogalmazni, úgy kérem azt dr. Rónay Zoltán min. tanácsos (Kultuszminiszt., Hold u.) címére küldeni, aki ezeket a dolgokat mindig is intézte. Az eredmény nem marad el – hiszen éppen most kezdődik egy új félév és a díjak kiosztása. Ez az időpont tehát a legalkalmasabb, viszont gondolom, múlt évben nem volt pénzük. Mástól is hallom ezt.

Nagyon örülök, egyben gratulálnom is kell a pécsiek budapesti sikeréhez – ezt is csak hallomásból tudom (megköszönöm nagyon, ha valami hírt kapok róla), hogy a pécsiek a legjobbak voltak a vidéki csoportok között.* És köszönöm, hogy velem kapcsolatban B. Klári arcképeinek felküldésével fáradozott. Persze a legközelebbi jövőben küszöbön áll

* *legjobbak voltak a vidéki csoportok között* – a Vidéki Képzőművészek Csoportjának 1928-ban a Nemzeti Szalonban rendezett kiállítása. A pécsiek négy elismerő oklevelet kaptak.

az én bpesti kiállításom, ami ugyancsak (szerényen bár) hozzájárul az egyesület erőtlékéhez. Nem tudom, hogyan köszönjék meg odahaza, úgy a művészek, mint a város közönsége az egyesület elnökének munkáját, ami, egyszerűen, *mindent magába foglal*. Ezen az úton, látnia kell mindenkinek, a legszebb út áll előttünk, és az együttműködés ereje sokkal gyorsabban termett, mint azt gondolta volna bármelyikünk. – Ha létrejön a tavaszra jelzett pécsi kiállítás, úgy (ha még itt lennék és értesítést kapok) jelentékenyebben szeretnék ott szerepelni. Úgy gondolom ugyanis, március végéig itt maradok, azután Spanyolországon át hazafelé tartok – erre az időre szükségem van terveim keresztülviteléhez. – Az eddigi eredmény, természetesen, sokkal jobb az eddigiekénél, de még sok minden itt áll előttem. Újból volna alkalmam, hogy itt szerepeljek, de ez is pénzkérdés, holott erre már igazán nem kerül. A Salon de L’escalier-ban állíthatnék ki, bármikor. – Cholnoky Mózes ez ideig nem jelentkezett.

Párisban – a hideg egy hétig igen nagy volt, befagyott pár napra a Bois de Boulogne-i tó, azonban itt szinte órák alatt minden megváltozik, – most a legjelentékenyebb művészeti események rohannak, rendkívüli fölvonulásokkal. Csakugyan, az egész világ idejön: tanulni és megmutatkozni. Különösen a Picasso- és a Picabia-kiállításoknak volt nagy hangja (most nyílt meg a Gauguin-émlékiállítás és készül a Courbet-é), azután Schönberg koncertjeinek. A mozi legnagyobb hőse ma is Chaplin, akinek a „Cirkusza” most ér ide. Különben láttam egy-két felejthetetlen expedíciós filmet – itt ugyanis két frankért már jó helyet lehet kapni –, ez volt minden, amit e tekintetben láttam. A Sorbonne-on többször megfordultam; Hankiss professzor Debrecenből előadott egy ciklust a magyar irodalomról. Végül is szépen ünnepelte őt a Sorbonne képviselője és az itteni magyarok, sőt br. Korányi is eljött az előadás legutolsó percében. – Befejezésépp még egyszer köszönettel kell kezdenem főtanácsos uram munkájáért, amit a szeretet visz. Kérem szépen, értesítsék dr. Rónay Zoltánt, és azonkívül nagyon szeretnék hallani a budapesti kiállításunkról, talán valami nyomtatványt kaphatnék – Péter barátom nem választott nekem.

Szabadjon ezúton Nagyságos asszonyhoz kézcsókomat küldeni, Főtanácsos uram pedig szeretettel és hálával köszöntenem:

M. Ferenc

928. I. 21.

Kedves Főtanácsos Uram,

köszönöm kedves értesítését, mely a festményemmel kapcsolatos sikerre vonatkozik. A magam részéről főképpen annak örülök, hogy a pécsiek szerepléséhez ily módon hozzájárulhattam, de egyben, illendően, be kell vallanom azt a gyanúmat, hogy a sikerben velem osztozik főtanácsos úr is, aki azt főképpen előkészítette. Ami az anyagi részét illeti, hálásan köszönöm előre is annak elküldését; nagyon szükségem van rá, hisz roppant lassan és nehezen dolgozom, és különösen kiadásokkal. Így legalább megint egy darabbal előrejutok. – Másrészt elég fontosnak tartom azt is, hogy a város részéről a pesti zsűri döntését többé-kevésbé figyelembe veszik, ami aztán a városi múzeum gyarapításánál számításba jöhet (persze, nem magamra gondolok). Sajnos, nem jutottam katalógushoz és egyéb adatokhoz, melyek a kiállításra vonatkoznak, kivéve ahhoz az általános, ide jutott hírhez, miszerint a pécsiek szereplése volt a legjobb. Jövőre, úgy gondolom, még jobban ki kell válogatni a műveket, és csak egészen arra érdemeset elküldeni. –

Végre, hogy tovább is magamnál maradjak, elkészült az első öt rézkarc;

ma már ismerem a francia eljárásokat, és csak ezután következnek a jobb lapok. Hogy mily lassan jutok előre, megemlítem, alig húsz mű van együtt, közel három hónap alatt. Pedig mit dolgoztam! és mit vesződtem! Persze a rézkarcolás vette el legtöbb időmet. Közben ismételtelen meghűltem, legutóbb is. Így történt azután, hogy csak ma tudok válaszolni.

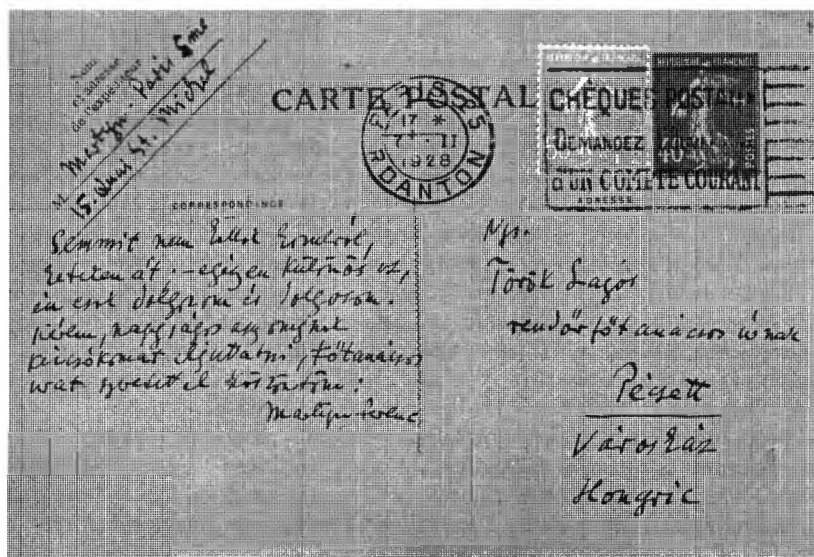
Legutóbbi levelemben megírtam a minisztériumi segélyre vonatkozó kérésemet; mint-hogy nem említi főtanácsos uram, lehetséges, hogy keresztetzkék egymást a hírek. Mindazáltal kérem ezúttal, hogy a Társaság nevében legyen szíves Dr. Rónay Zoltán címére írni, illetőleg íratni – az eredmény bizonyosan nem marad el. Nem szívesen adok ily módon munkát, de persze az a célom, hogy minél tovább itt maradhassak, egyszóval kényszerítve vagyok erre. Paris különben is, legutóbb, egy „árnyalattal” újból drágult, alig negyednyivel olcsóbb Berlinnél, például; – el is határoztam, hogy jövő esztendőre oda költözöm, legalább átmenetileg, ha már innét nem tudok elszakadni. Tegnap nyílt meg az „Independents” 4500 művel, 2700 kiállítóval! – Mindez mintegy mellékesen az egyéni kiállítások mellett. Bernáth Aurél barátom, aki a jövő magyar piktúra máris legértékesebb munkása, Berlin után (ahol éveket töltött) most, először itt elkábult a rettenetes tömegtől. Hogyne! – ott ötven szalon van mindössze. – Általában egyébként a múlt évi nívó valamivel jobb volt. Itt ma már tisztán állok és látok: Picasso, Braque, Derain a legkiválóbb három egyéniség, ha festőről van szó – de Picassót több ezren utánozzák például. Despiau és Zadkine a legszimpatikusabb szobrász, bár valamivel kevesebb értékkel. – Bartók Bélának igen jelentékeny sikere volt a napokban – ez is újság? Ezidén sok magyar szereplő nevét lehetett mindenütt látni – örvedetes változás és megmondolt kezdés.

Befejezésképpen ismételten hálásan köszönöm fáradozását és a kitüntető figyelmet, mellyel dolgom iránt érez. – Kérem nagyságos asszonyának kézcsokomat átadni, Főtanácsos urat sok szeretettel köszöntöm és maradok:

Ferenc.

28. II. 7.

Kedves Főtanácsos Uram,
engedje meg, hogy megkérjem az alábbi dologban. Legutóbbi lapján úgy értesített, hogy a Szalonban nekem juttatták Pécs város díját – és ezt a hivatalos értesítés megérkeztekor lesz szíves címemre elküldetni. Én, bevallom, ezt az összeget „költésgvetésembe” beleszámítottam; – és most, hogy három hete nem kaptam újabb hírt, nagyon megkérem,

sürgesse meg a dolgot, illetőleg, ha valami akadály jött közbe, úgy arról szíveskedjék értesíteni. Meg kell írnom, hogy attól tartok, miszerint valóban akadálya van a dolognak (nem tudom ugyan, milyen), és az aggodalmon túl, nagyon is befolyásolná munkámat e változás, – hiszen ezt nem is kell külön megírnom. Persze, mindezt azért írom így meg, mert baráti közbenjárásával évek óta kitüntet – gondolom tehát, külön nem fárasztom. Semmit nem hallok hazulról, heteken át; – egészen különös ez, én csak dolgozom és dolgozom. Kérem, nagyságos asszonynak kézcsókomat eljuttatni, Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm:

Martyn Ferenc

28. 2. 24.

Kedves Főtanácsos Uram,

most kaptam meg kedves levelét. Mindenekelőtt hálásan köszönöm, hogy Oberhammer képviselő úr útján érdekeltemben közbenjárt a minisztériumban – én, a magam részéről tehát szintén fogok írni. Azonkívül köszönöm mindazt a fáradozását, amit – nem tudok hálával viszonzni, végül a kiállításra való meghívást. Cholnoky Mózeset fel fogom keresni, azonban, azt hiszem, nem kell megterhelnem őt, mert a rézkarcok küldése, mint ajánlott nyomtatvány, felgöngyöltve jól bevált, – így –, ezen a módon fogom őket küldeni. Ezúttal őt rézkarcról volna szó, melyek az első műveim közül valók (hihetetlenül sokat vesződtem az itteni eljárások megszerzésén, és nagyon sokba kerültek nekem anyagilag is), sorrendben a következőket:

Tájkép a Pireneusokból

Comptoir

American bar

Kerékjáték

és a Tavaszi verőfény című régibb kompozíciómát. (924)

– a még készülõben lévõket az idõre aligha tudom küldeni, hisz egyik másikról 5-6 próba is készül.

Persze sok mást is küldhetnék: 20 nagyméretű krétarajzom van, pár akvarell (most készülök a guasch-sal való munkához) – végül Bakerről két pasztell. Azonban szó van arról, hogy márciusban kiállítok ezek közül egy-két lapot, szállításuk is körülményes volna. Ami otthoni műveimet illeti, a magam részéről nagyon szeretném kiállítani a Háromszöget, a nyáron készült kisebbik kompozíciómát – ha főtanácsos úr elérkezettnek tartja az időt, úgy kérem, értesítsen erről. Én azután levélben intézkednék, hogy a festmény adott időpontban adott helyen legyen. Ha nem volna aktuális a dolog, úgy csak az öt rézkarc kerülne sorra – bár, ismételnem kell, én szívesen vállalom érte a felelősséget a pécsiek előtt, habár a festménnyel bizonyos időközrel megelőzőm őket. Mindenesetre kérem, legyen szíves erről mielőbb értesíteni. – Másrészt kérni fogom, hogy a küldött rézkarcok közül válassza ki azokat, melyek leginkább tetszenek – azokat külön el fogom küldeni, és kérem (bár a grafika e fajtáját nem túlságosan szereti), fogadja el tőlem szerény jelként. Őszinte szeretettel küldöm. – Vissza volna még a küldendő lapok ráamázása – erre, bármely zavart is okoz nekem, Főtanácsos urat kérem meg: előlegezze nekem a lapok berámázásának költségét. Azt hiszem, egy egész keskeny arany-léc üveggel nem haladja meg a 4-5 pengőt. Bevallom, nem tudom ezt az összeget előre elküldeni, hisz oly rosszul állok anyagilag, mint nagyon régen. És tudom azt is, hogy az őszről szintén vissza van egy rámaadósságom. Ily módon, minthogy egy-egy lap ára 16 pengő lenne, gondolom, 20 pengőért lehet jelölni egy-egy árát. – Terv szerint április közepén indulnék Madridba – az úthoz szükséges minimális 2000 frankból még csak a „Pécsi-díj” van meg – a többi hiányzik. Sajnos, elküldött rézkarcaimból eddig csak egyetlenegy helyről kap-

tam pénzt – a többiektől még várok. Persze, mindez igen bizonytalan, és így nagyon nyugtalanul várom, mi történik majd körülöttem. Ily módon, ha sikerül a terv, május elején Bp-re érkeznek. Közben természetesen egészen elrongyolódik az ember – csak dolgozom és vesződöm. Annyi bizonyos, hogy mindenfelé gratulálnak új műveimhez, – főképpen a franciák – de anyagilag sokkalta rosszabb a sorom, mint a múlt évben. Nem tudom, meddig kell még kihúzni, és azt sem, meddig bírom. – Ha, így, sikerülne az áprilisi kiállításon eladnom a jelzett lapokat, ez az összeg a legfontosabb pillanatban jönne segítségül. Bocsásson meg, Főtanácsos uram, hogy effajta dolgokat írok – tulajdonképpen nem panaszkodás ez, sőt! – de néha valóban elkelne egy pár nyugodtabb hónap. – A „Pécsi díjat” ily módon várom – azért nem válaszoltam a lapra, mert egyúttal nyugtázni akartam annak vételét is.

Ismételten, hálásan köszönöm sok fáradozását, igaz szeretettel maradok:

M. Ferenc.

Azt hiszem, Főtanácsos uram informált arról a sajtótámadás-sorozatról, mellyel a Kis Entente munkája következményeképp a francia és a franciabarát angol lapok bennünket érnek. Mutatóba mellékelek két ilyen cikket.

928. márc. 9.

Kedves Főtanácsos Uram,

kedves levelét ma kaptam meg. E levéllel egyidőben útnak indítom az öt rézkarcot, – mindegyik hátlapján jelöltem a címet. Ár dolgában azonban változás állott be – számításaim és a nyomatköltségek alapján 24 pengőben jelölném tehát az árat, amihez még külön jönne a rámaköltség. Egyébként még munkában van egy-két lap, de azokat nem küldhetem ezúttal, bár jelentékenyen jobbak ezeknél. Az utóbbi időben különben is sokat és nagyon előnyösen dolgoztam – viszont a még hátralévő időben egypár kompozícióm megoldása áll előttem. Ezúttal hálás szívvel megköszönöm a ráházálással járó gondot és költséget; a nagy festményre nézve részben intézkedtem, és ennek alapján öcsém jelentkezni fog a kérdésben Főtanácsos úrnál, hogy azután a kiállítással kapcsolatosan rendelkezék a kérdésben. A „Pécsi díj”-at a múlt héten megkaptam; ezúttal újból megköszönöm ismételt és engem kitüntető fáradozását. Egyébként válaszoltam köszönetképpen a Polgármester úrnak. Ismét írom, ami a rézkarcok közül tetszik Főtanácsos uraméknak, válasszák ki – én örömmel ajánlom fel; – erre nézve különben nem kaptam választ.

Körülményeim változával április első napjaiban visszaindulok, hazafelé. Minthogy egyik bpesti ismerősöm és mecénásomtól sikerült az úthoz a nagyobbik részt megszerezni, majdnem biztos, hogy legközelebb tehát Madridból jelentkezem. Gondokkal és rendkívüli elszántsággal indulok (hisz az út szerényen számítva 2000 frank, és egyharmada hiányzik ez ideig), de tanulásáigra feltétlen szükségem van. Egyébként két hétnél aligha maradok tovább Spanyolországban. – Említett párizsi szereplésem e hónap vége felé jön szóba; – persze ez is kiadásokkal jár és biztosan anyagi eredmények nélkül; – úgy áll a dolog, hogy legújabb kompozícióimból fogok kiállítani néhány darabot. Erről különben részletesebben fogok beszámolni. Ugyanúgy több nem egészen érdektelen dologom lesz elmondásra való. – Remélem, a rézkarcok épen érkeznek meg.

Nagyságos asszonyunk kézcsókomat küldöm, Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm, a viszontlátásig:

M. Ferenc.

(Folytatjuk)

[Részlet]

*Behajolt hozzám egy arc az ablakon,
és akkora volt, mint az ablak.*

*Csakhogy ott volt a fekete függöny,
és nem is láttam az arcot,*

*csak két szemének rengeteg csillogó pontjait,
izzottak bennük messziről az ablak előtti ágak,*

*mint egy számokból festett tájkép,
ahol gyorsan szorozni kell és osztani,
hogy fel ne jöjjön az agyagos hullám.*

[Részlet]

*Leültem a járdaszegélyre,
és azt éreztem,
nagy darab kő vagyok,
többé nem tudok felállni.*

*Nem láttam semmit,
csak a sötétséget,
és láttam rajta valahol,
hogy égnek mögöttem a lámpák.*

*És hallottam is,
hogy beszélgetnek több csoportban,
átszűrődött a hangjuk,
mint folyamatos koccanás.*

*És valaki talán nézett,
mintha ott talált volna,
és rengetegből tudja,
ilyenkor mit kell csinálni.*

[Részlet]

*Ásóval egy házra ablakot,
napsütésben lerészegegni.*

*Vannak hirtelen torlódások,
aztán megint lassabb érdeklődés,
előtérbe tolikodik a természet,
ahogy láng nélkül ég egy koszos papír.*

*Felkeresni egy nőt,
kizárólag hogy adjon enni,
és ennek a netovábbja,
ott helyben elaludni.*

*Vagy ha négyen dolgoznak ugyanazon,
kapálnak, temetnek be egy gödröt,
és tételezzük fel,
csak a hangokra figyelünk.*

[Részlet]

*Hangtalanul lobbanó gyufaszál,
csenget a villamos,
a test körül az állandó szükség,
mint egy fékező villamos,
egy doboz gyufa,*

*az idegenből a magam részét kiveszem,
mind kisebből mind nagyobbbat,
mintha egy óriásit tüszszentenék.*

Jadviga-napló

Bizakodás és balsejtelem

1915. Június 22.

Feljegyzési könyvembe elég rég nem írtam, s ez most csak csupa jót jelent. Nincs okom lelki háborúságokkal gyötörnöm magamat, amik miatt, ahogy tavasszal oly sokszor, itálhoz és naplóm írásához kellett menekülnöm.

Jadvigámmal megtaláltuk végre mindennapjaink hitem szerint jó útra vezető kerékvágását. Így Húsvét óta szeretetben, s éjszakánként olykor (habár korántsem oly gyakran, amiként szeretném) mindenestül is egymás szerelmében élünk. (De testére vágyó mohóságomat óvakodom éreztetni vele, kivált a bármily ártatlan, mégis rárontásnak érthető mozdulatoktól tartom távol magam. Pedig szoktam ábrándozni róla, hogy az igazán szabadjára engedett szerelem mily gyakorta s miféle egymást tépő, szenvedélyes ágyi heveségnek is okozója lehetne miköztünk, s akkor még nem is a Lotte vagy az Erzsi férfibolondító rafinériájára gondolok, mely szerelemtelenül is mire föl nem hergelt engem hajdan.)

De nincsen baj semmi, csak az amúgy imádnivalóan mosolygós, sőt, olykor tréfálkozó Jadvigám esetenkénti melancholiája, különvonulni vágyó kedve árnyékolja be néha homlokom. S ilyenkor eszembe jut, vajon kéne-e tudnom annak bizonyára mélyen fekvő lelki okát, hogy miért kéri (bár nagyon kedvesen) akár napokra is, hogy ne háborgassam, mert a feje fáj, vagy pihenésre van szüksége, s föl kell töltenie magát erővel. S noha szívesen kísérném el, időnként hosszú sétákat is tesz a községi ligetben vagy az érparton egymagában. Sőt, egy délelőttön nemrég arra kért meg, hogy fogjam be neki a homokfutóba a Szellőt, s egyedül óhajtott kihajtani az erdőre. Nem méltatlankodtam (tudom, hogy a kezesbárány Szellővel baj nem érheti), pedig akkor csak estefelé tért meg. Olvas-tam, tűnődtem, felelte, mikor afelől kérdeztem, merre járt ilyen hosszán.

Gazdálkodói életemben is rendessé s tevékenyebbé váltam. Követem Gregor mellett, hogy birtokaimon mikor mi történik éppen, s olykor igyekszem följegyezni is, amit fontosnak találok. Ám ha őszinte akarok lenni, messze van ez az „aktivitásom” attól, amit magamnak elképzelve hajdan. Ha erre gondolok, a megújítások elmaradását a háborúra fogom rá, hogy hiszen ki váгна bele valami bizonytalanba a mostani időkben, de én tudom a legjobban, hogy ürügynek használok csak ezt.

*

Nem írtam én tegnap este igazat. A vágyteli, szépített gondolatot írtam, mi-
kor is úgy fejeztem ki magam, hogy a jó kerékvágásba jutottunk, s nincs okom
többé lelki háborgásra. Holott hát dehogyis nincsen, majd minden másnap.

Amiből csak nőm olykori elvonulásai miatti borúmat ismertem be e napló tegnapi oldalainak. Mint mikor az ember a legbizalmasabb cimborája előtt is óvakodik előtárni kétkedő szíve keserőségeit, mert fél, hogy kimondva máris valóságosabban fogja rágni őt az a féreg. S hogy így rá is lesz a fájdalomkókozó rontás bélyegezve arra az asszonyra (már ha asszonyról van szó, de hát mindig a nőről van szó), aki viselni s mozgatni fogja azt az ártó rosszat azután mindig.

Mert az igazság az, hogy Jadvigám hol közelébb ereszt, hol pedig eltaszít. S mintha épp arra ügyelne gonddal, nehogy kiismerhessem magamat rajta, hogy ne is sejtthessem, mikor, miért történik egyszer így, másszor úgy.

Húsvét előtt legalább ismertem sérelmének okát, a testi-lelki erőszaktevést (amibe azért, az igazság kedvéért jegyzem meg, ő maga kergetett), s így tudtam, mit kell tenni: Kiengesztelni és kiengesztelődni, akárhogyan is.

De a „megbocsátás” után, mikor levezekeltem a magamét, s azóta is, ahogy bírok, ügyelek a szóra, mozdulatra, most vajon mi oka oly gyakran kedvessége nélkül hagyni engem, s az enyémet pedig el nem fogadni? Avagy hogy úgy toljon el magától, hogy esti elbocsátását még csak kárpótoló mosollyal, bizalmas szóval, érintéssel sem enyhíti? S mitől következik ellenben, teszem azt, két napi, mind csak súlyosbodó, ám visszafojtott, néma viszály után, mikor már kerülni is igyekszem őt, mert attól tartok, kitör köztünk valami ismeretlen okból fenyegető háborúság, hogy egyszer csak tündéri derűvel köszönt engem este, röpködve keresi a kedvem, megetet, beszélget, és megvár, úgy térünk nyugovóra? (Nem amiként gyakrabban, hogy én, úgymond, maradjak csak idekint „nyugodtan” az újságjaimnál, de ő már elfáradt.)

Ám a legkeservesebbek azok az esték, mikor minden igyekvésem dacára is elborult arccal néz reám, vagy inkább alig is tekint oda, s háromszor is átmehe-tek a konyhán, hogy egyszer a pillantására méltasson (miben aztán köszönet nincsen), míg végre már nem győzöm tovább, hozzálépek, és elvonnám a rakosgatása, a könyve vagy a hímzése mellől, ám ő sosem enged, arra pedig, hogy mi bántja, nem felel, csak sokadszori firtatásomra már (ha ennyire akartam), hogy hát semmi, csak elrontottam a kedvét.

Én?, no de hát mivel?

És akkor mond egy oly csekélységet, amiért egy „jaj, de csacsi maga”-féle homlokcsókkal békíteném, de ezzel csak tovább ingerlem, ezért hozzáveszi még egy-két „bántó” mondatomat vagy olyan „viselkedéseimet”, melyeket mint sérelmeseket pécéz ki a sok-sok kedvességem közül, pedig gyakran félreértések voltak csak (amiket elosztatni viszont nem hagy, mert, úgymond, én kimagyarázni akarom csak magamat). Hiába bizonygatom, hogy inkább a nyelvemet harapom le, de nem szólok, ha tudom, hogy őt evvel megbántom, hiába. Míg végül haragosan szakít félbe, s tolja el kezemet magáról, hogy hagyjam békén, ő nagyon elfáradt már folyton ugyanebben.

De hogy ne haragudjon rám, az Isten szerelmére, ne taszítson így el. Hát mi oka van rá?

Van rá oka, és elmondta már, nem?, mit akarok még hallani? Még a jobb eset az, ha rám legyint, jó, nem haragszik (de látom, csak hogy hagyjam abba), vagy hogy majd megszokja talán. S könyörög, hogy fáradt, engedjem aludni.

Erre belőlem csalódottan tör ki: Engedem, hát mi mást tehetnék! De miért

kell ekkorára növeszteni a vétkem, és hogyan lehet annyira fáradtnak lenni, hogy egy megbocsátó búcsúcsókra, kedves érintésre se fussa? (Hasonlót mondtam már csalódottan könnyezve, kiabálva s halkán és szomorúan is, egyrement. Konokul fordított hátat, és hagyott kimenni.)

Soha ilyenkor nem jött még utánam. Akkor sem, ha, mint hallottam, sokáig forgolódik és nem alszik el, s olyankor sem, ha ilyesmi napközben történik. Mindig ez a keserű alulmaradás! És ébren maradás. Mert aztán aludni ilyenkor...!, hát az lehetetlen. Legfőnnebb itallal, hajnaltájt valamicskét.

Most is így történt, az imént, ahogy ezt írom. Idekint iszok, és tépelődök vádján s végén a kiutasításán. Hogy gyáván meghátráltam az őt támadó Anyám elől. Holott a Momovka nem is Jadvigát bántotta, hanem énbelém akart akaszkodni. S én még félbe is szakítottam! Hogy alye, Mamo, dobre, nahajme toto, jól van, hagyjuk, s majd beszéljük ezt meg máskor. És abba is hagyta, még egy odamondás után kiment, igaz, hogy morogva. Hát jobb lett volna, ha nekiállok veszekedni vele?

Jobban esett volna, ha nem hunyászkodik meg!, felelte nőm csval a sötét, le-sújtó pillantásával kísérvé. Ha Maga is észreveszi, hogy mikor cselédnyanyáját csepujte, énellenem áskálódott! Tetejébe a nyanya árulkodása után!

Hiszen én csak őneki akartam jót, hogy ne bosszantsuk föl magunkat a Mamovkával estére! De hogy nem ártana figyelnem arra, neki valójában is mi a jó, ha már erről beszélek. S ne magamat tekinteném olyankor, hanem őmellé állnék. Jaj, hát másra sem törekszem, s ne haragudjon meg már! Hogy ez nem harag vagy nem harag kérdése. Hanem? Hanem hogy mennyire bízhatunk benne, ért-e bennünket a másik. És én nem értem őt? Sokszor nem. Pedig én..., és a hajához érintem a tenyerem. Hagyjuk ezt most, fordítja el a fejét. Ne mondjak semmit? Inkább ne. Akkor békéljünk meg szavak nélkül, öleljük át egymást szépen. Jó, megbékéltünk, vágja rá, akkor most már megnyugodtam?, és hátrébb lép. Vagy nem így kell kibékülni?, néz rám szikrázó szemmel, mert látja rajtam, hogy szerintem bizony nem így kéne. De add ide a kezed!, kérlelem. Jaj, hiszen mondtam, hogy fáradt vagyok!

Téged egyetlen érintésben is meggátol a fáradtság?, fakadok ki.

Nem felel. Megrázom a vállát. Élettelenül fordul el tőlem az ágyon, ahogy elengedem.

Hallod? Mondjad! Válaszolj nekem!

Hagyjon engem már, könyörgök!

Ölelj át!

Most se válaszol. Fölhúzza lábait, s falhoz fordulva, a legmesszebbre kúszva hagy engem ott az ágydeszkán. Fölpattanok, és kijövök.

És most itt, egyedül. Haragban, sértettségben válni el éjszaka. Ez a legrettegetesebb. Hogy úgy alszik el, mint egy ártatlan gyermek, a kiteszítatásomat követő percben. Fönthagyva engem vergődéseimmel, hogy nem oldja fájdalmam, s az Istennek nem mondaná legalább azt, hogy na jöjjön, feküdjön mellém, öleljen át, és nyugodjon meg! Alszunk, és holnapra jobb lesz, vagy hasonlót ha mondana, de nem. Nem és nem, kőkeményen nem. Ki nem ismerhetem soha, úgy érzem, ezt a nőt.

Most beszöktem az imént, addig letettem a tollat. Megnéztem őt. Kitakarózva s mély álomban, hason hever a fullasztó melegben, föl van neki csúsztatva derékig. Bal combja meg fölhúzva kicsit. S mert bugyit a békülésünk óta éjszakára nem vesz,

mert erőszakoskodásomtól már nem tart (elárulta egyszer, hogy lánykorában se viselte az ágyban, szerette, ha „szellőzik”), jól látom mindenét a konyhából beszáradó fényben. Puhán lankás csipőjének, tomporának s combtövének völgyeidombjai bolondítóak, párát lehellő bársonnyal futtatottak, lazák. Soha ily gyönyörűt nem láttam. Semmit se, aminek a szépsége ennyire átjárna, átítatna engem. Mint ahogy Jadvigám teste, mely élő forma, mozduló alak, puha, jóillatú és meleg. S itt éppen, karnyújtásnyira. És nekem még megérintható, ölelhető, birtokba vehető is. Volna. Ha lehetne, bárcsak lehetne mindig. Megőrjít. S érzem és látom, hogy belülről a vágy már ki is jut emelkedő ágyékomba. Most én meddig nézzem? Vagy mit tegyek?

Vagy inkább kijövök, és lejegyzem, hogy milyen. Mert mellécúszni nem merek. Egyszer próbáltam ilyenkor, de „álmában” ellökött. Azt mondja, nem tudja, mit tesz álmában. Én ölelkezem álmomban vele, ő pedig eltaszít, öntudatlanul is. (Ha elhiszem, hogy öntudatlanul, és valóban nem tud róla.)

Eléggé ittas vagyok, ezért, hogy kuszák és csapongók soraim. Gondolataim sora. Soha. Ki nem ismerhetem őt soha.

*

Másnap reggel írom: Bementem hozzá, már részegen. Lefeküdtem mellé. Észrevette, föltámasztotta magát, s azt sóhajtotta, szörnyű meleg van itt. Avval levetette ingét, s reáborult pucéron, a mellkasomra. Nem mertem mozdulni. Tényleg aludt. Kisvártatva lefordult rólam, és úgy folytatta az alvást. Hogy mit csinál öntudatlanul, és mit tesz éberem. S vajon melyik az igazi? Ezt fejtsd meg, Osztatní András!

*

Az Úr 1915-ik évében, önálló gazdálkodásom első évében az aratás-cséplés bevégeztetett szerencsésen. Hat aratópárt a Gregor fogadott föl, és ott volt még ő maga és Hulináék, Zelenák és Blahov nyanya. Jó tempóban vágták, viaszérésben kezdtek Július 1-sején, keresztbe rakták utóérésre, ahogy szokták, s a búzaasztagokat behajzták, tarajosra formálták, miként Apovkám idejében. Ugyanígy az árpával, rendesen. Strbka föl lett fogadva a magánjáró géphez, előtte szükséges apróbb reperálást végzett, csakúgy a cséplő garnitúrán (azt mondta, erre ráférne már alkatrész csere is). Azelőtt Apovkám Kohuttal közösen bírta a kazánt s a cséplőszekrényt, kettejük területe el is látta munkával, de most már Kohutnak sajátja van, ezért kérdeztem Strbkát, vállalna-e másoknál is a gépemmel cséplést. De fejét vakarta, hamarabb kellett volna, a legtöbb már lekötötte magát. Aztán csak vagy 30 holdat szerzett még, jövőre már okszerűbben fogunk vállalkozni. Strbka hozta a bandát is, a fűtőjét, kévevágót, dobálót, rudas hordókat, rázóst, zsákost, kazalrakót, s a törek- és polyvarakókhoz még hat nőt, cakk-pakk 25 fő.

Végezetül ennyi búzámat takarítottuk be: a Gregor-tanyai 25 kisholdon lett 150 mázsa, a szőlősi 30-on 144 mázsa (gyöngye), a melindai 52 adott 340-et. Együtt 634 mázsa, átlagban véve 5 mázsa 90 kiló per kishold. Itthon elmegy, de Apácskám a velgasti barátainak nem dicsekedne velem, mert rálegyintenek, pedig itt mennyivel jobban kéne hogy szeressen teremni a búza, mint a Mecklenburgban!

*

1915. Augusztus 6.

Belecsapott a mennykő a mostanra úgy-ahogy mégiscsak jóra fordult családi életünkbe! Amitől titkon félttem, ám inkább fejemet elfordítva óvakodtam a rá utaló hírek elől, bekövetkezett: Tegnapelőtt mozgósítási parancsot kaptam én is. Hogy 21-ikén vonuljak be.

Apácskám, segíts!, szorult össze a szívem ezzel az önkéntelen, néma fo-hásszal. Hogy bizony ő kéne most ide.

Pánikfélelem fogott el, hiszen hallani hallottam azért, hogy újabb és újabb évjáratokból soroznak be tőlünk is százával, mentek el már velem egyidősek szintén, és hogy nyár eleje óta legtöbbit az olasz határra vittek, s az Isonzo vonaláról egyre-másra érkeznek a halálhírek is.

Sietve kell írnom, hisz rengeteg a tennivaló, futva térek ki ezért csak arra, hogy bármi hazafiúi vagy egyéb okból sem volnék képes eggyé válni a hadvezetési cé-lokkal: Nincs és nem is lehet olyan ok, ami miatt helyénvalónak látnám, akár ma-gyarnak, akár szlováknak vagy a császár és király bárminő alattvalójának tartom is magamat, hogy elmenjek Itáliába olaszokat ölni, vagy Galíciába, hogy az oroszra támadjak. Lelkiismeretemet ezért nem terhelné, ha ez alól ki tudnám magam vonni. (Legfőljebb csak az, hogy nem vállalnám a velem egyívásúakkal közös sorsot, hisz tudom, hogy legtöbben ugyancsak nem lelkes regruták, de menniök muszáj.)

*

Az Úr 1915-ik évében Augusztus hónap 11-ikén és 12-ikén oly vörösen tekintett le ránk a Nap, mint a szomorúság páráival fátyolos, kisírt szemű asszony, hogy vi-lágosságot még a déli órákban is haloványan adott. Olyan is volt, mint alkonyi le-menőben, s olyan is, mint fagyos-nedves időben. (No de dél volt és nyári meleg, amikor először megnéztem tüzetesebben!) Mégis különbözött mindazon formáitól, amilyennek valaha is láttam. S ezenközben körülötte az ég is, mint holmi fehérfüs-tös, gőzös, nyári köd! Estére pedig, mikor a Nap óriásira növe, bíborszínben készült lebukni a zöldekek, valószínűtlen homályban, feljött a Hold, és az is ugyanolyan skarlátszínűt öltött! Így volt ez mind a két napon, amikor a Napocska is olyan volt, a Holdacska is olyan volt, hogy vörösében szép is meg baljóslatú is...

*

1915. November 29.

Majd négy hónapig nem írtam naplómbe semmit, mert féltvén, hogy baja esik vagy elvész, nem vittem magammal. (Amit jól tettem.)

Bevonultam hát Nagyváradra 1915. Augusztus 21-ikén, onnan reményeim dacára kivíttek a galíciái frontra Október 2-ikán. Podkamiennél szereltek le vá-ratlanul, November 23-ikán, mikor már nem is bíztam a fölmentő közbenjárás-ban, mit egy jóakarómnak köszönhetek.

Jadvigámtól egy levelem maradt csak, melynek kopertájában fehérblúzos ké-pét is őriztem szívem felett, a többi zsákkal veszett oda Zlota Lipánál egy muszka órs rajtunkütésekor. Örültünk, hogy bőrünket menthették.

„Milyí Ondrisko, drága férjem!

Már amikor a váradi állomáson fölszálltam a vonatra, elhatároztam, hogy

mihelyt hazaérek, írok Magának. Hogy mihamarabb megkaphassa, hisz elhiszem, hogy a hazagondoláson kívül a levelem az egyetlen vigasza abban a durvaságban s fenyegetettségben, mely körülveszi. (S ne haragudjék, hogy eddig egy rövidebbet és egy lapot küldtem csak.) Bárha erősíthetné magát biztatással a szorongató bizonytalanságban, hogy ne féljen, kiszabadul onnan hamar! Nem fog a frontra kerülni! Bízzék az ígéletben, és ne csüggedjen, Drágám!

Reggel öt volt, mire átizzadva, összetörve megjöttem, hogy jártányi erőm se maradt már (a vonat zsúfolásig telve, az átszállásnál meg másfél órát kellett várni, csavargók s részegek közt a mocskban). Mamovka nem volt itthon, azt mondja Blahov nyanya, hogy kiment a melindai tanyára kukoricatörést dirigálni. Hát nem csodálkoztam, hogy nem vár meg a híreimmel: hogyan van a fia. De gondolom, ez Magát sem lepi már meg, s eszébe ne jusson keseregni miatta.

És nagyon kérem, ne eméssze magát, hogy rövid ideig lehattunk csak együtt (és ne nehezteljék, hogy múlt héten még nem jöhettem, s hogy most meg nem a hajnalival indultam), én már amiatt is boldog voltam, hogy egyáltalán kimaradást kapott. Most se tagadhatom, fáj az a szemrehányás a hangjában, s bánom, hogy szóváltásra fecsértünk időt. Mert bizony nekem a Lászikné azt mondta, az ő férjét két hete vasárnap ki se eresztették, épp csak a laktanyakapuban találkozhattak, s a készített pakkjának is nagyobbik felét hozhatta haza, mert az örök nem engedték odaadni. S ne bánja azt se, hogy futva kellett búcsúznunk, ha már ott a Rhédey-kerti fák alatt nem figyeltünk az idő múlására, mert én örülök, hogy végül csak el tudtunk feledkezni róla. (Különben, miután visszakísértem Magát, volt még időm, megnéztem a Claudia angol hercegnő mauzóleumát, valahol olvastam róla.)

Csak egyet sajnálok, s míg el nem felejttem, kötöm a lelkére, hogy menjen utána, ha én ilyen balga voltam: A befele-úton jutott csak eszembe, hogy nálam maradt még egy csomag, amit meglepetésnek szántam. Na most: Édesem, amint teheti, menjen ki, s a Bémer téri Pannóniában attól az ismerős pincértől kérje, tudja, akivel váltott is szót! Annál hagytam ott. Lekváros linzer van benne, egy szál kolbász, néhány Vasárnapi Hírek, a Mikszáthja, amit kért, 3 pár új fuszekli és 3 alsó, meg pálinka, s talán a szőlő is kibírja. Hogy lehetek ilyen szélfúttá? Egye, igya, forgassa, hordja egészséggel! (És mossa! Akárhogy is, de ne hagyja elpiszkolódni magát!)

No, mára ennyit, szaladok a postára, mert Binderék is üzentek, hogy kaptak végre jobb fonalakat. Drágám, ne csüggedjen, lefut az ideje hamar, meglátja! Írjon, ha alkalma s kedve van, én is igyekszem majd. De bármikor megeshet, hogy nem kell többet se írni, se látogatni menni, mert egyszer csak hazajön! Ebben bízson!

1915. Szeptember 7-ikén.

Öleli Jadvigája"

*

Hát itthon vagyok, az irgalmas Úristennek hála.

Poklokat jártam meg, életem sokszor volt kockára téve. Bár magam a veszélyt nem kerestem, s hogy őszinte legyek: ha tehettem, visszamaradtam, és a baj elől mások mögé is rejtőztem. De tüzeltek rám, és én is tüzeltem az ellenség-re, lőttek ki mellőlem bajtársat, s bárki ott elesett vagy megsebesült helyett én is lehettem volna az. Hogy embert öltem-e, bízom csak benne, hogy nem, mert

biztosan nem tudom. (Bár ha visszagondolok, talán arra kéne hajlanom inkább, hogy golyóim gyilkoltak is valóban.)

Négy napi út, majd papírjaimra való egy éjszakányi nagyváradi várakozás után az esti vonatról való hazatérésem és találkozásom nőmmel meglepetésre, s ezért is boldog fölsikoltás, ölelő örömkönnyhullatás közepette történt. Mindjárt felelnem kellett arra, hogyan szabadultam ki onnan, s hogy végleg-e.

Leszereltek!, ragyogtam, édes Angyalom, egyszer csak jött a leszerelési parancs! Semmi egyebet nem tudok! Jaj, csakhogy hazaért épségben!, csókolgatta orcámat ezerszer Jadvigám.

*

Advent első vasárnapja utáni hétfőn történt:

Kivitettem Szellővel a homokfutón Jadvigát a vonathoz. Pedig nem is kérte, sőt, szabódott, ó, hogy ne fáradjak, kísétál ő maga. Hogy meglevelezték egymásnak a Sárossy Irmussal, rájuk férne egy városi kommissiózás, és hogy kiöntsek egymásnak lelkük azon túlcordulásait, melyek kiönthetőek.

Tudja, Ondrisko, húzta a takarót Jadvigám a térdére, Irmus szegény eléggé faséban van avval a komisz urával. S ha marasztalni fog, és a doktor úr megint nem jön haza éjszakára, lehet, ottmaradok, s akkor csak a délelőttivel jövök. Hozzak magának valamit? Jaj, olyan drága maga, hogy kihozott! De nem muszáj megvárnia velem a vonatot, hideg van. Vannak ezek az új pennák, a Tisztelendő úrnál is láttam, a szárába lehet fölszíni a tintát. Örülne, drágám, egy olyannak...?

Csak néztem, néztem a szemébe. Olvasni akartam volna belőle, mert ő maga nem arról beszélt, amire kíváncsi voltam.

Múltkorában, mondtam neki végre fejcsóválva egy egészen mást, még a nyáron, mikor a részvényt voltam jegyezni, volt időm a visszavonatig, s jártam egyet azon az üzletsoron. És hát... meglepődhetsz: Megszemlélttem végig az utcán fel-alá a nőket. Mind, aki ott azon a délelőttön előfordult csak.

Nahát, Ondrisko, jaj! És mondja, hogy tetszetek?

Hát épp ezt akarom mondani. Azt mondtam magamnak: Jadvigám lenne köztük a legszebb. Ott, azon az utcán, ahová te most készülsz. De hát nemcsak ott, a világ minden utcáján.

Tényleg?, jaj!, csapta össze kis rózsaszírom-tenyerét az én feleségem, és fejét hátravetve úgy kacagott, hogy annak a párája is látszott. Hát, hogy olyan egy drága ember maga! Hogy pirulok, miket nem mond!, s avval két tenyérre fogva csókolta össze az orcám. (De pirulni nem pirult, vettem észre aztán. Jadviga, ki vagy te? Kicsoda?) Édesen, nyakamba fűzve karját vett tőlem búcsút.

Nos, és hát én ennek dacára. Avagy túlzottnak gyanított édessége miatt csak még inkább: Búcsúzás után mégis visszakanyarítottam a Szellőt a Vasúti Fogadó hátuljához. A söntésnél ott találtam egyik hónaposomat, a Cvalingát. Nesze, mondom, kis aprópénz, vidd haza a fogatot, kösd be a Szellőt!

De akkor még nem határoztam el, hogy valóban is követni fogom a feleségemet. Jegyet se vettem, nehogy tudakolni kezdje az a kis könyökvédős Hudák a tolóablak mögül, hogy nahát, mégis elkíséri a tekintetes úr a kedves nejét?

Megálltam csak az indóház oldalán, s mikor beért a szerelvény, kilesve néztem, hogy nőm felszáll az első osztályú kocsira. S ahogy nekiveselkedett nagyot

csühölte a mozdony, a kicsapó gőz leple alatt fölugrottam az utolsó lépcsőre. Csak utána töprengtem el: Hát bolond vagyok én?

Megérkezvén az ablak jégvirágjai közül követtem tekintetemmel leszálló feleségemet. (A tekintetes úr passziója.) Figyeltem, vár-e rá valaki. De nem. Körül se nézve sietett ki a várótermen át. Lépteimet szaporázva loholtam csinos, irhabundás alakja után.

Nem volt könnyű eset a titkos követés: Minden kirakat előtt megállt. Izgatottan ugrottam be ezért többször kapualjakba. Betért a drogériába. Körömöm rágyva, mint kiskamasz koromban, vacogva vártam, míg hosszan válogatott. Ki is próbálta. Valami parfümös üveg volt, újjáról szagolgatta, s mindkét füle tövébe pötytyintett belőle.

Már a templomot is elhagyta, s akkor hirtelen befordult egy kapun. Mint villám csapott belém a fölismerés: Ez Winkler Franci fiskális-hivatalának háza! Mert agyam hátulsó szegleteiben biztosan ott volt a Francira szóló régi gyanakvásom, de nem hittem volna, hogy ha nőm után lopakodok, valójában is épp ide érkezünk.

Hogy amíg én a fronton, ők addig...? Szinte a szédülésig fölizgattam magam.

Hát várok, mondom, mit tehetek. Vettem egy újságot, hogy ha kell, lepedője mögé rejthessem el magam. Mi lehet majd? Kijönnek bizalmas fülbesugdosások közt, s karon-vállon fogva sietnek a Franci lakása felé mindjárt? Vagy elébb ebéd s kacagós iszogatózás a szemközi fogadóban? Várok, meredten nézem leből a kapubejáratot.

S akkor leselkedésemben egyszeriben elszégyeltem magam, és eloldalgok a templom mögé. Amikor is megvilágosodva állapítom meg: Mégsem az úriember magát röstellő félrevonulása ez, hanem gyávaság lett rajtam úrrá. Méghozzá kétféle. Hogyha Jadviga kijönne, s mégis észrevenne... Hogyan magyaráznom ki reggel óta tartó, nyomában loholó leskelődésemet? S a másik: Ha mégis Franci karján szökne szeretője lakására, hát nem omolnék-e össze akkor? S remegésig ható ijedtségemben egyik következmény viseléséhez se volt merszem.

Hiába fogadkoztam pedig magamba nemrég: Mellőlem elmaradt, s előttem kivált igen ritkán mutatkozó, régi jóbarátom elé állok egyszer: Te, Franci, mi a rozjebanú zrányikot akarsz te az én feleségemtől?, mondjad már meg! S most rájöttem a templomkerti bokrok mögött: Nem merném én ezt megkérdezni. De még megvárni, hogy mikor, hogyan és kivel jön ki Jadviga azon a kapun, ettől is tartottam! Nemhogy a Francinak régóta készülő kérdésektől.

Jó félórai tipródás után jutott az eszembe: De egy ökor vagyok! És hátha ugyanebben a házban lakik ez az Irmus is, amelynek földszintjén a Franci hivatala van! De hát lehet-e ekkora véletlen, hogy ugyanabban a házban...? Elősettenkedtem, hogy megkérdezek tán valakit... de akkor meg arra jöttem rá, nem is tudom az Irmus férjének a nevét. Hogyan érdeklődjek akkor? Várjak itt tovább? S tegyem magamat végképp nevetségessé önmagam előtt? Nem szólva arról, ha bárki észrevenne és fölismerne engem! És már át is fagytam nagyon.

Vert kutyaként mentem végül a koradélutáni vonathoz, és hazajöttem. Jadvigát persze estére is hiába vártam, valóban csak másnap délelőtt érkezett. Különféle színű tintákat hozott nekem, tudja, hogy szeretem, betöltős tollat nem kapott.

*

December 14.

Bementem megint a városba, hogy Karácsonyra vegyek valamit Jadvigának. Némi kerülgetés, toporgás után a fehérneműek üzletébe merészkedtem be, mit már a múltkor kinéztem. Dadogva előadott kérésemre a készséges asszonyosság még kacsintott is, úgy teregette elém a portékát, hogy hát érti ő, mire gondol az úr. Egy afféle hímtett ingvállas selyem-hálóréklit választottam, vagy minek mondják ezt, a csipke-mellerésze jó mélyre van dekoltálva, és szalagcsokrocokra fogja össze, persze, csak ha megkötik.

Hazafelé különben utánajártam még a múltkori dolognak. Tudtam ugyanis most már (mert úgy mellékesen megkérdeztem nőmtől), hogy hívják az Irmus férjét, és elmentem ahhoz a Franci-féle házhoz. Épp akkor jött ki egy házmesterformájú ember, kértem tőle: Itt lakik Földes doktor úr? Hát éppen itt, mondja ez, első emelet kettő!

Na tessék! Ennyire egyszerű! Mégiscsak van ilyen véletlen!

Francihoz azért ezek után se volt kedvem betérni. De meg is láttam utána mindjárt, hogy az ablakba ki van írva, az ügyvéd úr szabadságra ment.

*

Ahogy leemelem a polcra a Bibliát, eldől mellette az öreg rézvasalt tranyasztyiusz, a gót betűs zsoltároskönyv, mely öregapámé volt még, s utána Apovkám hordta magával templomba. Belelapozok, csak hogy megsimítsam a kisárgult, hullámos, szélein penészedő lapokat, s akkor ezt a cédulát fedezem föl:

„Orvosi bizonyítvány

Dr. Hroncsok Mihály községi orvos ezennel hitelesen bizonyítom, hogy Osztatni György 48 éves földbirtokost, kit személyesen ismerek, 1913 Augusztus hó 26-ikától Október hó 12-ikéig többször alaposan megvizsgáltam, és teljesen épelméjűnek találtam. Szervi betegsége idült gyomorhaj (gastritis chronica), mely nem érinti elméleti képességeit. Az ő kifejezett kívánságára igazolom, hogy vizsgálataim eredményeképpen őt ügyei vitelére, kezelésére s vagyona feletti rendelkezésre maradéktalanul képesnek tartom.

1913 Október hó 13-ikán”

Miért kellett vajon Apovkámnak épelméjűségét bizonyíttatnia? S ki előtt? Ki nem akarta hagyni evvel az aljas váddal szabadon végrendelkezni őt? Hogy nem tudok én erről semmit, mikor itt ültem a betegágyánál? Szörnyű ez a gyanakvás, s bocsássa meg az Isten, de csak Mamovkára gondolhatok. Látni kéne már azt a végrendeletet. Be fogok menni mégis Winkler Béni bácsihoz.

Tetejébe Apácskám összes iratait is Anyám örzi féltékenyen. Csak az én nevemre kiállított két takarékkönyvet adta át nekem a temetés után. Az adóíveket, a cséplőgéppapírjait, a marhaleveleket s egyéb szükségeseket aztán úgy kellett mindig kikönyörögnöm tőle! S nem hagyott keresni se ám az iratos ládában! Maga zárkózott be mindig egész estére, míg ki nem sillabizálta, mi kell a papírtengerből.

*

Ma rettenetes perpatvar után Mamovka elzavarta Hulinánét, hogy a szemé elé ne merjen kerülni többé.

A melindai tanyásunk felesége, ez a különben lompos, sunyi asszony, kit én sose szívélhettem, eddig is csak hízelgéssel s árulkodással tarthatta Mamovkánál helyét. (Habár a Hulina maga jámbor, dolgos, kissé együgyű, de engedelmes cseléd, s mindent rendre elvégez, hacsak el nem felejt, így ránézni nem árt, mi jobbára Gregor dolga szokott lenni.) De most elvethette a sulykot a Hulináné.

Anyám nagymosáshoz és karácsonyi takarításhoz, kalácssütéshez rendelte haza, Blahov nyanya mellé. Ilyen alkalomkor mindig zeng a ház Mamovka hisztériás vezényszavaitól s a cselédnők egymásra mutogató perlekedéseitől, ám a szokott hiris máma másfelé fordult. Hulináné tán a Zelenákon köszörülhette meg a nyelvét, ki pedig tudvalévőleg Anyám engedelmes alattvalója vagy húsz év óta, és soha egyebe a rajtavalón meg azon kívül, mit istállói vackán tartott, nem volt, s kenyéren és vízen is lesné Anyám minden parancsszavát, de hát a kosztra nézve jól van tartva azért. Ilyenformán hogy a Zelenák akármiben is Anyám ellen tartana vagy megrövidítené, merész egy vád lenne, ha ez volna az a kotyvalék valóban, amit Hulináné nem átallott a nyelvével keverni.

De hogy a házi háború miből is pukkant ki, azt én nem tudhatom, csak Anyám rikácsolására neszeltem föl, hogy „és még te merészeled kinyitni a papuládat a Zelenákra?“, s hogy borogatja ki a gangon a Hulináné csuhészatyrát, batyuit, és lecsap egy kendőre meg egy csupor pecsenyezsírra.

Cso je toto?, povedz!, rángatja a nyanya kibomlott, szürke csimbókjait, hogy vallja ki, mik ezek, s hogy őtőle lopni merészel? Kradnyes?, cso?, kradnyes? Odomnya? Az meg csak hajtogatja, hogy hiszen Anyám adta neki ezeket tegnap, és segélykérve néz a Blahov nyanyára, de az elsunnyog onnan.

Hordd el magadat innen! Most már tudom, mért nem tojnak a tyúkok! A pulykát is te zabráltad el! Ki vagytok rúgva! A szememet kilopnák! Takarodjatok kifelé a tanyából, ünnepek után a nyomotokat se akarom ott látni! Avval elkezdi Anyám hajigálni a gangról az udvarra kifelé a Hulináné cókmojkait. Aki mind jobban tagad, és mondaná, hogy hát nem emlékszik a Mamovka, a kendőt tegnap este pakolásakor... Ancsa!, szól Blahov nyanya után, hát ott voltál te is a kamrában, hogy aszongya nesze!, ez csak avasodik itten...!

De hiába. Mamovka még utána is megy, s a nyomorult Hulinánét, ki épp csak belefogja mocskos lepedőjébe, amit össze tudott szedni, magából kikelve átkozza, és taszigálja kifelé a kapun. Megrémülök Anyámtól, mintha nem is ilyenek láttam volna már épp elégszer. Arca torzult marad, ahogy visszafelé jön is, és fátyolos tekintettel néz a semmibe.

*

1916. Február 2.

Elhanyagoltam az írást. Ám azt kell mondjam, ez jót jelent. Hiszen ha visszalapozok, látom, olyankor fogtam bele mindig, ha föl voltam valamiért dúlva. Fölkavartnak lehet ugyan jótól is lenni, de engem sajna sokkal többször kergettek e naplóhoz rossz érzések, mint jók.

Ám most a Karácsony, az Újév s az egész télidő rendesen, békében telt, majd-

hogy azt nem írom: ahogyan szokott. Holott nőmmel ez volt az első Karácsonyunk együtt.

Lévén rá alkalom, megmart persze a kérdés, hogy is állunk mi ketten a „szeretéssel”, ha már ez ennek is ünnepe. De helyesen orrontva meg, hogy ilyesmit feszegetnem korántsem célszerű, belesimultam jámboran a család ünnepi készületeibe, amiket Jadviga nagyon is a mi házunk Mamovkám által vezényelt karácsonyi szokásrendjéhez igazított, s nem is igen lázadt föl semmi és senki ellen. Hogy nem adódott sem ütközés, sem említhető súrlódás, kellemes csalódással lepett meg. Ennélfogva még óvatosabb voltam, nehogy a meghitt napokba magam rontsak bele.

A templomi s a gyertyagyújtási áhítat, de kivált kettesben az esték meg is erősítettek engem az egymásbani hitben: Szép és erős a szeretet miköztünk, s egy szemernyi ünnepi tettetés sincsen benne. Ráadásul ez a hit nőmből is sugárzott, s nemcsak a magam erre való vágyát véltem őróla visszatükrözve látni. Így e hetekben magamnak se voltam bolond föltenni a kérdést, hogy: Na de ha túllépünk ezen, és a szerelemre kérdezünk, akkor az hogyan áll? Tudniillik a leszerelésem utáni napok ágyban is örömteltebb ideje múltán megintcsak ünnepszámba mentek azon éjszakáink, amikor egészen is egymásba ölelezhettünk, s mondanom nem kell, hogy ez a hébehóbaság nem énrajtam múlt. Ám azt el kell ismerjem, hogy másfél hónap alatt az a három ölelés testeinknek nagyon is ízlett. S talán nem hibázom el, ha úgy vélem, az övének is. (Kivált az első, mikor új hálóingét próbáltattam vele föl.) De mennyivel többször tolt el magától mégis, és nem tudom, miért! Ám az emiatti lélekmarosást bölcsen elvettem, és ellegyintem most is. Meglátjuk majd, elvállik, mi lesz.

Három alkalomra osztva tíz hízót öltünk egyébiránt, együtt 13 mázsa voltak (köztük három csak olyan mázsa-körüli), melyből lett: 160 klgr szalonna, 210 liter zsír, közel 250 klgr füstölt (sonkát is beleértve) és 180 klgr kolbász. Béresek rendbe ki lettek elégítve, a Melindáról kihurcolkodó Hulináék végleg (zsírral és oldalasokkal is megtoldtam, járandóságom felül). Gregor az odakinti füstölés végeztével kamráinkba hordta a minékünk maradót is. Vízkeresztkor új bérespárat kellett fogadni a tanyára (Cvalinga Mihály és neje, 34 és 31 évesek, három gyerekekkel). Jadviga pedig még December elején bejelentette: talált egy szolgálólányt magának, már el is ment a szüleihez kikérni, kikkel aztán én állapotam meg a leány járandóságában. Neve Csúvár Anci.

*

Február 16.

Elborzasztó jelenetnek voltam tanúja este.

Buchbinderrel akadtam össze, aztán ottragadtam még nála, mert a Rosza is ájtött, bort ittunk, s utána hazafelé, mivel a Palival így vezet tovább egyfelé az utunk, az öreg ház felől jöttem be, úgy kilenc óra tájban. Anyámnál a szobában és a pitvorban is világosság, s meghallom a hangját. Most fojtottan, mert ajtó, ablak csukva, de megint kiabál.

Benézek a szőlőlugason át, és meglátom. Vesszővel üti az összekuporodott és félmeztelen Zelenákot, aki feje fölé tartott karral védené magát. És e szavakat veszem ki tótul: Megmondtam, hogy ugassál!, nem megmondtam? Itt fekszel a

küszöbön, kutya! Megértetted? Nem állsz föl! És nem szólhatsz! Csaholsz, kutya! És kushadsz, ha mondom! Elhallgass! Ha akarsz valamit, megnyalod a kezem! Ide gyere! Lábhoz! Ugass, ugass!

Styekaj, styekaj! Zelenák négykézlábra áll, fölemeli fejét, s panaszosan rávonít Mamovkámra. Majd engedelmesen odamászik hozzá, s az előretartott kezét kiöltött nyelvvel próbálja elérni. Elkapom tekintetemet, de máris megmozdul a gyomrom. Utána rögtön föl is hullámszik a keserűség a torkomra, s a következő pillanatban rövid, bő sugárban adom ki Buchbinder borát. Silány lőre volt különben, meginni se élveztem, s még tovább is tartott, mint kiöklendezni most.

Nem nézek már oda, mint a főbevert szédelvek el onnan.

*

Hiányzik a feleségem.

Nem tudom, más kinevetne talán, mért akkora baj, ha elmegy egy-két hétre az asszony. De engem oly fölhergelttségben hagyott itt éppen, hogy kis híján megtébolyodok, úgy vágyok utána.

Hogy lépnek, valamiért nyúlnék, és odahagyom. Hogy félbeszegem nervózus mozdulataimat. Hogy nekikezdenék valaminek (amúgy is csupán hosszas magamgyőzködés után), de sóhajtok, legyintek, és mégse. Vagy falhoz hajítom, ami kéznél van éppen, és leroskadok. Máskor alsóruháiba dugva fejemet kutatom Jadviga szagát, az ingekben gazdájuk bőrét, húsát tapintom, markolom, csókolom.

Hogy a jó Úristenbe avagy a kénköves Ördögbe nem lehet egy kurta órát, egy felet, vagy csak egy elgondolkodásnyit meglenni nyugton nélküle? Anélkül, hogy Jadviga ötöljön eszembe, marjon a szívembe, sóvárgó altestembe mindég? Mért nem hagy gondolkodni, dolgozni, bármi mást élvezni a (hacsak rágondolva is) vele-levésen kívül? Én nem tudtam, hogy létezik ez, miről csak olvastam eddig.

Hogy nem ír. Hogy nem hív: „Ondrisko, eléggé jó volna itt, de Maga annyira hiányzik nekem, hogy nincs tovább maradásom. Vagy jöjjön, lelkem, azonnyomban, ahogy e sorokat veszi.”

Avagy sürgönyözzön, az gyorsabb. Lesem a levélhordót, kérdem, de semmi. Dél-előtt még be is mentem a postára, hogy nincs-e telegrammom. Mért, hogy honnan. Hát, mondom a kisasszonynak, csak hogy a nevemre nem jött-e véletlen. Hogy önáluk, kérem, nincsen véletlen. Ha jön, akkor jön, és akkor rendbe kikézbésítik. Nem véletlen dolga az ilyesmi. Valami fontosat vár az úr?, néz ekkor rám váratlanul a hivataloskodása mögül kikandikáló részvétellel. Az, mondom, fontosat.

Még ezt a kisasszont sose láttam, új lehet, de most az a jó. Kérek tőle egy blankettát, meg a közhasználatú kalamárisba tintát, mert hogy be van száradva. Önt bele ez a szőke loknis, de igen ügyel-bajjal, már oda is szólok, hogy majd inkább magam, de nem hagyja. Tessék, nyújtja, parancsoljon az úr, megvan szerencsésen.

No, akkor elkezdem a szétgörbedt tollal: „Drága Angyalom, csak magára gondolok...”, aztán összegyűröm. Adok..., dadogja ekkor a gondos lélek az ablak mögül, kire most fölnézek, és látom, hogy bámulja, mit csinálok, adok, azt mondja, másikat. És odanyújt vagy hármat.

„Jadvigám, kedves, sürgönyözzön, hogyha...” Ez se lesz jó. Egyszerűen odaírom, hogy „holnap estivel érkezem”, és kész. Vagy: „Azonnal jöjjön, mert...”

Nevetséges vagyok. Már e kandiszemű kis loknis előtt is. Majd, legyintek s fölkelek, majd inkább másképpen, morgom, és sietős köszönettel kioldalgok.

Jaj, de hát mit tehetek. Bolondság is írni. Vonatra szállok, és megyek. Ugyan...! Meg vagyok én kergülve, csak a szám jár. Legyek magamhoz őszinte: Félnék én attól. Hogy odamenjek csak úgy.

Mostanába igen rosszul alszom, fölriadok, kimegyek, bejövök, olvasni próbálok, de nem megy.

Az imént ittam is megint, pedig nem esik már jól. Fölkeltem az ágyból, mert dobáltam csak magam. S hogy mért ne jegyezzem le ezt is: Nem alhattam, mert ott fetrengve a Nő testére kíváncsoztam, de úgy, hogy még a gatyát is le kellett tolnom, annyira szorított és dörzsölt, nem volt maradásom benne. Mondhatnám, hogy „nem fértem a bőrömbe”, hisz úgy tartom, ez a mondás effélében szenvedőtől származhat csakis.

Na de félre most ezzel, ezt mondtam magamnak, ahogy erős elhatározással rántottam le a dunyhát égve vágyó alfelelmről, hogy fölállok, kimegyek, és iszom inkább, minthogy megint a magam erejéből keressek gyatra s hamis boldogulást magányos testemnek. Amit szégyellhetek csak utána.

Most a pohár mellől nézve le az asztal pereme alá figyelem lábom közt azt az elevenséget. Mint egy kis állat. Ivás és írás közben, éreztem, visszakushadt, de hogy ráfigyelek, megmocorog megint. Egy eleven, magamozgó állat ez énben-nem. S mintha önnön külön életét élné. Mindazonáltal engedelmeskedik is nekem mindég. (Legalábbis a mostanába ritkán adódó befelé-törekvéskor, s legalább eddig, hogy legyek azért pontos, mert biztos, hogy cserben fog még hagyni hadrafogás sürgetése esetén.) De olykor meg elindul, ha nem is akarom. S ez esetben szinte fékezni is lehetetlenség. Egyet nem tudok: Ilyenkor ő is arra az egyetlen Nőre, vagyis a bennevaló combjaközire vágyik, akire én magam gondolok és vágyom, vagy az Ördög tudja? Mert ha csak vágyani tud, és gondolni nem (márpedig ez az agyatlan erre hogyan volna képes?), akkor nem is emlékezhet rá, hogy itt volt, de most elutazott egy asszony, aki nem téveszthető össze mással, s aki távolból is telitündököl egy szívet, és megborzongat egy testet... Vagy a maga effélére csökkent érzékeivel is „emlékszik” tán mégis az érintésre, ahogy az együgyű tenyér is „ráismer” arra a bőrre? Avagy én segítek nekik olyankor ráismerni, emlékezni is, és nélkülem semmire se képesek, balga végtagok? Mert olyan tán még sincs, hogy valaki öntudatlanul, mint mondják, „csak megy a fasza után”. Viszi az ilyen férfi bizony, tolja előre magá előtt, és nagyon is tudja, hová!

De nekem nem kell más. Oda akarok menni, és befeküdni az ágyba, ahol ő alszik most már nyilván. Ölelni vágyom, álmában, ébren. Akárhol van is.

Ám e percben tarkón ver végre a mostanra már gondolni mert gondolat, hogy mitől is félek: Hátha csaló hazugság az egész szanatórium a vízgógyókúrával, hanem e percben is a Winkler Franci karjában hever!

Álomvidék

1.

*egy teleírt márványoszlop előtt állt, fehér kő,
tüdőszínű erezet. Fölé hajolt, mint aki egész testével
figyel, körkörös, lágy mozdulatokkal csiszolta, és
mosta is, mint asszonyi hátat és mellkast szokás, más
asszonyáét, mígnem lassan visszahullt az anyag
emlékezetébe a gonddal vésett, utolsó talpas antikva
is. Akkor kiforgatta a szarvasbőrből a vasakat és újra
véste a követ, szelíd palatinók sorjáltak az új névben,
mely az övé volt. És mintha mélyebb fényvel tündökölt
volna a márvány valamennyi ere, amikor, az írás végére
érve – A BOLDOG FELTÁMADÁS REMÉNYSÉGE ALATT – még
egyszer tiszta vízzel hintette meg, mint asszonyi hátat
és mellkast szokás, hozzánk tartozót.*

2.

*nem költözik el, dehogy, még aznap végleg visszatér,
nem eszik itt betont, mint az elvadult sokaság. Beton
és sokaság, mondta, dehogy. Évek múltán történt ez,
mikor újra találkozott vele az Egyetem folyosóján.
Ugyanabban az ablakmélyedésben álltak meg, ahol annyi
időt eltöltöttek, egymás arcát fürkészsve. Még most is
hibátlan az ajkak antik vonala, meghatározhatatlan
színükből sem veszítettek semmit. Egész lénye ott állt
a változás kapujában, torkát csaknem körbe érte már a
rekedtség. Mintha barbárok törtek volna be arra a
vidékre, ahova hamarosan visszatér.*

3.

*az éj leple alatt jöttek, még szombat lehetett, talán
ha öten. Leverték a friss vakolatot az ablakkeretekről
és a szentélyt határoló boltív csiszolt szegélyéről.
Amikor megbizonyosodtak arról, hogy a régi fényében*

pompázik a vöröses kő, gondosan összegyűjtötték a törmeléket és sátorlapokra separték az utolsó homokszemcséig a szemetet, majd nesztelenül távoztak, ahogyan jöttek, még kakasszó előtt, amely a Feltámadás napját hirdette. A szentély vérszínű boltívére függesztett tekintettel, rezzenetlen arccal énekeltek az emberek az ünnep délelőttjén, az ismeretlenekre gondolva, akik soha nem fedték fel kilétüket.

4.

a díszmenet élén, palástban és süvegben, lehajtott fejjel vonult. Piros arcát rejtegette, mely a szónoklat alatt szemérmetlenül kipirult és a vér szagára érzékeny sokaság gyönyörűségére ide-oda pattogott, mint egy labda, a bőségesen verejtékező nyakon. De nem járt jól így sem, kitiüremkedett a puha toka az áll és az ingnyak szorításában, mélyvörös színe, akár a friss vágás helye, tálcán kínálta a megoldást. „Érdemeinek adassék méltó tisztesség... stb.”, szövegezték máris a hírt a túlzásokra kényes, éber írások, a bölcs időre hagyva a feladat kisebbik felét. Ha isten akar lenni, hát legyen isten.

5.

a kert alatti vízmosásban lapult az Öregség, észrevétlenül, mint egy kabát, melyet előbb átszűr, majd benő a muhar. Az idő betöltével, amikor a férfi a közelben kaszálta a fölmagzott füvet, fölűszott rá és egész lényével beborította a testet, elhelyezkedett az ujjközökben, engedte áthatolni magán az ágyék, a hónalj és a mellkas ritkás szőrzetét. Csípős hűgyszag emelkedett a férfi arca elé. Az első szó, amit az asszonyának mondott, amikor a lámpa már kihunyt, ez volt: „Emlékszel...”

6.

a várakozás, mely az egyhangú napokat követő egyhangú napokat elválasztja egymástól. Majd a semmit megkülönböztetni nem tudó fürkészése a mindenkor ugyanúgy érzőnek. Ám egyik napon előbb távoli suhogás

*hangjai hallatszottak, nyomában hűvös-kés szél
kerekedett, azután sűrű árnyék vetült a földre.
Megjöttek a fecskendők, hirdették a tereken a tódításra
mindenkor hajlamos léhűtők. Hamar elcsitultak a
kedélyek.*

7.

*amikor egészen közletről megpillantotta,
ellenállhatatlan késztetést érzett arra, hogy kövesse.
A közelség a meztelenséggel rokon. De csakhamar
kiderült, hogy az előtte haladó is követ valakit, elé
került hát az egyik fordulónál, hogy szemügyre vehesse
azt a másikat. De jött mögötte is, tovább, aki az imént
még előtte járt, nem ügyelt a felborult viszonyra,
megszaporázta lépteit, hogy arcába tekinthessen. Az
előtte menő egy távoli sziluettet fürkészt maga is,
és azon iparkodott egész erejével, hogy ne tévessze
szem elől. Megelőzte hát őt is, hogy a messzebb
haladóhoz valamivel közelebb kerüljön. Így haladt el
az egymást követők és egymás előtt járók mellett. Akit
odahagyott, arra már nem nézett vissza, senki nem
bámult az arcába azok közül, akik elé kerültek. Míg nem
többszöri nekiiramodás árán sem bírta maga mögött
hagyni azt, aki előtte járt. Szenvedélymentesség és
ragyogás. Nincs különbség.*

8.

*ketten érkeztek, kéz a kézben, egyformák, mint a
harmatcseppek. Egyikük neve Álom, a másiké Halál. De
hogy melyiküket szólítsa Álomnak és melyiküket
Halálnak, azt senkitől sem sikerült megtudnia.*

A könnymutatványosok legendája

(2.)

Rákóczi fejedelem kelet felé vonul. A fegyverneki homokos halmok után szólítja az egyik embere, hogy az utolsó szekérben az egyik balaszentmiklósi asszonyállat éppen most vajúdik. A fejedelem kíváncsi lesz, hát visszalovagol. Egy nagy fejű férfi, földműves a balaszentmiklósi telepések közül, éppen föl-emeli az újszülöttet, amit a szekérből kiadnak neki. Ott halad az apa a szekér mellett, gyalogosan. Látszatra egészséges, nagy fejű fiúgyermeket emel az ég felé. Keze, lába, bögyörője, mindene helyén van a kicsinek. Már ordít is, teli szájjal. A bába az út szélére veti a köldökzsinór vérmasszás kígyóját, kutyák cibálják százfelé nyomban. Rákóczi György úr, akiből nem lett se lengyel, se magyar király, nehéz homlokkal bólint. Aztán visszapillant még Balaszentmiklós irányába, honnan vékony füst kacskaringózik a bodros felhők közé. De mintha egy szekér jönne még utánuk, a távolban, lemaradva. Egy szekér? Miféle szekér? Ugyan miféle ármányosság lehet ez? A fejedelem hátba veri egyik jóemberét, ugyan látja-e ő is.

– Látom, uram – mondja a katona, különös, vörösre mart szemekkel, mert tudja, hogy a megerősítésből mindig kevesebb baj származik, mint a tagadásból.

– Sírsz, kutya? – kérdezi szelíden a fejedelem.

A katona, tapasztalt, bölcs ember, újra a távolba pillant.

– Hiszen csak könnyezek, nagyságos uram – szól tétován.

– Jó ez neked, kutya? – érdeklődik a fejedelem.

– Nem az én könnyeim ezek – nyúl az arcához a katona.

– Hanem?

– Csak a szomorúság az enyém – vonja meg a vállát a katona.

– Az már igaz – bólint Rákóczi György fejedelem, és újra a távolba pillant. Jön az a szekér, csak jön utánuk. Hát jöjjön. Pedig a fejedelem nyomában nem az a szekér jár. S annak az öt embernek, akik azon a szekéren utaznak, különösebb dolga nincsen a fejedelemmel. Ők azt a gyermeket követik, aki most született, s aki egyelőre üvöltéssel mulatja Isten drága idejét. A fejedelem után már a halál jár. Ott liheg a nyomában, belepiszkit az álmába, beszél hozzá fényes dél-előttökön, kiveszi kezéből a sült oldalast, s a kutyáknak dobja. Rákóczi az év végén háromezer gyalogos emberét veszti Erdélyben. A csata után a törökök a magyar tetemeiket fejüktől megfosztják, a koponyákat szalmával tömik ki. Így szállítják őket, mint holmi rissz-rossz dinnyéket, Sztambulig, hogy a szultánnak kedveskedjenek. Válaszul Désnél Rákóczi metélteti le egy kisebb török sereg or-

rát és fülét. Tavasz lesz újra, nem szebb, mint a többi. A budai török vezér dühöng. Rákóczi katonái, földetkről elrendelt parasztok, végvári legények, lázadoznak, s hazamennének. A döntő összecsapás Szászfenesnél lesz, május 22-én. A vereség elkerülhetetlen. Rákóczi György a csatában maga is sebet kap, és ez a seb jobban fáj, mint amilyen súlyos valójában. A fejedelem a megalázott Lengyelországban sem tanulta meg, hogy a fájdalomnál nincsen súlyosabb sérülés. A sebek begyógyulhatnak, de az igazi fájdalom nem gyógyul és nem enyhül, és gyógyírja csakis a halál lehet. Rákóczi György dobálja magát a frissen vetett ágyban, és félrebeszél. Mintha lengyel szolgálóinak adna királyi parancsokat, mintha lengyel vezéreit vezetné harcba kutyafejű tatárok, áruló kozákok ellen. A bort kihányja, a pálinkára rá se néz. Gyöngé pisztránghússal, fűrjtojással, csiperkegombával kínálják. Csak a fájdalom remegteti az ajkait. A lázcsillapító kenőcsökkel hozzá se érhetnek a borbélyok. Ha csak közelítenek hozzá, olyan veszettül morog, akár a vérmedve. A szolgálak a fejedelmi szekér kerekeire rongyokat kötnek, s a tábor legszelídebb lovait válogatják ki. Rákóczi Györgyöt Váradra szállítják. Útközben többször zuhog a keserű eső. A fájdalom, ami a fejedelmet kínozza, egyre elviselhetetlenebb lesz. Rákóczi György fejedelemnek Váradon, 1660. június havának hetedik napján száll el a fény a tekintetéből. És nem a sebebe, nem vérenek megromlásába, szívének gyengeségébe, a genyves tályogokba, hanem a nem szűnő, irtóztató fájdalomba hal bele. Pilinger József, a balaszentmiklósi földműves és Zsuzsanna nevű asszonya így kerülnek Váradra, a haldokló fejedelem kíséretében. Bár ne kerülnének oda. A két nincstelen, mást nem tehetvén, Takács István főbíró szolgálatába áll, állatokat és ólakat tisztítanak, hordják a trágyát és a szalmát, mert ehhez értenek. Éjjelente elhallgatják a kisgyerek sívítását, s ha végképp tűrhetetlen a dolog, az asszony kibontja a pólyát, s melléne véresre mart bimbóját a kegyetlen kis szájba nyomja. A Ferike nevű csecsszopó ember tágra nyílt szemmel nyeli az anyatejet, néha vissza is öklendezi, és nem törődik politikai helyzettel, hatalmi konfliktussal. Nincs arról tudomása, hogy Rákóczi György és Barcsai Ákos urak hívei egymást marják és ugatják, miközben Köprülü Mehmed nagyvezírben forr, forr a düh. Késik az adó. Késik az adó. Késik az adó. S ahogy lenni szokott, ha elmarad a birodalmi járandóság, hát a török maga megy el érte, és háromszor többet visz el, mint amennyit eredendően várt volna. Alig egy hónappal a fejedelem halála után, Váradot körbeveszi Ali pasa szerdár ötvenezer embere. A sereg egyenesen Konstantinápolyból érkezik. Erdély-szerzte az a szívszorító hír járja, hogy útközben egyszer sem pihentek meg, és akár Bécsig elvonulnának, ha az lenne a szultán kívánsága. Ali pasa szerdárt Haszon janicsár aga is elkíséri, és a török táborban nem tudják, hábár sokat találgatják, vajon melyikük akarja jobban a győzelmet. S még abban sincs közöttük különbség, hogy mindketten elhozzatják a háremüket. Mindenesetre kettejük közül Haszon aga az, aki arannyal körbefuttatott hófehér levelet küldet a városba, melyen a hollófekete betűk a védők kicsiny, de annál elszántabb népét megadásra szólítják fel. Amennyiben a váradiak önként kitárják a kapukat, jószágaik és házaik megtartathatnak, viszont ha nem, úgy elevenen megnyúztatnak, megkaróztatnak, végül forró olajban megsüttetnek. Legyen irgalmas hozzájuk az ég, mert még esznek is belőlük. A védők tudják, hogy Haszon aga nemcsak komolyan, de őszintén is beszél, ami általában véve

nem szokása, mégis az a válaszuk, hogy nem. Semmi esetre sem tárják ki önként a kapukat! Jobban teszi a tiszteletre méltó török had, ha elvonul és igazi ellensége ellen fordul, mert Várad városa nem az. Várad hűséges és rendes alattvaló. Jaj, kit érdekel eddigre ez már? Időközben a törökök a Szent Ferenc utcában is sáncot vetnek, és a szőlőhegy tetején, melyet Szent Péterről kereszteltek el, pontosan tizenkét ágyút állítanak föl. A dombtetőn magasodó öreg cseresznyefáról előbb leeszik a gyümölcsöt, majd a szultán veres és aranyas zászlóját vonják föl az ágaira. A zászló úgy lobog és csattog a szélben, mintha egész Erdély láthatná. Pedig a vár védői, az a néhány száz polgár és deák mindig behunyja a szemét, ha Szent Péter szőlődombja felé tekint.

Három kerek napja tart az ostrom.

Az olaszt Angelónak hívják, és inkább fiatal ember, mint öreg. A bal fülében rézzel futtatott karika csillog, mert a taljánok kiváltképp szeretnek a fülükbe karikát fűzni. A bőre sötét, mellének dús, fekete szőrében gyakran tanyát ütnek a tetvek. Valaha igen magas és arányos termetű férfi volt, mára megtörte a szigorú rabság, a keze reszket, a háta meghajlott, s a derekában ott bujkál egy régi verés emléke, s nagy szelek előtt éppúgy tud hasogatni, mint amikor Angelót a sikertelen szökés után kezelésbe vették. Angelo a kék szemű Szejdi pasa egyik szolgálója a sok tucat közül. Szejdi pasa a Körös mellett ütött tábornok, ragaszkodott a víz közelségéhez, mert szereti magát a folyó tükrében bámulni. Angelo hűséges szolgálója már a pasának. A szökésre gondolni sem mer, legfeljebb álmodik róla, mert az álmokat még Mohamed sem tilthatja meg. Angelo fegyvereket tisztogat a Szent Péter-szőlőhegy tetején. Hátát az öreg cseresznyefa vaskos törzsének dönti. Füttyörészik és dudorászik halkán, az ostrom kimenetelével egy szemernyi sem törődik, látott már ilyet, s látni is fog még minden bizonnyal. Azok ott a várban majd mind meghalnak. Hát érdemes ez? Érdemes néhány faragott kőért, rossz várfalért, girbegurba utcáért megdöglenni? Azért az Istenért érdemes elveszni, akinek legnagyobb kedvtelése a jók büntetése és a rosszak felemelése? Hát nem érdemes! Halkan énekelget Angelo, és az ostrommal egy picinykét sem gondol. De mintha felhő suhanna át az arcán. Ejha, mi a csoda ez?! Angelo helyes szót használt. Már ott üldögél mellette egy különös szerzemény. Angelo zavartan pillant az idegen fekete arcába. Nocsak, nocsak. Ez az alak biztosan nem török, és nem is tábori ember. Hanem akkor kicsoda?! Ej, de fölötte különös teremtmény! Fekete kövek peregnek a szeméből, s halkán kopogva hullnak a kardokra, a török díszes markolataira, melyek Angelo előtt hevernek. Angelo nem szól, csak sóhajt, mint akinek ez a munka is nehéz, pedig évekig teveszart karpargatott Szejdi pasa állatai alól, mire idáig eljutott. Angelo hosszú rabsága alatt megtanulta, hogy aki később szól, az jobban jár. Az idegen az ostromlott vár felé bámul, fűszálat dug a szájába, és tenyerével árnyékolja a szemét.

– Ó, szegények – mondja egyszerre.

– Azok – bólogat Angelo.

– Lehet, hogy mind meghal – mondja az idegen.

– Maga, uram, jövőbe látó? – kérdezi Angelo, miközben szívét jeges rémület markolja, hiszen úgy beszélget itten egy ismeretlen, s fölöttébb gyanús alakkal, mintha pedig jó ismerőse lenne. Ha a tábori spionok közül csak egy is látja, hát a kék szemű Szejdi pasa biztosan darázsfészket tömet a szájába, mint annak a

bosnyák fogolynak, aki egyszer kifecsegte, hogy a pasa nem is kék szemmel született, csak gyerekkorában sokat bámulta az eget.

– Lehet, hogy porrá rombolják a várat – mondja az idegen.

Angelo nagyokat pislant, s igyekszik menteni a menthetőt.

– Szejdi pasa nagyon bölcs. Haszon aga beszéli és írja a gyaur magyarok nyelvét. Ali pasa nagyon erős.

– A fűszálak is tudják ezt? – kérdezi az idegen, s ez már valószínűleg több a soknál. Angelo bosszúsan söprögeti a fekete magokat a fényes fegyverekről. Emelt hangon szól.

– A fűszálnak nem az a dolga, hogy egy ilyen ostrommal törődjön. A fűszálnak az a dolga, hogy legyen, ha Szejdi pasa állata éhes. Maga is, uram, jobban tenné, ha valami rejtkehelyet keresne. Szejdi pasa emberei szeretik az ilyen fekete arcokat.

Angelo hirtelen a szőlőtőkék felé pillant. Ó, szentséges Mohamed! A Brazina nevű szolga üldögél ottan, kődobásnyira se tőlük. A legspionabb spion. Vagy inkább egy ezerfűlű ördög! Egy dzsinn, egy rossz szellem! Jaj, mi lesz most! Brazina biztosan minden egyes szót hallott. Angelo homlokán gyöngyözni kezd a veríték. Ám az idegen újabb fűszálat dug a szájába. Elbámul újra a vár irányába, karja előrelelendül.

– Az ott a Királyfia-bástya – magyarázza szórakozott, majd hogyanem unott hangon. – Az a kövér meg a Bethlen-bástya. Közöttük árok húzódik. Nem igazán széles, de igen-igen mély. Az árokban víz csillog. A víz alatt alattomos iszap várakozik, s ha bokádat megmártod benne, ki már nem veszed többé. A vízbe beleugrasz, átúszol és elfogatod magad. Utánad lőnek majd innen, hazug spionnak néznek amaz oldalon. Ezt tudnod kell. Megvizsgálják és kikérdeznak. Talán meg is vernek.

Az idegen ekkor néhány pillanatra elgondolkodik.

– Nem, jobb, ha tudod. Egészen biztos, hogy megvernek, hogy keményen ütlegezni fognak. Elveszel, vagy nem veszel el. Ezt is tudnod kell. Ha elveszel, megérdemled. Ha nem veszel el, akkor meg kell keresned azt az embert, aki ottan bent vár rád.

Angelo hallgat. Kezében ott csillog Szejdi pasa kedves egyiptomi tőre. Angelo ujjbegye végigszalad az élen. Megborzong. Mintha közelebb lenne hozzájuk Brazina, a legspionabb spion. Angelo azt is látja, hogy Brazina szája sarkában megvető, gunyoros mosoly játszik. S ekkor az olasz szolga egyszerre megvilágosodik. Egyetlen szempillantás elég, hogy felforrjon a vére, hogy sokat gyalázott háta kiegyenesedjék, a szíve fiatalosan dobogja és prüszkölje a vérét, hogy a válláiban és a derekában határtalan erőt érezzen. Már nem is törődik azzal, hallja-e Brazina, vagy sem. Jó hangosan kérdezi.

– Egy leány vár ottan, és engemet vár?

Angelo évek óta nem tapasztalta a szerelem alkalmát. Legalábbis úgy nem, hogy egy másik emberi teremtmény is közreműködött volna benne. Egyszer ugyan véletlenségből rámosolygott Szejdi pasa legutolsó háremhölgyére, egy bécsi leánykára, meg is korbácsolták érte.

– Egy leány! – kiált Angelo elragadtatottan, s újra végigborzong a bőre. Ültében is remegni kezd a térde. Azonban az idegen hirtelen feláll. Ajkai közül a fü-

vet kiköpi, viseltes öltözékét megcsapkodja. Szerterpörögnek az apró fekete kövek. Nem is válaszol. Már megy, mintha természetes lenne, hogy arra halad, és oda megy a török táborban, amerre neki van kedve. Angelo utána kiált.

– Mikor kell mennem, hé?

Ahogy fordul az idegen, újra szerterperegnek a fekete kövecskék.

– Most – mondja, és éppen a mozdulatlan Brazina mellett lép a szőlőlevelek zöld tengerébe. Angelo révülten felemelkedik. Aztán, mint az eszelősök, erősen rázni kezdi a fejét. Ezek az utálatos látomások! Jaj, dehogy igaz ez, dehogy! Segíts, szentséges Mohamed, segíts! Botladozva elindul, ám nyomban hirtelen meg is torpan. Az ostromlott várost bámulja hunyorogva, mely fölött kéken remeg a lőporfüst. Szép tornyot lát. A megrontott falak között, a girbegurba utcákon pusztít már a tűz, kegyetlen lángok falják a gerendákat és zszindelyeket, a házak roskadó oldalát. Látni a beszakadt cserepeket, a tornyokat, a bástyákon sürgölődő, bogárszerű embereket. Csak díszlet ez innen, honnan az ágyúkat süttögetik.

– És ott vár engemet egy leány! – mormolja maga elé Angelo. Egyszerre újra erősnek érzi magát. Körbepillant. Hát persze! Brazina még mindig ott kushad a szőlőlevelek árnyékában. Angelo odasétál a legspionabb spionhoz, ki egykor magyarnak született, viszont úgy mondják, egy szép napon herélt is lett, nemcsak spion. Brazina még azt is jelenti a pasának, amit csak álmodik. S ha netán a te álmodat jelenti kora reggel, azon se kell olyan nagyon csodálkoznod. És ahogy ott üldögél egy szőlőtőke jótékony árnyékában, szeme lehunyva, vállalai leengedve, egészen olyan a testtartása, mintha mélyen aludna. Ez is Brazina kiváltsága. Hogy bárhol és bármikor ledőlhet. Még horkolhat is. Néha napokig fekszik mozdulatlan tagokkal, halott arccal. Hever egy szemétrakás oldalában, vagy éppen Szejdi úr szép csizmája mellett, mint valami kutya. Máskor meg napokra eltűnik. Ám jelentései arról tanúskodnak, hogy mégis a táborban volt valahol, s hallott mindent, amit a katonák egymással beszéltek, még a suttogást, de még a fülbe szólást is. Afféle rettegett belső ellenőr Brazina, valószínűleg a legjobbak közül való a birodalomban. Angelo persze jól tudja, hogy Brazina most sem alszik. Átlát csukott szemhéján is, jól látta a fekete kövecskéket pergettő idegent, s szóról szóra hallotta, mit beszéltek.

– Tudod, Brazina – ereszkedik le mellé Angelo –, mindig csodáltalak.

Brazina lassan kinyitja a szemét. Hideg és kék pillantás, erőszakosan összefeszülő ajkak. Nincs válasz, s ez rossz jel.

– Furcsálltam, hogy magyar vagy, Brazina – mondja Angelo –, és mégis velük tartasz.

Angelo a török tábor felé pillant. Mindenki szaladgál és kiáltozik, teszi a dolgát. Egymás után dörrennek a lövegek. Ők egy kicsit távolabb vannak. Nem is figyel rájuk senki. Angelo újra a néma Brazinára tekint, akinek csak a szeme kéklik. Angelo számba veszi a lehetőségeket. Az ő kezében ott csillog Szejdi pasza kedves egyiptomi tűre. Brazina keze az ölében hever, ujjai összefonva. Körmei szépek, s úgy szikráznak a déli verőfényben, mintha nem öltek volna még velük. Angelo tudja, a körmök olyanok, mintha vasból lennének. Nem egy szemmet vájtak már ki, és nem egy nyaki eret reszelték el. Brazina titkos magokkal erősíti a körmeit, azokat szopogatja egész nap. Az előny mégiscsak nála, Ange-

lónál. Pedig nem. Angelo keze előrevillan, ám abban a pillanatban, ahogy nyakán az ér megfeszül, Brazina pofája fölfújódik, s a tartalma, az a maroknyi trágyás föld, amit a spion eddig a szájában tartogatott, Angelo tágra nyílt szemei közé csapódik. Ezzel egyidejűleg Brazina oldalra hengeredik, s éppen elkerüli Angelo megakadó döfését. Az olasz arccal zuhan a földre. Olyan vak, mintha úgy született volna. A következő pillanat lenne az, amelyben Brazina a fejét hátraszegve egyetlen mozdulattal vágná el a torkát. Föl is emelkedik vigyorogva a spion, ám hirtelen meginog. S két ügyes kezével a levegőt lapátolva imbolyog néhány pillanatig. Ennyi pedig éppen elég, hogy Angelo a hátára forduljon. A spion megdermed egy szemvillantásnyira a levegőben, lába már nem éri a földet, felső teste előrehajolva. És zuhan. Éppen Angelo felfelé mutató tőrébe. Brazina kétségtelenül elcsúszott valamin. Ez pedig fölöttébb különös fejlemény, ha az időjárás hetek óta tartó szárazságát, az erősen csillogó és sok-sok fénynyalábbal gereblyező napkorongot vesszük az eszünkbe. Az itáliai szolga azonban nem törődik azzal, mi okozhatta Brazina egyensúlyvesztését. Nem veszi észre az éles kis fekete köveket, melyeken valóban megcsúszhat az ember, ha óvatlan. Brazina hörög, mellében remeg a kés. Angelo kidörzsöli szeméből a csípős földet, aztán rohanni kezd lefelé, el az ágyúk és a sánckatonák sátrai mellett. Rohan a vár felé.

Hajrá, hajrá!

Ottan bent egy lány várja, ez most már biztos!

Pilinger József és az asszonya ülnek a Borolgi-pajta félhomályában, és nézik egymást. Közöttük szalmán hever a kicsiny gyermek. Hosszú és keserves sírás után éppen az imént aludt el. A folyamatos ágyúdörgés sem zavarja már. És most valóban olyan, mint a tej. Pilinger József tekintete rezzenéstelen. Asszonyáé szintúgy. Igen nagy a valószínűsége, hogy így csak a balaszentmiklósiak képesek nézni. Nincs ebben a nézésben sem szeretet, és nincsen benne szerelem sem. Csak éppen a ragaszkodásnak az a fajtája, ami már-már embertelen, mert hideg és kevés beszédű, mert konok és mosolytalan, ám mégis oly megbízható, mint ama tapasztalat, hogy aki egyszer megszületett, mindenképpen meg is fog halni. Úgy lehet, egyszerűnek tűnik ez, ám mégse tud így mindenki nézni. Egyszóval így, és nem máshogy bámulja egymást ez az emberpár, kiket Balaszentmiklósról sodort idáig a fátum. Olyan volt az életük, amiről beszélni sem érdemes. Föld, küszködés, ragaszkodás, bujkálás hordáktól, tatároktól, sarcoló magyaroktól. Éhükben ettek keserű földet, szomjukban ittak iszapos Tinókat. Mi volt a jó nekik az ég alatt? Miben volt szabad hinni nekik? Hogy egyszer majd könnyebb lesz, hogy a termés nem fogy el tél közepén, hogy az aratás után nem jó máris az ügyeletes rekvizítor? Hihették azt, hogy van Isten? Hihettek angyalokban és ördögben, jóban és rosszban? El nem mondhatná ezt egyikük sem. Itt ülnek ők egy borzasztó háború kellős közepén, és nem tudnak mire gondolni. Itt lenne a helyük? Vagy inkább otthon? Hát csak nézik egymást, és nem válszolnak. Fölöttük sípolva, a léget szerteszagatva repkednek az ágyúgolyóbisok. Dörrenésre dörrenés válaszol. Remeg az állatok istállója, nagyokat reccsen a Borolgi-pajta, melybe most ló, marha és birka van együvé zsúfolva. Hallik, mint csapódik be egy-egy lövedék a szomszédos utcákban, hallik a borzasztó reccsenés, ahogy a cserepek csattannak szerte, gerendák roppannak meg, s

ahogy a törmelékek és vasdarabkák surrognak szerte a környéken, embereknek csontját és fáknak ágát darabolva.

– Allah, Allah – hallik a kiáltás a megszállt városrész felől.

– Jézus, Jézus – kiáltozzák Takács István főbíró emberei.

Ali bel Bedenzi tűzmester betölteti a legnagyobb löveget, és a város felé bámul. Fekete arca görcsbe rándul. Mintha szakállának minden egyes szála egyenként fájna. Ó, Allah! Mintha valami marokra fogná a szívét. Sóhajtani próbál Ali bel Bedenzi tűzmester, de képtelen rá. A levegő megakad a torkában. Mi ez, mi ez, tűnődik erősen. Végül az ágyút elsüti. Abban a pillanatban, amikor a golyó-bis elhagyja a vörösen izzó ágyúcsövet, s a csőből kicsapó füstön is túlszáll, a Zsuzsanna nevű balaszentmiklósi asszonyállat szeme megrebben. Száll az ágyúgolyó, átszeli a sáncokat és vizesárkokat, elszáll a város girbegurba utcái fölött, ha jól figyelünk, még az árnyékát is látjuk odalent suhanni, mely annyi csak, mint egy pillanat fele. Nemhiába rebbent meg Zsuzsanna szempillája. Egy könnycsepp gördül a ráncos arcbőrre. Pilinger József már hallja a jellemző sivítást, azt a súrlódó és mással össze nem téveszthető hangot, mely egy súlyos tárgy közeledtét jelzi. A könnycsepp Zsuzsanna arcán felfénylik, és Pilinger József is nagyot sóhajt. Végre sóhajt amott, a török táborban Ali bel Bedenzi tűzmester is. A balaszentmiklósiakat ekkor tépi szét a lövedék. Zsuzsanna talán még emeli a kezét a gyerek után, talán nem emeli. Leszakad a mennyezet egy hatalmas darabja is, repkedő kődarab és sűrű por kavarog a helyiségben. Az állatok megvadulnak, s az istálló oldalán ütött nyíláson egymást tiporva tülekednek a szabad ég alá. A gyermek felébred. Kíváncsian bámulja a kaskát, mely félig fölėje borult, s védte a szilánkoktól, a repkedő törmeléktől. Csönd van, csak a por szítál, aztán elfárad az is. Egy báránka dobálja magát a közelebbi szegletben némán, oldalán akkora seb tátong, hogy egy mészáros is beledughatná az öklét. A gyermek feje ide-oda billeg. Éppen kilát a kosár alól. Érdekes játék az elszakadt nádszál, mely a mennyezetből lóg alá, s ide-oda lehelgeti a léghuzat. A kicsi követi a fejével. Jobbra fordul, balra fordul. Ni csak, milyen kis bozontos erős fej. Mélabúra hajlamos szemek már most is. S ott lent, tőle karnyújtásnyira a két tetem, vérben ázva az anyja és az apja. Megreccsen újra a mennyezet. Kó-sza szellő érkezik, s ennyi elég is. A kilazult nádköteg és sárvessző törmelék alázuhan, s gondosan befedi a két balaszentmiklósi nyomorult tetemét. Elül a por lassan. A gyermek most tüsszent. És még egyszer prüsszent. Csak mint egy kismacska, és nem is hangosabban. Arcán ott fénylik egy könnycsepp, de csak egyetlenegy. Pedig néhány pillanattal elébb még az anyja arcán görgött alá.

– Allah, Allah – hallik hirtelen.

– Jézus, Jézus – érkezik nyomban a válasz.

Egyszerre elneveti magát a gyermek. Sápadt kis inye fölé húzódik az ajka, gügyög és motyorog. Úgy tetszik, hogy csodásan érzi magát. Az idő is szép.

Szilágyi Péter viceporkoláb úr beleit meglehetősen aggodalom facsargatja, mert hogy órák óta fogalma sincsen arról, hol tekereg egyetlen gyereklánya, az a szeleburdi Katalinka. Tizenöt esztendő-s a lány, de mint a tűz, olyan. Életveszély és líra egybekeverve. Ráadásul összevissza ágyúzik a török bestéje. És egy ostrom legfeljebb annyira tréfadolog, mint az élve temetés. Rimánkodott pedig a lánynak és az anyjának, Krisztina asszonynak, hogy menjenek, meneküljenek

a városból, míg nem késő, de azok engedetlenek voltak. Megkötötték magukat, mint csökönyös szamarak. Toporzékoltak. Kiáltoztak. A földre vetették magukat! Hogy úgymond: ahol az urunk, ahol a szülőapánk, ottan a mi helyünk is. S közben a két nő a combjaiba is kapaszkodott két oldalról. Na hiszen Szilágyi Péter viceporkoláb úrnak jólesett ez a fene nagy ragaszkodás. Pedig épeszű ember mind eltakarodott innen, ezren se maradtak. Maradni vagy nem maradni, ez nem volt kérdés. Hát igen, a szeretet hatalmas, még a váradi várnál is hatalmasabb, gondolta Szilágyi Péter ellágyulva, ahogy női arcába bámult, s bölintott, jól van, maradhatnak. Pedig ha tudta volna, hogy Katalinkát másféle érzés is vezérli, nemcsak az apa szeretete! Ej, ha tudomása van erről, bizonytalavarta volna a lányt s az anyját Vásárhely felé. Tán még utánuk is rúgott volna! Arról van szó, hogy Szilágyi Katalinka olyan eszementen szerelmes, mint a tükörképünk, akivel egy egész életen át nem tudunk betelni. Szerelme tárgya pedig nem más, mint Somolyai Boldizsár. A deák néhány hete érkezett haza peregrinációjából, Frankországból és a messzi Hollandiából. És már majdnem annyi tudomány van az elméjében, mint egy tudós professzornak. Szép férfi, jaj de nagyon szép férfi. Mintha mindig harmatos lenne a homloka. Somolyai Boldizsár is vállalta a maradást, mint megannyi váradi deák, akik a várkatonák közé állva, egy-két nap alatt beletanultak a tűzermesterségbe, a gyorsfalazásba és a sebek ellátásába. A két szerelmes fiatal az ostrom első napján tekintettel üzenget egymásnak.

– Mit kívánsz tőlem, édes uram? – hunyorog Katinka.

– Nem kívánom, hanem akarom – hunyorog Somolyai Boldizsár.

– Türelmetlen vagy, édes uram! – rebben Katinka szemöldöke.

– Csak mint a víz, mely édes lejtőre lel.

– És a völgyben mi lesz azzal a vízzel? – így Katinka szeme.

– Kék tavacska, benne fickándozó aranyhal – nyitja tágra két szemét Somolyai Boldizsár úr, és mormog is hozzá.

– Az aranyhállal mit kezdenék? – int lemondóan Katinka.

– Úgy hát azt az aranyhalat egy csuka kapja be – így a deák.

– Aztán szép csuka ez?

– A legszebb!

– De nagy-e?

– Vad is és ügyes is!

És a találka, mert ez van megírva a sors képes könyvében, meg is valósul. Éppen a harmadik napon vagyunk, a harmadik napja lődözi a török a várat. Szilágyi Katinka és Somolyai Boldizsár deák úr falhoz lapulnak a Szép utcában, s éppen látják, hogyan találja el a Borlogi-pajtát egy török tűzgolyó, s mint okoz rettenetes károkat. Látják, mint törnek ki megvadulva az állatok. Szélütött birka szédeleg az egymásba kapaszkodó fiatalokhoz, át a másik oldalba. Megáll előtük, bámul rájuk. Szilágyi Katinka úgy fél, hogy húgyocskálé is megnedvesíti a combja közét.

– Azt mondja nekünk ez a bárány, hogy ahová löttek egyszer már, oda még egyszer nem lőnek – suttog Somolyai Boldizsár, pedig hát kiáltozhatna is, hiszen hatalmas körülöttük a hangzavar. Szilágyi Katinka sápadtan bölint. Akkor Somolyai Boldizsár deák úr a kedvesét kézen fogva a romos Borlogi-pajtába ve-

zeti. A lányka riadtan tekinget a félhomályban. Somolyai Boldizsár kutakodó tekintete célratörőbb. Ő leheveredésre alkalmas szeglet után pislog. A kaska alá szorult gyermeket észre nem veszik, aki pedig kosárkája alól éppen hogy meglátja őket, s piros ínyecskéjét villantva mosolyodik újra. A heverésre alkalmas szeglet igen gyorsan megtaláltatik. Katinka inkább lágy erőszakkal, mintsem durván odavezettetik. Végre hát. Somolyai Boldizsár deák úr most megcsókolja a kedvesét. Ám a nyelvhúsok lassú örvényén, élvezeg csigajátékán kívül történik más is. A deák úr tenyere most Szilágyi Katalin keblét markolja meg és dörzsölgetni kezdi finoman, éppen úgy, ahogy Amszterdam városában leste el egy portugál barátjától. Úgy kell tehát ezt csinálni, hogy a hüvelykujj begye mindig a bimbón nyugodjon és morzsolgassa azt, mint amikor kukoricatorzsáról fejtjük a gyöngébb szemeket, míg a többi ujjak, akár egy helyre kis kaska bordái, boruljanak rá a kebelre, de bizony soha se vízszintes irányban, hanem mélység és magasság relációjában működjenek, azaz fölfelé húzzák, mintha el akarnák választani e domborulatot a törzsétől, majd pedig tolják vissza, mintha éppenséggel meggondolták volna magukat, s a domborulatot a törzsbe visszasimítani vágnák inkább. Ez a keblek simogatásaiban és gyúrásaiban a pokol és a mennyország útja, avagy a megsemmisítés és a teremtés egymásba fonódó logikája, mely most Erdélyországban is gyakorlatot nyert végre. Mert bizony nem mindegy, hogyan nyúl férfi a nőhöz, s viszontag. Baszni talántán könnyű. Boldognak lenni és örülni a húson át nehéz, s aki ezekben az ügyekben lebecsüli a technika fontosságát, hát az magát az élet értelmét becsüli le. Az az igazi öröm, ami kétfelé vagyon osztva, mégis egymásba illik. Úgy, úgy! Szilágyi Katalinkának is fölöttebb jólesik a tenyerek tanult működése. A csókot felfüggesztve arcát a rombolt mennyezetből kitűnő kék égnek emeli. Nyáltól csillogó ajkai elnyílnak egymástól, szeme mintha fennakadna, s a lesóhajtott levegő mindegyre megakad útjának felén.

– Allah, Allah – viszi hozzájuk a szél a törökök kiáltozásait.

– Jézus, Jézus! – felelnek a magyar védők, s talán Somolyai Boldizsár deák úrnak is helyesebb lenne velük kiáltozni, a sáncokat erősíteni, puskákat sütögetni. Somolyai Boldizsár deák úr tanult tenyere azonban alább ereszkedik, s addig ügyeskedik, mígnem a könnyű ruhácska fodrain és ráncain keresztül megtalálja a combok találkozásait, s e találkozásban ama nyílást, mely így, a vastag redőkön keresztül is forrónak, izgatottnak, s nem utolsósorban őszintének tetszik.

– Én kis pinácskám – suttog ím a deák, s a kisasszony sértődött, józan szemeket kívánna mereszteni, hanem egyszerre olyan jó érzés tölti el, mint amilyen még sohasem. Hiába babrálgatott már magán csillagtalán váradi éjszakákon. Csak nem olyan az! Csak jobb az, ha férfiujj műveli a dolgot, s nem tapasztalatlan lányka magamagával, amikor minden csendes már az udvarházban, s csak a bagoly vadássza az egérfiókákat.

– Allah, Allah! – örvénylik a szőlődombok felől.

– Jézus, Jézus! – hallik a Bethlen-bástya felől.

A puha szalmára, melyen az imént még birka és kecske hevert és tapodott, most Szilágyi Katalin hanyatlik, s ha úgy mondjuk, Somolyai Boldizsár deák úr testi erejének többletével szorgalmazza is e hanyatlást, valószínűleg helyesen mondjuk. Azonban a szoknyát, egészen derékig, maga Szilágyi Katalinka vonja

fől a combjairól, hovatovább saját kezűleg maga illeti Somolyai Boldizsár deák úr szeméremét, s ezen mozdulatokból is kitészik, hogy a szerelmi műveleteket lehet ugyan tanulni, ám némelyek mégis úgy kapják e tudást, akár a levegővétel képességét. Szilágyi Katalin szűzszerelmes és igen fiatal leányzó. Mégis úgy babrál a férfivesszővel, hogy gally lesz belőle nyomban, a gallyból meg ág, jó erős, némiképp tán görbe, ám így is az égre mutató, és kőkemény. Mindezt látja a gyermek, és igencsak tetszik neki, miként a gyermekeknek tetszenek a gyors és játékos mozgások, mozdulatok. A gyermek egy fejr bőrű lánykakezet lát, amint úgy fog meg az ujjainál sokszorta nagyobb és vastagabb dolgot, olyan ügyesen, mintha sokszor tette volna. Pedig dehogy. Életének első ilyen alkalma ez. A gyermek a kaska alatt mosolyog, mosolyog, talán el is kuncogja magát.

– Allah, Allah! – örvénylik a szőlődombok felől.

– Jézus, Jézus!

Angelo a Királyfia- és a Bethlen-bástya között veti magát vízbe. Úszik, és jól csinálja, mert egy lányért csinálja. Csak hát túl feltűnő helyen tette, amit tett. Elbújni sincs ideje. Szilágyi Péter viceporkoláb úr emberei rángatják ki az egyik kazamatából. A nagy dulakodásban még a fülbevalóját is elhagyja az olasz, és ettől mostan rettentő dühös. Néhány fülelssel megpróbálják szelídíteni. Angelo azt is felejtí, miért szökött valójában. Úgy köpköd és karattyol az anyanyelvén, hogy az egyik Rómát járt deák úr sem érti. Szilágyi úr emberei újra odavágnak neki. Angelónak ettől egyszerre eszébe jut minden. Megszelídül, s engedelmesen pislog kifelé. Befelé meg forr, dühöng. Most már a percet is átkozza magában, amikor azzal az idegennel találkozott. Még hogy egy lány várja? Nemhogy lány, de inkább bilincs meg verem, meg elsenyvedés. Angelo, végső kétségbeesésében, Krisztus urunk és Szűz Mária nevét kezdi hajtogatni, s közben víztől és iszaptól csöpögő bugyogóját húzkodja.

– Krisztus, Krisztus – kiabálja Angelo, és már a markában is a szerszáma. Szilágyi István viceporkoláb úr mereszti két barna szemét, mint aki csodát lát. Pedig nem csoda az, csak egy keresztény ember fasza. Merthogy nincsen megmetélve az általszökő. S ha nincsen metélve, úgy amott, a török táborban valóban fogoly lehetett. Más a probléma. Mert ahogy így elnézi Szilágyi Péter úr ezt az alakot, hát csak azt látja, hogy életveszély ellenére, hideg víz ellenére, verés és ütlegelés ellenére, egyszóval mindenek ellenére tette készen mered a fasza. Nem metélt ez a fasza, de ágaskodó. Mint a cövek. És bizony e látvány gondolatokra készíti Szilágyi viceporkoláb úr hű embereit is. És azt gondolják mindahányan, hogy a dologban mégiscsak praktika lehet. Összesúgnak. Jobb az ilyen általszökőt összekötözni és verembe dugni. Holnap pedig, vagy tán már éjszaka alaposan megváltatni. S lön így. Angelo nagyot huppan a börtönverem szalmáján, s néz, bámulja a neszező sötétet, és egyetlen gondolatban kétszer is elátkozza a pillanatot, amikor szökést határozott. De a fasza csak ágaskodik, mint a cövek.

A Borlogi-pajtában a gyermek édesdeden aluszik. Fölötte óvón elborulva a kaska. Jó az álom, mert szájából kicsordul a nyál. Mellette Somolyai Boldizsár deák úr döfködi Szilágyi Katalinka izzó alfelét. Az iszamós, meleg szalmán fetrengnek jólesően. De csak magánszorgalomból, a gyönyör repetájaként teszik. Mind a ketten többször is megtapasztalták már az örömnök ama határtalan él-

ményét, amikor hús a húspan dicséri a teremtés nagyszerűségét és csodáját. Isten mégiscsak tudta a dolgát. Ó, jaj, ó, jaj, élvezni olyan jó.

Hasszán agától a parancs megérkezik, mára a lövetésből elég. Ali bel Bedenzi tűzmester azonban másra gondol. Hogy még egyet lő, utoljára, s ezt a lövést Allahnak ajánlja. Úgy is teszi. Kedvenc ágyúját még egyszer elsütteti. Száll az okos tűzgolyó és pontosan megérkezik a Borlogi-pajtába. Alig néhány méterre csapódik be a szerelmesektől. A repeszdarabok leszakítják Somolyai Boldizsár deák úr fejét, mígnem Katalinkának az oldalán keresztül éppen a szívébe, meg a fejr húsú combjába fúródik egy-egy tenyérnyi szilánk. Nem is tudják, hogy meghalnak. Esmélésük nincsen erre. Pedig igen. Meghaltak, és most már örökre halottak lesznek. S mindeközben a gyermek, akinek baja most sem esett, oly édesen alszik, hogy az újabb dörrenésre föl sem ébred. Alkonyodik lassan. A gyermek csak akkor nyitja föl a szemét, amikor emberek haladnak el a pajta előtt.

– Kislányom, Szilágyi Katinka – hallja a kiáltozást.

– Az anyád hív, Katinka!

– Az apád hív, Katinka!

Szejdi pasa kedvetlenül nézi Brazina mozdulatlan testét. Égkék szemét előnti a bosszúság feketéje. Oda a legjobb kéme! Hol talál most ilyen éles hallású embert? Míg Brazina neki szolgált, Szejdi pasa úgy érezte, hogy a világ titkos helyeibe is bejáratos, dzsinnek és szellemek veszélyes világába. Lehet, hogy a szultán ölette meg? Idáig érne a fényes arcú keze? Habár jelentették azt is, hogy a fegyvertisztogatásra rendelt olasz szolgája megszökött, s a legvalószínűbb, hogy ő mártotta Brazinába az egyiptomi tört.

– Kislányom, Szilágyi Katinka! – hallja Szejdi pasa a szívszorító kiáltást, mely áthatol vizeken és bástyákon, s a török tábornok elhagyva az erdélyi fenyevesekig viszi az aggodást. Szejdi pasa elgondolkodik. Vajon miféle imát kiáltoznak a gyaurok? Ha Brazina élne, most megmondaná. Tolmácsért kiált. A pasa lehunyja a szemét, s mire felnyitja, már ott is áll előtte. A tolmács igen öreg ember, valaha Esztergomban született. Először a mozdulatlanul heverő Brazinát pillantja meg, s arra gondol, hogy a kém ideje betelt, mert rosszat szolt, vagy helytelen tett. Az öreg tolmács azonban fölötte kedveli az életet.

– Kislányom, Szilágyi Katinka! – hallik újra.

– Mit mond? – néz Szejdi a tolmács ráncos arcába.

– Egy szentjéhez imádkozik – pislant nagyot az öreg.

– Hogy hívják azt a szentet?

– Szent Szilágyi Katinkának.

– És mitől lett szent? – csavargatja Szejdi pasa a szakállát.

Az öregember a mozdulatlan Brazinára pillant. Meghajol. Aztán lassan, de folyékonyan beszélni kezd. Csak a szemöldöke remeg közben.

– Szilágyi Katinka egy keresztény ember lánya volt. Sokan akarták nőül venni, mert az apa olyan gazdag volt, mint délidőben a napkorong. Amikor az apja elszegényedett, akkor is sokan akarták feleségül venni, mert szép is volt ez a lány. Amikor az apja újra egy kis vagyonkához jutott, akkor is sokan akarták feleségül venni Szilágyi Katinkát, mert a lány szorgalmas volt. Kérték az ő kezét emberek, ördögök és angyalok. Fejedelmek és messze híres aranyművesek.

Csakhogy ő nem a földön választott vőlegényt. Mennyei jegyese Jézus Krisztus lett.

A tolmács elhallgat.

– Mondd tovább! – int Szejdi pasa.

– Nincsen tovább – hajtja le a fejét az öregember, aztán emeli is rögtön. – Ha csak nem az, hogy a lány sántított.

– És nagyon sántított? – kérdezi hunyorogva Szejdi pasa.

– Csak egy kicsit – suttogja a tolmács.

– És miért sántított?

– Mert úgy született.

– S mi az értelme ennek a legendának? – kérdezi Szejdi pasa.

– Az uram, hogy a várat, akár Szent... Szilágyi Katinka akaratát, megtörni nem lehet soha... – mondja ki a tolmács. A pasa hideg kék szemével úgy kezdi nézni az öregembert, hogy nem is látja közben.

– Katinka, kislányom – hallik újra a vár felől.

Szejdi pasa egyetlen intéssel küldi el. Előbb kínozzák meg, szemöldökét szá-lanként tépjék, aztán fejét is vehetik. A tolmács rezzenéstelen arccal biceg ki a hatalmas sátorból. Sántít. Igaz, csak egy kicsit. A pasa megvárja, míg egyedül marad, aztán a mozdulatlanul heverő Brazinához hajol, s kivonja belőle kedves egyiptomi kését. Ebben a pillanatban Brazina szeme föl pattan. Fölnéz ura kék, csodálkozó szemébe a kém, s elmosolyodik.

– Odaát voltam, uram – szól halkán.

Szejdi pasa bólint.

– Örülök, hogy visszatértél.

– Hűséges embered vagyok, uram – mondja Brazina.

Szejdi pasa hallgat. Szép egyiptomi tőre a kezében csillog.

– Elmeséljem-e, milyen ott? – kérdezi hirtelen Brazina, s felül, maga alá húz-a lábát. Szejdi pasa a tört törölgeti. Bólint. És Brazina halk, surrogó hangon beszélni kezd a világ túlfeléről, arról a titokzatos valamiről, amit halálnak, el-múlásnak, pokolnak és mennyországának neveznek szerte a világon.

Éjszaka van.

A Borlogi-pajta körül csönd virágzik. Kósza felhők fosztogatják a hold félka-réját. Csillag hunyorogja le csipás fényét az üszkös, megsebzett gerendák közé. Az alomban egérke neszez. A gyermek szeme kinyílik. Húgy marakodik alatta az ürülékkel. Kis teste megfeszül. A gyomra üres. Éhes és szomjas. Fázik is. Hát sírni kezd nyekeregve, de csak mintha könnyű ólajtóval játszana a szél, olyan ez a sírás. Ezt az erőfeszítést nem is fapasztalja a csillagos égen kívül senki ember fia. Mint ahogy egy másik erőfeszítést sem. Somolyai deák úr hímragjának bor-zasztó erőfeszítését, amint csapkod és verdes, s halad még előre a hűlő anyag-ban, Szilágyi Katinka halott hüvelyében.

Éjszaka van.

A vár rabokra tartott egyik kazamatájában Angelo végre kilazítja sebes csuk-lója körül a kötést. Sziszeg egy kicsinykét, de csak mint a lyukon befújó szél. Sú-lyos csönd lesz újra. Most pedig a lábát szabadítja, annyit sem neszezve, mint az egérfiók. Hangtalan morog közben. Ennyi mindent elszenvedni egy nőért! Van-e némbor, ami ér ennyi félelmet, fájdalmat és kalandot? Angelo kinyújtja el-

gémberedett lábát, fájó karjait tornáztatja óvatosan, nehogy zajt üssön. Aztán lenéz, az ölére pillant. Török bugyogóján még mindig kitüremkedik nyughatatlan hímtagja.

– Van ilyen néember, hogyne lenne! – mondja széles mosollyal Angelo, és meghessenti a törekedő hímtagot. Aztán fülelni kezd, s tömlőcének ajtajához settenkedik. A repedéseken kikukkantva látja az örök árnyait. Ketten vannak és beszélgetnek. Angelo nem érti a szavakat. Tudja, egyelőre sokat nem tehet. Lekushad tehát az ajtó mögé, és várja a hajnalt.

Mivel a beste török tegnap még napnyugtakor is ágyúzott, Balogh Máté vicekapitány úr úgy dönt kora reggel, hogy a vár és a belső utcák leginkább érintett részeire sebesültek és tetemek után kutatókat küld. Ilyen a Szép utca és a Borlogi köz is. A Borlogi-pajtához két deák úr kerül, kik tegnap egész napjukat súlyos harcban töltötték. Éjszaka is keveset hunytak. Farkas deák úr és Korondi deák úr a nevük. Félredobálják a lehullott gerendákat, a leomlott falak és kövek közé ásnak. Résekbe figyelnek, hallgatóznak, ásnak és kaparnak. Miközben erős diskurzusban is vannak napok óta.

– Hárman vannak legalább – így Farkas deák úr.

– Kegyelmed felül a szóbeszédnek – emel meg egy súlyos lécet Korondi deák úr.

– Anyai nagyapám mesélte, hogy Prágában látta a szekerüket, amikor Jezsenszky doktort elveszejtették – így Farkas deák úr.

– Nekem meg a professzorom mondta, hogy a könnyeknek hinni nem szabad – replikázik Korondi deák úr.

– Nem is a könnyeknek kell hinni – rúg a törmelék alá Farkas deák úr.

– Hanem akkor minek hisz kegyelmed?

Farkas deák úrban azonban megakad a dühös válasz. A törmelék között egyszerre meglátja Somolyai deák úr fejét. Somolyai deák úr szemei nyitva vannak, szája kissé eltátva. Éppen úgy, mintha mondani vágya még valamit. Akárha valami fontos közlendőben akasztotta volna meg a halál. A deák urak csakhamar ráakadnak a vérmasszás törzsre is, nemkülönben pedig Szilágyi Katinka tetemére. Szilágyi Katinka szeme lehunyva. Arcán földöntúli boldogság áradt szét a halál pillanatában, s egészen úgy tetszik most Farkas és Korondi deák uraknak, hogy e boldogságot még a halál se fogja elrohasztani. A deák urak a tetemet kicsi kordéra rakják. Elidőznek fölöttük még néhány pillanatig. Így elveszni! Ilyen rútul, ilyen semmi módon! Jaj, mennyi is az ember élete! Aztán visszalépnek a pajtába, hol bizony előfordulhat még más emberi tetem is.

– Azt kell észbe venni – folytatja a felfüggesztett diskurzust Farkas deák úr –, hogy az ember nem abban hisz, amiben ő akar.

– Ezt ismerem jól – bólint Korondi deák úr. – Abban hihet az ember, ami engedi neki, hogy higgyen benne.

– Erről van szó – egyenesedik föl Farkas deák úr. – Én nem abban hiszek, hogy vannak könnymutatványosok vagy nincsenek. Az is mindegy, hogy hárman vannak, vagy hatan vannak. Én, uram, a szomorúságukban hiszek, mely éppen úgy van, mint van az élet és van a halál.

A deák urak jól sejtették. Akad még emberi tetem a Borlogi-pajtában. A bala-szentmiklósi emberpárt ássák most ki a véres mocsokból. Merevek mindketten,

nagyon halottak. Olyan halottak, mintha évszázadok óta lennének azok. Azonban a deák urak a csecsszopót észre nem veszik. Mennek már, húzzák a halottvivő kordét, folytatják a diskurzust. Talántán túlságosan is jó rejtkehely az ott, a kaska alatt. Hangja nincs már a kicsinek. Csak valami zümmögésképpen jön ki a torkán, semmi kis bogárkahang. Közelebb van már a halálhoz, mint az élethez. Nem tud ő erről. Csak az a kicsi tudatlan állat tudja benne, az küzd, az opponál a hideg és az éh ellenében még mindig. Úgy tetszik, hiába. Kicsi szíve mind lassabban hajtja a vérét. Halkul a dobogás. A halál behussan a romos Borlogi-pajtába, és a kaska mellé telepszik. Felhajtja a kaskát, s hosszan nézi a gyermek lila arcát. Nem mosolyog, mert a halál nem tud mosolyogni. Csak bólint. És vár.

Délelőtt van különben, s a török újra kezdi a lövetést. Angelóról elfeledkeznek. A hirtelen jött ágyúzás az oka, hogy az őrség, s minden hadra fogható ember újra a bástyákon terem. Szemközt a szőlődombokon ugatnak az ágyúk. Dörrenésre dörrenés a válasz. Remeg Angelo zárkája, nagyokat reccsennek a tapasztott falak. Odaát, a törökök táborában Ali bel Bedenzi éppen megsimogatja kedves ágyúját. Aztán elsütteti. Száll az okos tűzgolyó, és jókora lyukat üt Angelo zárkájának tetején. A fogoly a szemét törölgeti. Nézi a tátongó rést, és azt látja, hogy nem fogoly többé. A lyukon kihúzza magát, s jócskán meglepődik, hogy semmi félelmet nem érez, ahogy az ostromlott vár szűk utcácskáin, bástyaközein jár és kel, mintha régtől idetartozna. Asszonyok és lányos arcú férfiak szaladnak mellette. Kinek a feje vérzik, kinek a karja hiányzik tőből. Ott egy ember hever, idősebb forma, vértócsa alatta. Amott egy legény puskaport cipel nagy kosárban. Ez pedig nem veszélytelen. Angelo az ösztönére bízza magát, mely nőügyekben meg nem csalta. Az ostrommal itt sem törődik Angelo. Azt a lányt keresi, aki őrá vár. Megmondta a fekete képű, hogy van egy ilyen lány itten. Angelo egy romos, többször megszaggatott pajta előtt megtorpan. Szíve nagyot dobban. Keze megremeg. Szerszáma úgy ágaskodik, hogy szinte már fáj is. Angelo a falhoz lapul, s megvár egy újabb robbanást. Porfelhőn vág át, s behúzódik a pajtába.

– Kislány! – suttogja.

– Rózsavirág! – mondja hangosabban.

Csönd van. Angelo mosolyog szélesen, rossz foga elővillan. Játékos, ej, de játékos a kicsike.

– Elbújtál, angyalka?

– Megtalállak, angyalka!

Angelo törzse meghajlik, s ugrásra készen matat a romok között. Csönd van. Semmi sem mozdul. Miért nem mozdul? Egy vállacska, egy hajfürt, boka a föld fölött igazán megmozdulhatna. Ej, de elbújt az a lány!

– Ej, legalább szólj egy szót, te!

Senki se szól. Angelo nézi a törmeléket s a vérrel áztatott romokat. Odakint eszelősen dörögnek a fegyverek. Dörrenésre dörrenés a válasz. És ebben a pillanatban Angelo meglátja a halált. A halál ott ül egy kaska mellett. Tekintete elszánt és várakozó.

– Te meg mit keresel itt? – kérdezi Angelo, de a halál nem válaszol, mert nem szokása. Csak visszanez, összehúzott, fenyegető szemekkel.

– Kinek halála vagy te, mondd csak!

– Na takarodj innen – dörmög Angelo.

A halál egészen mérges lesz. Nem szokta meg, hogy így beszéljenek vele. Ilyen foghegyről, pimaszkodva. Lassan feláll a kaska mellől. Angelo felé lép, de az olasz most sem retten meg. Végtére is a szerelemről van szó. Az a lányka itt várta őt, és erre idejön a halál, és nyilván elrémiszti. Persze hogy elbújt az a szegény kisleány. Biztos itt remeg valamelyik sarokban. A halál meg ott kering Angelo körül, s rettentő dühös. Hoppsza-hopp, hiszen támad is. Hanem abban a pillanatban meg is akad valami szörnyű keményen. Tudvalevő, hogy a gyémánt is csak közönséges szén. Mármost mi az emberi test? Víz, rejtett fémek, meg mész leginkább, sok puhaság, törékeny és mulandó matéria. S olykor mégis mint a gyémánt. A halál egyszerűen fennakad Angelo ágaskodó szerszámán, s olyan fájdalmat és megaláztatást érez, hogy rögvest elhagyja a Borlogi-pajtát. Angelo szeme könnybe lábad a fájdalomtól. Hát nem faszon vágta az a szemtelen, pimasz halál? Sajgó ágyékát masszírozza. Egyszerre meglátja a kaskát. A kaska alatt meg valami fehéret. Ott van a lány? Nocsak, nocsak. Hogy fért az oda? Angelo felhajtja a kaskát, és sokáig egy szót sem szól.

– Nem erről volt szó – mondja legelébb.

A csecsemő ember feje egészen lila. Él még, de már nem sokáig. Egy haldokló csecsszopó ember. Borzasztó. Angelo elveszetten rázza az üstökét. Egyszerre óvatos neszezést hall. Hát visszajött a halál, újra itt ólálkodik, a szakramentumát, meg az összes római szenteket! Angelo dühösen perdül. De nem a halál jött vissza. Egy bárány nézi őt szelíden, mint az Isten, aki segíteni akar. Az állat tőgye telten feszül. Kóbor jószág. Angelo bámul egy darabig, aztán a tenyerére köp, s a nyálával alaposan megmosakszik. Majdnem tiszta is lesz a tenyere, majdnem. Az állatot magához húzza, feszülő tőgyéből kiprésel valamennyi tejcskét. A tejet a kisgyerek szájába csorgatja. A műveletet megismétli. S egyszerre fölnyílik a gyermek szeme. És ordítani kezd, ami pedig jó jel, mert az ordításhoz erő kell, és akarat kell, és ahol erő meg akarat van, ott élet is van. Angelo fel emeli a gyereket, és érzi, hogy igen szagos. Ez meg életszag, szarszag. Meg kellene tisztogatni. Legyen elég annyi, hogy Pilinger Ferenc csecsszopó ember a várárok hideg vizében tisztíttatik meg. Ahogy Angelo kilép a gyerekekkel a pajtából, egyszerre maga mellett látja a fekete képűt, aki ebbe a helyzetbe beleszalta. Mondana néhány keresetlen szót Angelo, de valami mégis visszatartja attól, hogy veszekedjék. Nem is gondolkozik már azon, hogy varázslat, álom, vagy valami egyéb bűbáj ez az egész. Engedelmesen halad a különös alak után, tűzgolyókkal, vad repeszekkel és szilánkokkal sem törődve. Lángoló hajú magyarok futnak el mellette. Csupavér asszonyok sikongatnak kötényüket tépve. Tűzbomba száll el a lába között. Gránát robban előtte, csak hallja, de nem érzi a szilánkokat. A várárookban az ordító gyereket kétszer megmossa. Talál rongyokat, abba becsavarja. Akkor az idegen, aki még mindig ott ül mellette fűszálat rágcsálva, egyszerre azt mondja:

– Pilinger Ferenc.

Angelo ránéz a gyermekre és ő is kimondja:

– Pilinger Ferenc.

Maga sem tudja, hogyan jut ki az ostromlott várból. Talán a Királyfia-bástyánál ereszkedik a vízbe, talán a Veres-bástyánál. Nem tudja, hogyan jut át a

nyüzsgő török táboron, a tüzérség láncolatán, a janicsárok tüzelő falanxán. Egyszerre észreveszi Brazínát. A legspionabb spion a hadtápos sátrak közelében üldögél, hátát egy szilvafának támasztja. Tyúkok csipegetnek körülötte békésen. A legspionabb spion kezei között Szejdi pasa kedves egyiptomi töre csillog. Angelo nem is érti, miért érzi a legtermészetesebb nyugalmat, mikor elhalad Brazina előtt. Pedig érezheti. Brazina azt a porcskát se látja, amit Angelo léptei karnak. Valami különös befolyás vakká vagy szórakozottá tette, ki tudja ezt. Viszi Angelo a gyermeket, öleli magához, és érzi, hogy meleg a kicsi. Él, egyre inkább él. Rugdos, mocoog is már. Lassan kikerülnek a háború zajából. Megtépázott gyümölcsösökön, letaposott és kifosztott veteményeseken, felégetett portákon, kisebb réteken haladnak keresztül. Csönd van, csak a madarak zajonganak a sűrű lombok között. Angelo akkor meglát egy szekeret. Különös szekér, annyi bizonyos. Nagy kék könnyecsepp van az oldalára festve. A fekete képű meg hirtelen megfogja Angelo vállát.

– Besztercétől délre, Brassótól északra él Kornis Elemér hóbortos nagyúr. Most ez a neve. Birtoka nagy, sokszor maga sem tudja a határát. Mire odaérsz, talán már báró Absolon Demeternek hívják ezt az embert. Ha megtalálod. Mert vagy megtalálod, vagy nem. Lehet, hogy eltévedsz útközben. Rablók fosztanak ki, az életedre törnek, azt is elvonnák tőled, amivel soha nem is bírtál. Vihar tépi a szempilládat. Medve támad rád. Az út beomlik lábad alatt. De ha odaérsz Kornis Elemér hóbortos nagyúrhoz, aki addigra Absolon Demeter lesz, a sorsod megjavul. A gyermekre pedig vigyázz.

Ennyit mond a fekete képű, s elmosolyodik. Majd határozott léptekkel a szekérhez siet s eltűnik a fellebbenő ponyva alatt.

S a szekér már zörög is tova, mintha csak álom lett volna.

(Az Első fejezet befejező része következik)

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai ezúttal is
a hónap utolsó csütörtökén,
tehát szeptember 29-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

BEVEZETÉS TANDORI DEZSŐ KÖLTÉSZETÉBE*

Szinte bármely költeményen vagy valamely költő műveinek hatásán gondolkodva ismételtelen olyan kérdéseket lehet felvetni, melyek a poézis alapjait érintik. Mi a költészet, ez a különleges minőség, mely több, mint szavak, versmondatok vagy rímek, versszakok és ritmikák, mi az, ami, ha megérint, képes bennünket felrázni létezésünk „fél-éber-fél-álmából”, hogy ész és szív különös tisztánlátását, rejtélyes éber világosságát ne újtsa?

A poézis *clairvoyance*-ával – sokszor meghökkentő módon – úgy vagyunk képesek látni, hogy ez egyszerre „homályos” is és „színről színre” is. Sőt, aminek a birtokában – elfordítva a hasonlatot – akár el is aludhatunk, békésen vagy könnyek között. Az ezerarcú költészet – különösen elemi, erős megnyilvánulásaiban és persze számos formában – számomra sokszor olyan, mint forráságban a hűvösen lobogó szél, ami meg-meglegyez bennünket, a létezés árváit. Motyónkban pedig ott van szinte mindenünk: nálunk vannak egykori gyermekjátékaink, párnánk, rongyikánk, szeretteink szavai, tekintete, rajtunk és bennünk hordjuk sorsunk megannyi sebének nyomát, szerzett tudásunkat és ezzel együtt azt a belátást, hogy mi mindent nem tudunk – és mégis sokszor csak állunk és várunk életünk útjának egyik pontján, tévetegen. Hírre várva. És ekkor jöhet – higgye el az olvasó: eljön! – a költészet, ez, amit most hűvös-meleg széllobogáshoz hasonlítottunk, és valamivel megérint, felráz kételyeinkből, álmodozásunkból...

Tandori ötödik verseskötetében, *A feltételes megállóban* van egy költemény, mely ezt a dolgot – ezt? vagy valami még nagyobbat? – látatja, igaz, másként. Szebben, nagyobb szabásúan és igen turbulensen. *A hírangyal* a címe, és feltehetően – a cikluskompozícióból erre lehet következtetni – Korniss Dezső egyik festői alkotása ihlette. Legyen ez a gondolatmenet kiindulója és „belső mottója”, ezért idézem – a költészetről feltehető nagy kérdések egyik megnyilatkozásaként – teljes egészében:

*Az angyal, aki nekünk híreket hoz
– s miről hoz híreket, s kinek, s ki ez –,
meglobogtatja, ami nem lehet rossz,
minden kiadása kivételes.
Főleg az állványzat rendkívüli,
mintha röptené az esemény sor,
minden hír az angyallal van teli,
száll a földet érő lábtól a lény-por.
A pestis ily vonzó sohase volt még,*

* Ez az írás a *Tandori-kalauz* című, a Balassi Kiadónál megjelenés előtt álló esszékönyv két első fejezetéből van összeszerkesztve. 1979-ben már írtam egy kötetnyi terjedelmű nagyesszét Tandori Dezső addigi munkásságáról, de az sajátos körülmények miatt nem jelent meg – egyetlen fejezete látott akkoriban napvilágot *Tandori idézetei, parafrázisai* címmel a Jelenkor 1979. 7–8. számában. A *Tandori-kalauz* nem e régebbi munka fejlesztett, átdolgozott változata, hanem új szöveg. (A szerző)

*üzenet jön Camus Idegen-ének,
hogy vízjelévé feketül a holt lég,
csigavonalak és kereszttek égnek.
És kecses, mint a sose-volt divat,
– és mozgásában színpad –
– röpte-sport van,
és zörömböl, susog – most véd magad,
lásd, kényes igazság lehetsz a porban –:
lásd, kegyes hazugság, izzítható
és hűthető, mint leng az égiekkel,
és mozgásráccsá alakítható
az a néhány megadott gondolatjel:
próbálgatod szinte, tükör előtt,
mint aki kezdetét és végét veszi,
nézd a hírangyalt, se férfit, se nőt
nem látnak mindent látó léptei,
csak áthaladnak, fogyó súlyukat
mindig megújítván velünk, lesőkkel,
kik hozzá mérik helyben-útjukat,
kinek ő az adott következő hely.*

Azt hiszem, hogy ebből a versből, amelyet érett fejjel, negyvenéves kora körül írt a költő, el lehet indulni költői műveinek főbb vonásait, irodalmi és bölcséleti alapjait keresve.

A *hírangyal* első olvasásra talán enigmatikus és rejtélyes képeiben, kifejezéseiben sok az olyan vonás, melyekhez hasonlóak egyéb, korábbi és későbbi munkáiban is – és nemcsak költeményekben – szép számmal akadnak. Mindenekelőtt a lírai látomás egésze érdekelni fogja a figyelmet, ami egyfelől absztrakt, és egy sajátos metafizikát, szinte azt mondhatnánk: egyfajta profán ezoterikusságot mutat, de a lét valamiféle spirituális szemléletét mindenképpen, másfelől meg triviális, nyers motívumokat is sodor magával.

Az a személy, aki itt először többes számban, majd saját magára mutatva, önmagát megszólítva beszél, drámai megrendüléssel és kétségek közepette vonultatja elének ezt a látomást, melyben valaki – az angyal – mintegy a léten túli világról hoz hírt ide, a porba. Ennek az angyalnak a személye emberi fogalmainkkal talán nem is megismerhető, s még az sem igazán biztos, mit is hírel ő (*s miről hoz híreket, s kinek, s ki ez*), szinte csak a suhanását látjuk, a lába nyomát, az állványzatot, ahol feltűnik. Mivel ama költői dinamikáról, mely nagy feszültségekkel, ugyanakkor a sejtelem finomságát is őrizve, gazdag belső cikázással építi fel ezt a költeményt, még lesz szó, itt csak pár poétikai elemre vetünk futó tekintetet.

Tandori – szinte kezdettől fogva – nyelvezetével nyelvünk szótárát és a szabályos grammatika alapjait is mintha egyéni módon revideálná – különleges összevonásokat, szintagmatikus, képi tömörítéseket alkalmaz. Már magában a címben szereplő kulcsfogalom, a *hírangyal* is ilyen szerkezet (aminek paradox értelmét fel is oldja, meg is hagyja a vers), de idetartozik a *lény-por*, a *mozgásráccsá*, de még inkább egy alapvető létbölcséleti – mondjuk héraikleitoszi – paradoxont alkotó szókapcsolás, a *helyben-útjukat* is. Ilyen fogalomkapcsolásokkal is megnyilatkozó, különleges költői „absztraktumok”-nak tűnnek ezek, és szinte Tandori írói filozófiájának, életszemléletének tömörítéseiként, nyelvi sűrítvényeiként hatnak.

Alighanem ajánlatos lesz kívánni, míg okfejtésünkben eljön az ideje, hogy e Tandori-féle létbölcsélet tartalmáról szólhassunk. Talán ha már itt tárgyalnánk azt, hirtelen ki is

oltanáink, le is hűtenénk azt az egyszerre izzó és fagyaló lobogást, ami e versben igen lényeges (hisz a szöveg is mondja, hogy *izzítható és hűthető*). És amire – még ha bizonyos sorok és képek érthetetlenek maradnak is – ajánlatos ráhagyatkozni, hiszen csak így „kompetens” a mű felfogása. Nézzünk inkább másfelé.

Az irodalom, az irodalmi szellemiség története nagyon meg tud elevenedni, amikor egy új és eredeti művész tevékenysége felől nézünk vissza rá: honnan, mely irányokból – alkotóktól és művészi mozgalmak hatásaitól – érkezett, a múlt mely nedvei táplálták növekedését, fejlődését?

Tandori esetében ez a kérdés különlegesen érdekes, hiszen ott vannak azok a tények, amelyekről ő maga – önéletrajzi vonatkozású írásaiban – szól, vagyis hogy már kisfiú korában elhatározta, hogy író lesz vagy semmi más, és hogy a középiskolában Nemes Nagy Ágnes lett az irodalomtanára, aki elég hamar felfigyelt tehetséges, diákpályázaton is babérokat arató növendékére. Ő maga szinte nem győzi hangsúlyozni azoknak az irodalmi inaséveknek a fontosságát, amikor e szellemi műhelyben ifjan cseperedett, inaskodott – részt véve a tág értelemben értett *Újhold*-kör beszélgetésein, vitáin. Mikor Ottliktól – talán még az atyai baráttal az időben együtt látogatott atlétikai versenypályák tribünjein is – ösztönzéseket kaphatott bizonyos angolszász írók elolvasására, midőn tanárnő mesterével elmélyült beszélgetéseket folytatott a modern – de talán nemcsak a modern – költészet nagyjainak verseiről, vagy hallgathatta, hogy a költőnő Pilinszkyvel miként vitatja a poétikai szakkérdéseket. Néha Kálnoky Lászlóval együtt. Szembebe tűnhetett, esetleg elcsodálkozott annak a gáláns – néha feltűnő – úriembernek a velős megjegyzésén, akit Jékely Zoltánnak hívtak. De ott volt Mándy Iván is, aki szellemes, bájosan epés észrevételeket tett, ha a poéták nagyon belemelegedtek a költészet részkérdéseiről zajló vitákba. Az erre utaló emlékek – ismétlem – gyakorta tűnnek fel Tandori írásaiban, mint ahogy arról is lehet olvasni nála, hogy Mészöly Miklósék otthonában miként jutott megint másféle inspirációkhoz, és hogy ők – Miklós és Elaine – vitték el magukkal látogatóba Weöres Sándorhoz. Kétségtelen, hogy ezt kell ama gyökérzet egyik legmasszívabb részének tekinteni, s hozzá azt az ugyancsak sokszor emlegetett tényt, hogy egyetemi szakdolgozatát Pilinszky János költői képeiről írta.

Kétségtelen: a huszadik század közepének kiemelkedő írói-költői voltak a mesterei, vagyis – a gorkiji értelemben véve – ezeken az igazi „egyetemen” remek személyiségek lehettek a tanárai, akik, akkor a „pálya szélén”, egyfajta szellemi keszonban éltek és dolgoztak, legalábbis azokban az 50-es, kora 60-as években mindenképpen. Nemcsak inspiratív szellemi környezet volt ez, hanem – szemben mindenféle pártos elvárástól – bizonyos tekintetben egy nemes, félig-meddig föld alatti szellemi „szekta” is, melynek tagjai abban feltétlenül megegyeztek, hogy a *Nyugat*, az *Ezüstkor* és az *Újhold* szellemi, esztétikai és erkölcsi értékeit viszik tovább, kiegészítve persze e tradíciót egy olyan József Attila-referenciával, amely ugyancsak szemben állt a korabeli hivatalos értékeléssel. Költői szempontból – különösen Nemes Nagy és Pilinszky esetében – ennek kiemelkedő jelentősége van.

Próbáljuk elgondolni a hatásoknak csupán ezt a részét, mely egy tizen-huszonéves kezdő fiatalembert megérintett, s ami persze kiegészült azzal, hogy műfordításokon (illetőleg eredeti olvasmányokon) át a világirodalom egyetemes kincseivel gazdagodhatott – Apollinaire, Eliot, Rilke modern költői formátumaival, vagyis a huszadik századi világgöltészettel már ekkor elkezdte mély kapcsolatait kialakítani. És ez fontosnak tűnik: már a kezdeti inspirációs övezetben sem csupán a magyar irodalom tradíciói tűnnek fel, hanem egy nagyobb – világirodalmi – horizont nyílik meg előtte. Ez ennek a „gyökérzetnek” legalább olyan fontos része, mint az előbbi. (Persze nem új ez a magyar irodalomban: a Rousseau-t forgató Csokonai, a Beranger-ért lelkesedő Petőfi, a Shakespeare-t fordító Vörösmarty és Arany, a Verlaine-t és a modern franciákat isteníítő Ady után még

bőségesen lehetne folytatni a *Nyugat* költőivel az ilyen jellegű előzmények sorát, sokféle módon illusztrálva a magyar irodalom hallatlan nyitottságát.)

A *hírangyal* kapcsán már feltűnt Korniss Dezső neve, akivel a későbbi években Tandori mély barátságban és alkotói együttműködésben élt. Ha ezen a nyomon is keressük a szellemi kezdeteket, akkor az alapvető irodalmi benyomásokon kívül – melyek mellett az „elődök”, a „szakmai hagyomány” ismételten hangsúlyozott mély tisztelgését is tanúskodik – sürgősen hozzá kell tenni azt, hogy a képzőművészethez, mégpedig annak korabeli legmodernebb ágához, fiataljaihoz, törekvéseihez már pályakezdő éveiben is szorosan kötődött. Írásaiból is kihüvelyezhető, hogy legfontosabb fiatalkori művészbártságai a vele közel egykorú festőkhöz fűződtek (különösen Kondor Bélához): e modernség merész vizualitása, bátor kreativitása sokkalta inkább volt „avantgárd”, ami a költő látásmódját, képszerkesztését, merész írói megoldásait is mélyen áthatotta, talán intenzívebben, mint amire – összefoglalóan szólva – az „újholdas” mesterek nevelték. Később komoly esszéköteteket is írt Keserü Ilonáról és Baranyay Andrásról, de a képzőművészet iránti vonzalmáról műveinek megnevezett utalásai is tanúskodnak (különösen a Samu-versek, amelyek a halott Kondornak címzett monológok). Verseinek idővel egyre gazdagodó képzőművészeti referenciái szintén erre mutatnak, de saját, eredeti, nemirodalmi produktói, irodalmi-grafikai kompozíciói (rajzai) is. Lesz majd még erről a továbbiakban szó, és arról is, hogy Monet festményeinek, Klee életművének, Veszelszkynek és Kornissnak mi a „jelentése” a műveiben, s hogy a század második felének különleges formátumú festőit (pl. Duchamptól Cy Twomblyig) egy nagy műértő beavatottságával ismeri és dolgaikat mélyen átéli – itt csak egy kezdeti fázist, Tandori indulásának éveit próbáljuk szellemi, művészeti vonatkozásaiban körüljárni.

Ám ezzel is – szükségszerűen, hogy koherenciája legyen a képnek – némely megszorításokat tettünk, korlátoztuk magunkat: a fiatal költő ezekben a 60-as években nemcsak Nemes Nagyékhoz, Ottlikékhez, Mészölyékhez jár, nemcsak filmet forgat, nemcsak fiatal képzőművészek barátja, s nemcsak egyetemre, majd tanítani jár egy kültelki iparitanuló-iskolába, illetőleg katonatisztekot oktat német nyelvre; ne feledkezzünk el a szenvedélyes *Népsport*-olvasóról, a gombfocibajnokságok jeles csapatjátékosáról sem, s ne az amatőr zongoristáról sem, akiben nagy-nagy lelki nyomokat hagy a zene (ld. *In memoriam Antonio Vivaldi* című verse a *Töredék Hamletnek* kötetben, 1963) – ami az élet, a művek további állomásain Dömiék komonátjaihoz, a madárhangok nyelvi kottázásához, a „fenderezéshez”, Cage-hez, Lynda Perryék „nótáihoz” fog – furcsa, de autonóm – szeszéllyel vezetni. A „filozófusok” – Hérakleitosz, Wittgenstein – talán később köszöntenek be szellemi házában ajtaján.

Tandori és a „hagyomány”, a hatások, a nem-én-hanem-mások jelszava, ami már ifjúságának éveiben is sok tekintetben jelen van, azért is kézenfekvő, mert nála ez felettébb nyíltszíni: referenciák, utalások, parafrázisok, dedikációk révén, szellemalakok tematizált megjelenítésével, esszék, tanulmányok, műelemzések hatalmas sorával, visszavisszaköszönő idézetekkel (még a képverseken, rajzokon is). Szinte azt mondhatnánk – unos-untalan hajtogatja ezt... De a más alkotók személyéhez kevésbé kötött dolgokban is ezt látni – ennek vehető az is, hogy első kötete egy Shakespeare-alaktól (*Töredék Hamletnek*), a második József Attilától (*Egy talált tárgy megtisztítása*), a harmadik verseskötete Boris Viantól (*A mennyezet és a padló*) kölcsönzi a címet –: nagyon sok „hagyományossággal” lehet nála találkozni, sok régi, érdekes formájú, ritmikájú, rímelésű versalakzattal vagy azok felújított változataival – miközben meghökkentő és teljesen egyéni szövegformákkal is, szinte egy időben. Ez a kettősség, az avantgárd és a tradíció összevonása – az eddig megszületett művek körét tekintve – talán elsősorban a költői munkákra érvényes, prózai művei – noha a Nat Roid-könyvek tónusukat tekintve például Raymond Chandler nyomait követik, és van mit köszönniök Beckettnek is – sokkalta inkább fogják a merészen egyéni, előzmény nélküli műformákat érvényesíteni.

A *Macabre a mesterekért* – ennek az 1964-ből, huszonhat éves korából való költeménynek – témánk szemszögéből figyelmet érdemlő zárata így szól: „*Halottaimból elragad / minden, amit elveszthetek. / Úgyis marad, mi megmarad / s halottaimba elvezet. // Eltaszítva, mely a szigetre / bajnokot vitt, pörgött a sájka – / én ezt a partot rúgom el, / mert nincs szükségem másik partra.*” Nyilvánvaló itt az Arany–Toldi-utalás, de a téma nála a transzcendenciára nyílik: a földi világ partjainak kettősségével szembeni kiállással záródik ez a költemény. Ami a korai évek lírai gondolatvilágát is reprezentálja. Érdemes megfigyelni, hogy az utolsó előtti versszak igei rímsora miként modellálja, reflektálja a tradíció-újszerűség oda-visszaját: *elragad – elveszthetek – megmarad – elvezet*. Vagyis azt, hogy ami az időben előbb volt, de saját „halott”, az elvész és megmarad.

A „hírangyal” alakja mögött persze észre lehet venni egy fontos költői kapcsolatot, egy toposz-utalást: Rainer Maria Rilke nem kevésbé titokzatos angyalai is felvillanhatnak tudatunkban. Csakhogy az, „aki” Tandorinál jelentkezik, valahogy testesebb is, sőt – ha szabad ezt a kifejezést használni – „humorosabb” is, mint a német költő titokzatos, transzcendens lényei.

Talán keveset mondunk, ha azt mondjuk, hogy már indulásakor – első kötete verseiben – egészen autonóm módon abszorbeálta a hatásokat, s anélkül hogy megtagadta volna a „nyugatos” líra tradícióját, egyáltalán nem tanítványi szinten, hanem autentikus költészettel jelentkezett. Erős alkotói egyéniséggel, meglepően éretten szólal meg, s azok az irodalmi és kulturális referenciák azért is lehetnek olyan nyíltzíniek, mert önálló világához idomítja a megörökölt, kölcsönvett anyagokat és formákat. Hiszen az irodalmi jelek, jelrendszerek és formálási módok, sőt maga a kultúra egésze is, valami mélyebb és elemibb lét és ennek alakot nyerő élményének megnyilatkozása: Tandorinál talán nem is a kifejezés- és eszköztára az igazán új, hanem a való elemi tényeihez fűződő viszony.

*

Tandori Dezső pályakezdése, két első kötetének „szociális” kontextusa a korviszonyok közepette is sajátos.

Azt hiszem, hogy az 1956 utáni időszak aligha nevezhető a magyar irodalom egyik legragyogóbb időszakának. Ám az sem lenne igaz, ha felettébb mattrá, ólmosan szürkére festenénk azt a periódust – noha eléggé nyomott politikai légkör uralkodott. Párthatározatok jelentek meg irodalmi ügyekről, hatalmi, ideológia-kritikai, „rendteremtési” céltalattal. Volt pár jól ellenőrzött folyóirat, egy hetilap, két irodalmi kiadó. Az Aczél-féle kultúrpolitika kezdeti éveit ezek: a „húzd meg, ereszd meg!” módszereket gyakorolták. Tekintetbe vették, hogy alkotóerejük teljében vannak azok az írók, akiknek komoly szellemi tekintélyük van, és akiknek többsége még 1945 előtt kezdte pályáját. Azok, akik – ki így, ki úgy – átvészelték a kemény diktatúrát meg a forradalom utáni repressziókat. Nemcsak – többek között – Füst, Kassák, Illyés, Németh, Vas, Tersánszky publikált, de Weöresnek, Pilinszkynek, Jékelynek, Kálnokynak is jelentek meg verskötetei, és kiadták Mándy, Mészöly könyveit, Ottlik regényét is. Velük szemben – egyikük-másikuk már úgymond „klasszikusnak” számított – bizonyos határok között alkalmazták a „lassez fair” elvét.

A fiatal írókat viszont igyekeztek szorosabb pórázon tartani: színre léptüknek, érvényesülésüknek, mindenekelőtt első kötetüknek – hallgatólagosan és elvben – keményebb feltételeknek kellett megfelelni. Az induló költők közül, ha nem is csak a *Tűztánc* antológia körét, de az „építő jellegű”, úgynevezett „társadalmi mondanivalót közvetítő” szerzőket illette meg az előny a kiadóknál éppúgy, mint a politikumot többé-kevésbé képviselő kritikai véleményeknél.

Ilyen jellegű, az eseményeket, jelenségeket végső soron publicisztikusan összefoglaló

bemutatásra ebben az esszében itt kivételesen kerül sor, de, úgy gondolom, hogy szükséges erről is beszélni.

Aki először – még az értőbb közönség előtt is új névként – lép a nyilvánosság elé, az még szerencsésebb korokban is jobban van kiszolgáltatva az ízlésnek, az elvárásoknak, a – többé-kevésbé adott – konszenzusnak, mint a későbbiekben, mikor tehetségét már bizonyította. Amikor Tandori Dezsőtől a Szépirodalmi Kiadó 1968-ban kiadta az első verskötetet, a *Töredék Hamletnek*, akkor – mai megítélésünk szerint – a magyar költészet történetében fontos esemény történt. (A továbbiakban *Töredékként* említem a könyvet.) Azon frissiben nem lehetett ezt világosan látni, bár igencsak értékelő figyelmet nyert ez a vékony, hatvannál alig több költeményt (és egy drámaszöveget) közlő kötet. Csakhogy akik akkor éltek és dolgoztak már, emlékeznek erre: a dolgok beállítását abban az időben nagyon áthatotta a politikum, és a szűkebb, értő irodalmi közvélemény is inkább azt szűrte le (ebből is), hogy a kiadói politika épp engedékenyebb, kicsit liberálisabb lett, még az elvontnak, ezoterikusnak, absztraktnak ható – „társadalmi” semmiképpen sem mondható – költészet tekintetében is. Az úgynevezett „három té”-ből a tűrést kezdték egy kicsit nagyobb betűkkel, vagy mondjuk úgy, fettel szedni. Lám, még ilyen pályakezdő is, ha tehetséges, megjelenhet.

Tandorinak ugyan szórványosan korábban is jelentek meg versei (és műfordításai) a lapokban, és egy nemzetközi jellegű irodalmi díjban is részesült, de – talán mestereit és közvetlen környezetét nem számítva – a *Töredéket* megelőzően nem került reflektorfénybe. És vele nem is az történt – mint sok más esetben – hogy egy fiatal tehetség, mondjuk, húszévesen elkezd instanciázni a kéziratával a két – akkor létező – irodalmi kiadónál, hanem hogy mindössze ennyi, alig három tucat költeménye volt (legalábbis olyan, amit kötetbe szánt). Tandori ekkor harmincéves, és csak ennyit írt tíz év alatt – a kötetben datálva szereplő költemények 1959 és 1968 között születtek. A kiadóilag „elfogadható” kötet-sorszám terjedelmet a *Töredék* még így is csak a könyv közel harmadát kitevő *Vissza az égbe* című – igaz, a lírai darabok világába szervesen illeszkedő – drámai monológgal együtt tette ki (sok a nagyon rövid, 2-4 soros verse).

Tandori nagy formatumú, terjedelmében is széles életművét látva, az indulás éveinek ez a nagyon lassú folyamata elgondolkodtató, igaz, két közvetlen költészeti példája, Nemes Nagyé és – talán még inkább – Pilinszkyé is ehhez a súlyossá érlelt, nagyon tömörített alkotásmódhoz nyújthattak magatartásmintát. De még ezzel együtt is szembeszökő ez egy ifjú alkotónál. Közelebről nézve azonban a kötet négy ciklusba rendezett költői munkáit, mennyiségi különbségek vehetők észre e mindvégig szerénynek, szikárnak mondható termékenység időbeli eloszlásában. Ami minőségi, szellemi és stílusváltozásokkal, azaz a *Töredék* időszakának fejlődési periódusaival is összefügghet.

És most már nem csak erről a sokat emlegetett első Tandori-kötetről beszélek: hanem vele együtt a – szintén híres – következőről is. Mert meg vagyok győződve, hogy a *Töredéket* nem szabad és nem is érdemes elválasztani az 1969–70-ben írt munkákat összefoglaló, de csak 1973-ban megjelent *Egy talált tárgy megtisztításától* (a továbbiakban: *Talált tárgy*), vagy ahogy emlegetni szokták: a „fekete könyvet” a „sárgától”. Csak „ránézésre” válnak szét (illetőleg csak bizonyos hazai ízlésirányok preferálták egyiket vagy a másikat): a „korai költő” kibontakozásának egybeérő fázisait fogják át, erőteljes és koherens fejlődési logika, sőt több szövegrész is összeköti őket. Azt gondolom, hogy Tandori ennek a tízéves időszaknak a teljes folyamatában – akárha valamilyen „lelassított robbanással” – ekkor fekteti le költészetének, sőt tágabb kifejezéssel: egész művészetének alapjait, és néha rendkívülien változó szakaszait is e két könyvből lehet megérteni, sőt abból is, hogy fejlődésének már a hatvanas évek végére milyen meghökkenő a „sebessége”.

Az időrend szerinti első néhány évben – amit a *Töredék* a *Kert*-ciklusban foglal össze – olyan több versszakos költeményeket ír, amelyekben még elég közvetlenül érezhető a

klasszikus, „nyugatos” líra és értelemszerűen talán a Nemes Nagy- és Kálnoky-versek hatása és – talán az ő közvetítésükkel – bizonyos rilkei tónusoké. Mindenesetre – a későbbiekhez viszonyítva – „testesek”, teltek, tárgyiasan részletezettek, azaz szabályosan megkomponált, kész versek ezek, érzékletes, merészen komplex metaforikával. Mivel csak áttekintő jelleggel említjük e legkorábbi, maroknyi verset, valamiről még szólni kell. Arról, hogy – leegyszerűsítve a verstémákat – mindegyik a halálról, de legalábbis a lét elmúlásának, végső határainak drámájáról szól (ne feledjük: a szerző huszonegy-huszonégy éves!), a lét határainak drámai megéléséről. „...most, hogy a / hegy élén a fák, mint fűrészfogak, / az eget a földtől elharapják – // üres szobákat látok odabent: mint a végső percek, egymásbanyílnak.” (A szobák.) A tragikus intonáció talán érződik már egy ilyen részletből is, ahogy a „néző” minden jelenést a végső kérdések és a mozdíthatatlan feltételek megnyilatkozásaként fog fel. Az 1956 utáni években vagyunk – kapjuk fel „történést”-fejünket..., de ezt most ne részletezzük... A versmenetek „koncepciója”, a képek szokatlan, a dolgokhoz nagyon közel hajló perspektívája, a markánsan kemény és a gyengéden finom elemek együttese – visszanezve legalábbis ez érezhető – sokszor előlegez valami többletet, melynek roppant erős és elemi élményfeszültségei alatt az artisztikum „megörökölt” hangvételének, formavilágának be kellett omlania.

Mert a kert, a bokor, a vasrács, a szoba, a vízivárosi házfal, a betegek, haldoklók, elválók tragikus alakja – vagyis egy külső, szimbolizálnak is ható közeg – egyszerre csak eltűnik, és magát a létélményt, sőt jobb, ha azt mondjuk: a szinte lecsupaszított, tragikus ön-lét-tapasztalatot kezdi erősen komprimált, többnyire töredékek, torzók, versszilánkok egyéni formáival közvetíteni. A Tandori-oeuvre-nek ez az érdemi kezdete. Az az öt év, az 1962 és 1966 közötti idő, amikor a költő megírja azt az alig negyedszáz – jelentős részében néhány soros – versét, melyet az első kötetben három ciklusba rendez (*Egy part kövei, Macabre a mesterekért, Koan bel canto*). Ebben az anyagban is egy többirányú rétegzettség, az idomok eltérései figyelhetők meg. A versek első csoportja magas intonálású, komor költeményeket fog át, amelyekben sajátos pátosz is van. Villanásnyi, egészen különleges vonatkozású képekből és metaforákból álló pár soros versenigmák alkotják a másik halmazt, és ezektől „nem messze” van a „koan”-versek köre – e sajátos, zeneien zárt, dalszerű daraboké.

Ezek közül párat – még csak nem is minden „típust” reprezentálva – szemelünk majd ki, hogy elemző módon, közelről próbáljuk a *Töredék* költészetének pár lényeges vonását megvilágítani. Most azonban menjünk tovább.

A kötetet azonban nem a fent jelzettek, hanem a *Nyers*-ciklus három költeménye zárja (mindegyik vers 1967-ből való), melyekben megint más arcát mutatja Tandori. „*Felengedek / egy élő résnyit*” – kezdi az elsőt, a cikluscímet adó verset, s valóban úgy látszik, hogy a végsőkig vitt sűrítettséget, a vers magenergiáinak zárt kohézióját, vagy – más hasonlatos – a megszólalásnak azt a keménységét, mely csonthéjazatként zárta eddig a verseket, itt megnyitja, s egy közvetlenebb (igaz, a fák testében lévő csomókhoz hasonló, különleges „zárványokkal” közbeékelte) versbeszédet kezd.

De ez csak egy újabb lendület kezdete: ívét a könyv mintegy elmetszi. Az ugyanis a *Talált tárgyban* folytatódik.

És most nekünk is nagy-nagy lendületet kell venni, hogy folyamatában, páratlan merészségében és eredetiségében követhessük ezt a fejleményt, azt, hogy ebben a kevés beszédű, nagyon finom belső vésetű lírában valami nagy crescendo kezdődik. Először is – a fenti, kvantitatív szempontok alapján – egy csupasz tény: Tandori Dezső két év alatt (1969–1970) megír egy, az előzőhöz képest vaskosnak mondható verskötetet, tehát a termékenységnek egy addig nem látott fázisa köszönt be nála. S ami „történik”, az két ágon történik, az előzmények kétirányú, roppant éles szögben egymástól elhajló útját folytatva. Ami korábban csak látens volt amott, határozottan jelenik meg emitt, talán azt mond-

hatjuk: színre kerül, és – bár a „sárga könyv” fülszövegében maga is folytathatatlanak ítéli meg a benne végigjárt utat – a költő végigdolgozza mind a két irányt. Az egyiket nevezzük most a „jelversek” irányának, a másik vektort pedig „szövegversek”-nek. A nyelvi kifejezés, az írás és a lapnyi szövegtér bázisának a felhasználásával alkotott művek előzményei voltaképpen a *Töredék*ben is fellelhetők: sok kétsoros vers szerepel itt, de akad egysoros is (*Tévedhetetlenek* a címe és szövege ennyi: *Tévedhetetlenek velünk.*), vagyis a „poésie minimale” felé mutat fejlődésének egyik iránya. Ugyanakkor a valóban „nyersnek” ható „szövegversek” felé is, és ez talán még meglepőbb, bár az első kötet zárata ezt előkészítette. A zárt alakzatoktól, s egyáltalán: a zártságtól megszabadított és az önélet-rajzi személyességet nyíltan képviselő nagyversek köre ez, amelyek a rálátás, a rámutatás és a megformálás erőteljes, de nemegyszer játékos fegyelmével vannak igen gondosan megkomponálva. Ha szabad ezt így mondani: Tandori a verseibe komprimált korábbi feszültségeket a *Talált tárgy* páratlan paradoxonába, kétarcúságába vitte át, s ennek a könyvnek a terjedelme, a bősége is a megtalált, unikális poétikai esélyekből – s nem az immanens, ontológiai kérdésekből! – eredeztethető. Itt mintegy kigöngyöli a szőnyeget, benne nincs már semmiféle („nyugatos”, klasszicista?) „közép-perspektíva” – a mintázatot, a szerkezetet a legegyszerűbb részletekben vagy a „nagy egészek” bonyolultságában, tarkaságában lehet csak látni. S hozzá ott van a költő nagyfokú, a művek struktúrájának is részévé tett tudatossága! Ez az, amit „az amatőrség elvesztése”-nek nevez egy kulcsvers, ami megint az egyik ciklus címe lesz. S ha a *Töredéket* a Tandori-művek érdemi kezdetének tartottuk, akkor ezt minek is lehetne nevezni? Talán azt mondhatjuk, hogy ez a könyv a *még érdekesebb* kezdete.

A NAPPALI HÁZ 1996/3. SZÁMÁNAK TARTALMÁBÓL:

Gertrude Stein írásai és írárok Gertrude Steinről

Bán Zsófia Georgia O’Keefferől

Bíró Yvette Szarajevóról

Tímár László Kubáról

Nádas Péter Birkás Ákosról

Gács Anna és Balassa Péter Nádas Péterről

Tábor Ádám, Háy János, G. István László és Solymosi Bálint versei

Zeke Gyula novellája

GUT, BESSER, GÖSSER

Szirák Péter: Az Úr nem tud szaxofonozni

„Ekkor jelenik meg kemény vágóban, sárral vastagon beborítva H. L. Mencken, éktelenül szitkozódva [...] Szikrázó szablyával a kezében leugrik a nyeregéből, beköti a lovat a templomba, lelövi a papot, felakasztja a híveket, számúzi az akadémiát, felégeti a könyvtárat és az egyetemet, és a füstölgő hamvak között új kritikai iskolát állít fel, német mintára” – idézi a *Jelenkorban* és az *Élet és Irodalomban* lefolyt magyar kritika-viták számomra legkedvesebb szövegében, a *Nappali ház* 1996/2-es számában *Tea és teória* címmel megjelent esszéjében a Menckent támadó Stuart Shermant Geoffrey Hartman (38..).

Hartman fordulatokban gazdag szövege azért kedves a szívemnek, mert a felettébb étvágyerjesztően ábrázolt esszéesztikus, köznyelvi, baráti és invenciózus *társalgási stílusú* irodalomkritikáról szóló (s a németes – és franciás – *józan stílus* illetén szidalmazásával nyitó) gondolatfutam mégiscsak azzal ér véget, hogy „*ideje megpróbálkozni valami más-sal*” (45.), ám ez a valami más korántsem az addig látszólag gyalázott komolyabb, szigorúbb, alázatosabb, józanabb, rigorózusabb, németes (és franciás) józan stílus, még csak nem is az ennek előfeltéveit s tanulságait a társalgás nyelvére fordító George Steiner és Frank Kermode irálya, hanem egy olyan beszéd, amely immár sem azt nem gondolja, hogy „*a rigorózus gondolkodáshoz szakkifejezések szükségesek*” (49.), sem pedig azt, hogy „*a hétköznapi nyelv – a népnyelv, a társalgás nyelve – inventívebb és figuratívabb, mint az obskúrus, rendszeres gondolkodásé*” (49.). Más szavakkal: ha jól értem, ez a szükséges valami más egy olyan beszéd lenne, amely eleve tudatában van annak, hogy „*a diszkurzus egyik rendje és az írás egyik intézményes módja sem rendelkezik monopóliummal sem rigorozitás, sem invenciózusság tekintetében*” (49.). A szaknyelv nem feltétlenül rigorózus, a köznyelv nem feltétlenül inventív, viszont létezik inventív szaknyelv, ahogyan rigorózus köznyelv is. Az említett (mélyen retorikus eredetű) erények birtoklásának a nyelvválasztás önmagában nem csak nem elégséges, de nem is szükséges feltétele.

Hartman rigorózus és invenciózus dekonstrukciójának tanácsaira a magyar kritika-viták szövegeinek legjava megítélésem szerint persze nem szorul rá (vagy, mert ennyire elnéző azért mégsem vagyok: csak a legjava nem szorul rá), de most egyébként (is) inkább azért foglalkozom vele, mert ez a szöveg, azzal, hogy maga is egyszerre beszél *több mint egy* nyelvet: egy rigorózus köznyelvet, s egy inventív s figuratív szaknyelvet, megrajzol egy (ízlésemhez eleve nagyon közel álló) pontot, ahonnan nézve az előítéletek lebomlása után elsősorban immár nem az a kritikára vonatkozó kritika kérdése, hogy az adott kritika köznyelvet vagy szaknyelvet beszél-e, ez végül is mellékes, hanem (s a kétosztatóság itt eleve örömtelen felsokszorozódik), hogy az adott kritika, beszéljen bármilyen nyelven vagy nyelveken, vajon rigorózus-e, invenciózus-e, esetleg mindkettő, vagy – *horribile dictu* – netalántán egyik sem.

*

Hogy a mellékessel kezdjem: abban aligha lehet vita, hogy Szirák Péter *Az Úr nem tud szaxofonozni* című tíz tanulmányból álló kötete nem a társalgási stílus emelt köznyelvéén,

hanem a józan stílusra jellemzően szaknyelven, a hermeneutika és a recepcióesztétika szakkifejezéseiben beszél. Én az irodalmi beszédformák alakulásában, az értelmezői közösségek létrejöttében tényleg nem csak institutionális-hatalmi tényezőknek, de a *szellemi hatásnak*, egy beszédforma *teljesítőképességének* (lásd: Szirák Péter: *Nulla salus bello. ÉS*, 1996. június 7. 3.) is hajlamos vagyok jelentőséget tulajdonítani, sőt hiszem, hogy a nyelvválasztás oka itt csak ez, s kritikám, ha lenne, nem is a nyelvválasztás *eredményére*, hanem *tényére* irányulna.

Ha ugyanis az eddigiekhez hozzávesszük, hogy Barthes-nak alighanem mégiscsak igaza van abban, hogy (legyen bár köz- vagy szak-, inventív vagy rigorózus, mindkettő vagy egyik sem) kivétel nélkül *minden nyelv fasiszta*: bezár és sínre tesz, mert meghatározza a megismerés *egy bizonyos* módját, akkor (bár nem elégséges s nem szükséges ez sem, mégiscsak:) javasolt – nem választani, s az egy diszkurzuson belül egyszerre beszélt nyelveket egymás ellen kijátszani. Szirák nyelvválasztását illető tulajdonképpeni kritikám pedig azért nincs, mert a kötetben – egy kis jóindulattal – érzékelné vélek erre utaló (elismerem: marginális) jeleket is. Három pontot említek most, ahol a szöveg tudni látszik önmagától való kritikai különbözőségéről.

Mindenképpen feltűnő például, hogy ez a hangsúlyozottan józan stílusú kötet hangsúlyozottan társalgási stílusú címet visel, s annak elvárásait hívja elő, amiket aztán a kötet vagy lebont, vagy alul marad velük szemben, de mindenképpen megszellőztetik egymást, s lehetséges, hogy mindennek eredményeképpen aztán a cím rögtön az invenciózus-rigorózus szembeállításról tudó, önkritikus, önironikus, de öntudatos ars poetica-ként olvastatja magát. Szirák Péter. Egy úr. Ír. Nem tud szaxofonozni. Jól muzsikál, de szaxofonozni, azt nem tud. Vagy: szaxofonozni ugyan nem tud, de azért elég jól muzsikál.

Nem kevésbé figyelemre méltó, hogy Szirák tanulmányai rendre vagy a tárgyalt szerzőtől származó irodalmi (20.: Konrád, 67.: Mészöly, 116.: Nádas, 136.: Csejdy, 140.: Nádas), vagy társalgási stílusú szerzőktől származó (41.: Rorty) citátummal vagy parafrázissal, illetve hangsúlyozottan retorikus és hangsúlyozottan köznyelvi saját mondatokkal (30., 91., 132.) zárulnak. Mintha a teljes szaknyelvi apparátus felvonultatása után a beszélő nem találna elégnék választott nyelvét. Vagy éppen: túl soknak találná. „*Csak labirintus van. Nincs segítség. Csak mindig folytatódik*” – olvashatjuk például a Grendel-tanulmány zárlatában (30.). Mi hiányzott, mi volt fölöslegben eddig? Az invenció? Vagy a rigorozitás? Akárhogy is, üdítő szavak ezek itt. Akár esszében az a néhány kósza szakkifejezés.

Felettből beszédes ezenfelül a Krasznahorkai-tanulmány első jegyzete is: „*A borgesii intenciót követve Krasznahorkai műveinek csak »folyamatszerű« kérdéseivel foglalkozom. Részen ezért, és részben mert a tárgykörben kiváló íráskor születtek (Balassa Péter, Radnóti Sándor, Alexa Károly, Kőrösi Zoltán stb.) – s így még jó esetben is sok-sok ismétlésre ítélném magam –, nem szolgálhatok a művekről részletes elemzésekkel. Ebből az a látszat keletkezhet, hogy e sorok íróját nem nyűgözi le Krasznahorkai szövegeinek briliáns szerkezete és méltósága. De ez nem így van. Fel is zaklat.*” (41.) A lábjegyzet szövege hangsúlyozottan társalgási, átfúti a személyes vallomás és a tudományos kritikuskokat gyakran érő, közhelyes vádak megcáfolásának vágya, s felettből invenciózusan s rigorózusan ismeri be, hogy a főszöveget nem tartja sem túlzottan invenciózusnak, sem túlzottan rigorózusnak. *Captatio benevolentiae*, a rafináltabb fajtaból.

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy Szirák kötetének beszélője általában józan figura: precízen beszél egy precíz szaknyelvet, mindig kritikailag jár el, elutasítja a bombasztikus retorikát, a hamis tekintélyt, és azt, ami menthetetlenül idegen, ám – némiképp szégyenkezve bár, de – szereti az irodalmat, nem örül neki maradéktalanul, hogy *van* egy nyelve, hogy *egy* nyelve van, érez némi titkolt bizalmat a saját írásaiban

megjelenő irodalmi jegyek iránt, és ezt a tendenciát szerintem még akkor is üdvözölni és bátorítani kellene, ha Szirák elsősorban talán tényleg „nem az irodalom irodalmát, hanem az irodalom méltányos és megértő tudományát írja” is (Kulcsár Szabó Ernő: *A kritika meghaladása. Alföld, 1996/6. 90.*).

*

A tüzetesebb munkára térve: a kijelentő módot nem vállalnám, de egyetértésem jeléül: remélem, hogy tényleg „rég homályba vesznek majd a Konrádot dicsőítő hírlapi cikkek, amikor e könyvet nyitó tanulmányra még mindig hivatkozni fognak, lezajlik addigra a magyar epika újabb fordulata, amikor az egyidejű megértés eseteként idézi majd a recepciótörténet A bizonytalanság szabadsága című esszéjét, s mérvadó marad az Esterházy-tanulmány is” (Kulcsár Szabó uo.). Amennyire képes vagyok megítélni, úgy látom, hogy Szirák, ha nem is anyanyelvi, de nagyon magas szinten beszél a választott (s néhol, mint láttuk, kissé kérdéssé tett) nyelvét, amelynek teljesítőképesége, tömörsége, hordereje és hatékonysága saját területén valóban nem kicsiny. El kell ismernem, hogy a Konrád-tanulmány valóban megnyitott számomra egy utat, mely egy kevésbé ismert életműhöz elvezethet, *A bizonytalanság szabadsága* irigylésre méltóan tájékozott, pontos és precíz esszé, ez talán a kötet legjobb szövege, az Esterházy-tanulmány pedig ennek a minden ismertsége ellenére (vagy: miatt) megoldatlan problémákban gazdag életműnek valóban hatalmas felületét képes feltárni, megszélesíteni, lélegeztetni. Szirák kötetét – ez, gondolom, az eddigiekből is világos – jelentős teljesítménynek tartom. A továbbiakban ugyan elsősorban fenntartásaimat sorolom, de valamennyit csak az előző mondat keretén belül gondolom érvényesnek.

Már a Konrád-tanulmány (*Mi van igazán, ha semmi sem biztos...?*, 5–20.) kapcsán felmerült bennem, hogy ha Cicero szerint tanítani (*docere*) kötelesség, mozgósítani (*movere*) szükséges, gyönyörködtetni (*delectare*) meg a becsület dolga, akkor Szirák a szükségnek csak félig enged, a becsület parancsának pedig egyáltalán nem tesz eleget. Túlteng a – nagyszerűen megvalósított – tanító funkció, de az ember nem rohan Konrádot olvasni, mert a beszélő nagyon uralja saját kérdéseit, az olvasó számára esetleg belátható vagy várható összes kérdését fel is teszi, ami még rosszabb, mindet meg is válaszolja, probléma nem marad megoldatlanul, nincs, ami – nyitva maradván – tovább izgatna, mert ezt az utat ennél jobban vagy akár csak másként bejárni nem látszik lehetségesnek, más út felé meg nincsen tábla; gyönyörködésről, valamilyen izgalmasabb részletnél való, más funkcióval nem bíró (de rigorózus) elidőzésről pedig szó sem esik. Meggyőződésem, hogy az irodalomról való beszédnek még saját interpretációs közösségén belül is, ha másként nem, erőszakkal kell visszafognia saját operacionalizáltságát, hogy ne takarja el teljesen a szöveget, amiről beszél, s meggyőződésem az is, hogy becsületes dolog a gyönyör esélyével fizetni az esetleg máshonnan jövő olvasónak a kitartó figyelemért, s azért, hogy hajlandó megkísérelni egy számára teljesen idegen nyelv elsajátítását. E retorikai eredetű fenntartásokat persze vissza lehet utasítani, de hogy mindez csökkenti e beszéd hatékonyságát, az aligha vitatható.

A Grendel-tanulmány (*Ariadné fonala elszakadt*, 21–30.), a későbbi kisonográfia (Szirák Péter: *Grendel Lajos. Kalligram, 1995*) eredményeinek legjavát hozza: nagyon finoman vesz vissza az életmű túlértékeléséből. Olyannyira, hogy elsöre tökéletesen elvette a kedvem Grendel olvasásától, ami azért – bár az élet rövid, a művészet meg hosszú – talán mégsem igazán örömteli eredmény. Nézzünk hát egy mondatot. „Ez az elszietettnek tűnő »szemantikai megoldás« [ti. a részvét és a megváltás meglepő és »könyved« felbukkanása az *Attételekben*] a művilágot saját logikája ellenére megkísérli egy nem problematizált eszméhez fixálni, s így radikálisan leszűkíti potenciális jelentéskörét.” (25.) Értem én, de nem dekonstru-

álódik mindez magától, természetes módon? Nem épül le, nem amortizálódik egy szövegben minden, ami uralni akar? Nem illan el ez az erőszakos jelentés mégis? Nekem legalábbis ilyen emlékeim vannak, Grendelről is, Szirák azonban nem asszisztál az erőszakolni kívánt jelentések elillanásához, hanem ítél, s ezzel éppen ott hagyja abba, ahol engem elkezdene igazán érdekelni. Merthogy a csöndes, hosszan tartó, rigorózus lebon-tás és építgetés szerintem érdekesebb működés, mint a szövegolvasás egy adott pontján felmerülő kritikai ítélet kimondása. Nekem legalábbis a már idézett labirintus-zárlat is ezt tanítja.

A Krasznahorkai-tanulmánynál (*Látja, az egész nincsen*, 31–42.) tűnt fel, hogy az első hat szöveg alcíme mindig a tárgyalt szerző neve. Krasznahorkai László. Tizenegy oldalon. Ennyire azért nem tömör ez a nyelv, még ha, persze, kánonalkotás folyik is. Kánonalkotás és folyamatábra – mintegy mellékesen, de talán elsősorban. A Krasznahorkai-tanulmányban annyira kitűnő az újabb és legújabb irodalomról szóló felütése, hogy attól mindenképpen elmarad a konkrét életművet tárgyaló rész. Azt hiszem, a Szirák által beszélt nyelv a közepes hosszúságú irodalomtörténeti folyamatok ábrázolásában használható a leghasznosabban. A túlságosan széles fesztávú ívektől – jó érzékkel – ugyanúgy visszariad, mint a konkrét szövegértelmezésektől. A kilencvenes évek elején született „utazási regények” összevetése például, mint ötlet, egy jegyzetben felbukkan (40., 17. jegyzet), de a megvalósítás elmarad, ha pedig felmerül annak a lehetősége, hogy például a szövegbéli totalizáció érvénye esetleg mégsem végleges, akkor a szöveghez közelebb merészkedő olvasat – legalábbis a folyamatábrákhoz képest – túlságosan durvának mutatkozik, pontosabban: ami egy folyamatábránál elegancia, az egy szöveg közvetlen közelében otrombaság: *„Ha az olvasó nem képes tartósan behelyezkedni e totalizáló szemléletmód nézőpontjába, és figyelme rányílik valamilyen külső perspektívára, a műbéli világ érvényeségi foka rohamosan csökkenni kezd. Az omnipotenciálisan uralt epikus világ ugyanis csak addig győz meg a maga keltette illúzióról, ameddig az olvasó tudatában evidens marad.”* (38.) Ezt én nem hiszem: széthullik, de részleteiben érvényes és evidens marad, s keletkezik egy olyan bonyolultság, ami ezen a nyelven túlzó leegyszerűsítések nélkül immár nem tárgyalható. (Szakirodalmi hivatkozások következnek: 39.) A nyelv itt talán még jobban tudatában van saját határainak, mint beszélője.

A Mészöly-tanulmányban (*Nincs pont, csak folytatás*, 43–70.) is kidolgozatlanul maradnak a szellősebb ötletek (például: mert sok van!, Garaczi és Esterházy közös vonásai, például: mert többször is mondja, 60.), a végén itt is ki kell lépni a saját nyelvből, és itt is a folyamatábra az igazi remeklés, nem az értelmezés, olyannyira, hogy számomra itt lett először világos, s egyben némileg idegesítő is, hogy a valamennyire is interpretatív részekben sohasem arról van szó, hogy értelmezés közben mi történik, mi az eredmény, hanem hogy *hogyan* zajlik az értelmezés folyamata. *„Az összefüggő, célba jutó történet hiánya, vagyis az egységes történetben megképződő identitás iránti kétely ez esetben is [a Megbocsátásról van szó] megnyitja a teret a többértelműség előtt.”* (63.) Hát persze. De én arról is szeretnék rigorózus és invenciózus szavakat hallani, hogy hogyan képződik meg ez a kétely, hogyan nyílik meg az a tér, mi történik előtte, mi történik utána, melyek azok a több értelme. Mert ugyan – minden rokonszenvem ellenére – a jelentés(elillanás)központú olvasáshoz nem ragaszkodom feltétlenül, de ahhoz, most látom csak: igen, hogy legalább a fontosabb pontokon alaposan szemügyre vehető módon tényleg közszemlére legyenek téve azok az interpretatív argumentumok, amelyekben ennek az összegzésben nagyon erős nyelvtan az állításai alapulnak.

Talán igazságtalanság, de éppen a címadó Esterházy-tanulmány (*Az Úr nem tud szaxofonozni*, 70–95.) olvastakor történt, hogy, miközben Szirák megmozgatta ezt a hatalmas testet s egyben visszavett a radikalizáló olvasatokból, én bizony eluntam Szirák kérdéseit. Megunódott ez a minden elemében termékeny és *up to date* kérdéshorizont, hogy min-

dig csak azt tudom meg, hogy mennyit nyom az adott szöveg a *main stream* mázsáján – mert ez bizony csak néhol patikaméreg. Egység, identitás, szöveg, szubjektum, hagyomány, jelölés – pontos, precíz kérdések, alkérdések és kérdésosztályok, higgadt, módszeres válaszok, elolvasom, meg vagyok győződve, hazavihetőek, megtanulhatóak, hasznosak az információk – de hogyhogy a beszélő nem unja el saját kérdéseit? Nem marad ki semmi, ami ebben a kérdéscsomagban benne van, de nem is gazdagszik a repertoár. Beszigorodik a rendszer. (Ezt jelzi talán az is, hogy itt – a 83. oldalon – van először nyílt vitája korábbi olvasókkal, Radnóti Sándorral és Balassa Péterrel.) Szirák saját kérdéseire mértén nem olvas újra. Többekkel ellentétben nekem nem az a bajom Szirák szövegével s nyelvével, hogy nehezen érthető, hanem hogy – egy idő után – *túl könnyen*. Tudatában vagyok, hogy a „*Bildung-jellegű jellemalkotó folytonosság*” (54.) nincs éppen manapság a spiccen, de embernek, nyelvnek, módszernek még sohasem ártott, ha munka közben mellékesen talált vagy generált esetleg néhány új kérdést is. Dialogikus-e az a viszony, amely szinte kizárólag csak előre gyártott kérdésekkel dolgozik?

Ezenkívül pedig, és most aztán tényleg: immár nagyjából van valaminő fogalmam arról, mit jelent az, hogy „*az Én-elbeszélő retrospektív szemlélete a gyermeki tudat részleges imitációja*” révén hozzájut „*a tudatsokszorozás jelentésképző lehetőségeihez*” (72.) – de, könyörgöm, mi történik aztán? Midőn immár hozzájutott? Nem volna érdemes vagy lehetséges itt valamit mondani? Ruszतिकusabban: hol az értelmezés? És: legalább az „*élvezet esztétikájának*” (73.) kapcsán, legalább egy kicsi taktilitást. De talán idetartozik az is, hogy Szirák szinte kizárólag csak ott csinál kedvet a tárgyalt szépirodalmi szöveg olvasásához, ahol idéz. De ott meg általában nem mondja meg, hogy pontosan honnan. Annál étvágygerjesztőbbek és pontosabbak viszont a szakirodalmi hivatkozásai. Ha a kötet narrátora jobban figyelne arra, amit leggyakrabban mond, hogy tudniillik az egységességre való túlzott törekvés még soha semminek nem tett jót, talán nem őrizné ennyire saját szempontrendszerének egységét sem, odahajolna a szövegekhez, s általuk is gazdagíthatná őket, magát s olvasóját. A szaknyelvnek *kisebb* az entrópiája, mint a köznyelvnek, de *nem nulla*. Érdemes ennyivel megelégedni. De, persze, lehet ezt másképp is mondani. Mivel semmi sem fed le mindent egészen, s így – a megunódás után már látszik, hogy – ez a módszer sem, lassanként az kezd el érdekelni, ami *nem* lett lefedve, meglátva, megszólítva a corpusból. Már szaladok is a könyvespolchoz.

A Nádas-tanulmányoknak (*Az ész reménye a sors ellenében*, 95–118.) is a szerző neve az alcíme, s itt már világosabban látszik, hogy ahogy ez a nyelv a konkrét értelmezéseket a túlzott leegyszerűsítéssel fenyegeti, úgy a folyamatábrákban is hajlamos teljesen eltekinteni mindattól, ami a vázolni kívánt paradigma szempontjából anomália. „*Nádas korai korszakának voltak egyéb szólamai is, amelyeket itt azért nem elemzek részletesen, mert a kevésbé jelentős művekhez kapcsolódnak, és a későbbiekben sem játszanak fontos szerepet. Idetartoznak az örkényi ironikus-groteszk tónust és helyenként kafkai sugallatot magukon viselő művek (A pince, Eltévedtek), és a talán leginkább Csáthot idéző Sanyika című novella, valamint a Klára aszszony háza, amely átdolgozott formában mint rituális dráma ért el számottevő sikert (Takarítás).*” (100.) Természetesen mindig kimarad valami, tökéletes paradigma soha nincsen, s a szöveg becsületesen rá is mutat erre a tényre. Az anomália azonban mindig egy új paradigma esélyét rejt magában, irányjelző az interpretációk végtelen folyamában, ezért célszerűbb az eljövendő paradigma egyik lehetséges centrumaként rámutatni, nem pedig a fennálló szisztéma szempontjából s annak fogalmaival leértékelni, mert ellenkező esetben beszigorodik, bemerevedik a rendszer, egyszerűsödik a kép, butul a szintézis.

Ugyanakkor nagy örömmel fogadtam azt a mondatot, miszerint „*ízlésítélet kérdése, de talán megengedhető annyit megállapítanom, hogy a legjobb művek a kevésbé absztrahált írásmódhoz kapcsolhatók.*” (101.) Hát, szerintem is. De a mondatban rejlő előfeltevést, miszerint az ízlésből következő véleményt tudományos szövegben ne lehetne elmondani, nem osz-

om, már csak azért sem, mert Szirák korábban is ítélkezett, nem is ritkán, s akár arról van szó, hogy ízlését támasztja alá tudományos eszközrendszerével, akár arról, hogy az tetszik neki, ami a szisztéma szerint jelesnek minősül, azt semmiképpen sem hihetem, hogy a tudományos szempontrendszere ez ízlése egymástól hermetikusan elszigeteltek lennének. E mentegetőzés ugyanakkor azt a látszatot kelti, mintha a korábbi ítéletek megalapozottabbak, elfogulatlanabbak, semlegesebbek: nem ízlésalapúak lennének, pedig dehogy, csak azok alá voltak támasztva teoretikusan is. Épp ezért foglalkoztat az a kérdés, hogy ez a meglehetősen absztrahált írásmód miért *nem* beszél arról, hogy ítéletében miért preferálja a kevésbé absztrahált írásmódot? Talán inventívebbnek tartja? Figuratívabbnak? Vagy tán mégsem barátunk mindig a rigorozítás?

Ennek kapcsán lesz aztán fontos az a szövegrész, amely Balassa Péter Nádas-olvasatával foglalkozik, s ezzel kiegészíti a bevezetésben adott Hartman-interpretációmát. Szirák szerint a Balassa Péter névével fémjelezhető interpretációs szólam történetfilozófiai alapon a művek transzcendálható értékeit affirmálja. Ez az erős olvasat gyakran szűkíti az intenciók szabad játékának terét, „mindazonáltal kimerítő motívumelemzése és erősen intuitív interpretációs ajánlatai nagymértékben hozzájárultak Nádas gyors és eredményes kanonizálásához, és hosszú időre meghatározták műveinek értésmódját” (102., kiemelések tőlem – Sz. L.), ezután azonban Kulcsár Szabó Ernő végezte el azt a prózaelméleti-analitikus munkát, mely nyomán immár a létértelmezési pozíciók alaposabban vizsgálhatók. Nyilvánvaló, hogy Szirák (a nyelvhasználat kérdését meg sem említve) rigorózusnak és intuitívnek tartja Balassa interpretációját – ennek ellenére nem elégedett vele. Megvizsgálhatjuk a szöveget rigorozítás és invenciózusság tekintetében, s lehet az akár mindkét érnyben gazdag, saját kérdésirányainkhoz mérten, érdemei elismerése mellett, akkor is bátran, jó szívvel s tulajdonképpen ítélkező hangsúlyok nélkül értékelhetjük le – hiszen saját kérdésirányunk csak számunkra kitüntetett pozíció. Az interpretatív közösségek szerintem örömteli felsokszorozásának korában ez mintaszerű magatartásnak látszik. Én legálábbis megpróbálom követni.

A bizonytalanság szabadsága (Szempontok az évtizedforduló prózájának értelmezéséhez, 118–132.) igazi remeklés, és süvít belőle a kritika-vita metszően hideg, tisztító szele (119). Mint mondtam, ez a nyelv elsősorban erre való. Középtávra. Ez már csak abból is látszik, hogy a két ezután következő dolgozat a kötet két leggyengébb darabja. *A lélek lelassulása* (128–132.) és az *Egy gyanútlan könyv* (133–136.) – ez utóbbit megítélésem szerint kifejezetten hiba volt bevenni – alcímükben egyszerre viselik a szerző nevét és művük címét (Szijj Ferenc: *A futás napja*; Csejdy András: *Meddőhányó*). Ehhez illő módon a szövegek közelébe merészkednek, de pórul járnak. Az eddigi, felszabadító erejű olvasatok után itt egész egyszerűen nem történik semmi. „Nagyon hallgatag” – mondja a Szijj-könyvről Szirák (132.), ám úgy is hagyja, a Csejdy-bírálat pedig közönséges számonkérésből ered, s oda is torkollik. Lehet, hogy ez csak véletlen, de ez a könyv akkor a leggyengébb, amikor *egy bizonyos mai szöveg konkrét értelmezésére* vállalkozik. Ez a nyelv a recepciótörténet hiányában, szöveg közelében a legkevésbé hatékony. Ez azonban, még ha esetleg nem is véletlen, akkor sem hiányosság, csupán határ. Nyelvünk határainak felismerése pedig nemcsak a sokféleség feletti örömünket sokszorozhatja. Segíthet, esetleg, a munkamegosztásban is.

És még valami. A Szijj-tanulmány indításakor arra figyelmeztet, hogy szerencsésnek látszik szem előtt tartani „a kortárs szellemtudománynak azt az ajánlatát, amely az életvalóság és a gondolkodás terepénél közelítésére hív fel, azt a törekvését, hogy az élet érdekeihez kitérli meg igazítani a tudományosság látómezejét” (128.). Ízlésítélet kérdése, de talán megengedhető annyit megállapítanom, hogy ha ez az igyekezet az egész kötetet jellemezni kívánja, akkor *ennek a tudományosságnak* a látómezeje a legcsekélyebb mértékben sincs hozzáiga-

zítva az én életem érdekeihez. Sokféle élet van. És sok, azokhoz illő (vagy nem illő) tudomány. Több mézet a madzagra, pluralist a mondatba!

Ezután már csak a *Viszonylag derűsen* (Válasz az Alföld körkérdésére, 137–140.) című teljesen derűs, teljesen kétnyelvű szöveg, a kedvencem van hátra. Szirák itt szép, oldott, laza, tiszta fejű és pajkos. Sokkal invenciózusabb, mint amennyire rigorózus, de azért józan társalgó. Átmenetileg szomorú és szigorú, de reménykedik az egymással toleráns viszonyban álló hagyományok élő rendszerének eljövételében, s helyenként már most élvezi „a vidám pluralitás izgalmait” (139.). Neki legyen mondva.

*

Szilágyi Márton szavai jutottak az eszembe végül (*Együtt – egy másért*. A nyolcvanas évek prózája és a kritika. *Jelenkor*, 1994. február. 148.). Hogy a kritikust mint a szellemi élet figuráját ma ismét a XIX. század óta ismerős séma szerint szemléljük. Az írók ellenfele, valamiféle hatalom ügynöke, irodalmon kívüli, sóltan figura. Hogy mindez, persze, mind nem így van. De még ha így is lenne: nem akadály. Teszi a dolgát. Mert van neki.

Azt mondják, a Szirák által beszélt nyelv teljesen invenciótlan, de roppant mód rigorózus. De ez nem igaz, itt legalábbis nem így van. Szirák könyve ugyan tényleg rigorózusabb, mint amennyire inventív, de a hírénel mindenesetre jóval inventívebb és jóval kevésbé rigorózus. A Konrádról, Esterházyról és a bizonytalanság szabadságáról meg a derűről szóló szövegek nagyfokú invenciózusságát aligha lehet elvitatni, a szövegeknél való elidőzés tekintetében, az ítékezés és a csöndes továbbmunkálkodás arányának megteremtésében, a használt nyelv hatókörének kijelölésében, az értelmezések kidolgozásában, az új kérdések keresésében, az anomáliákhoz való kapcsolatban, a saját nyelvéhez való viszonyban és a kérdéseknek az életek érdekeihez való hozzáigazításában viszont határozottan keveslem a rigorozitást.

Mostanáig kerestem a véleményem részletes kifejtéséhez illő stílust. Ha a maradéktalan tisztelet s a csöppnyi irónia törékeny egyensúlya közben néha, bármely elem kárára felbillent volna, az semmiképpen sem szándékom szerint való. Annak következménye csak, hogy tényleg egy uralhatatlan jelrendszerre vagyunk ráutalva. Remélem, nem tűnik fölényeskedésnek az sem, ha a végén – társalgási stílusban – rövidre zártan is kimondom a véleményemet.

A Gösser-szlogen szerint a jó után jön a még jobb, s aztán, nyilván a „legjobb” szinonimájaként, a Gösser.

Amit én tisztelek, becsülök.

És ha az én senkit semmire nem kötelező, pillanatnyi ízlésem (: életem érdekei) szerint most, mindent összevetve, némiképp érdektelennek tartom is, tekintve hogy magam is élvezem „a vidám pluralitás izgalmait”, azt nagyon határozottan nem kívánom, hogy *ne legyen*. (*JAK – Balassi, 1995*)

RÁDIÓKOLLÉGIUM

Géher István új könyve három részből áll. Az első, *Nyugat-keleti átjáró* címen egy novella-olvasó elmélkedéseit tartalmazza. Valójában pedagógiai komparatistikának lehetne nevezni ezt a kilenc részes gyűjteményt. Egymás mellett, egymás után, egymással összefüggésben beszél nyugati és keleti, ez esetben főleg magyar szerzők novelláiról. Nem annyira az a bravúros, ahogyan egymás mellett szerepel Melville és Kafka, Malamud és Déry, ahogy egymagában, a kötet egyik legszebb írásaként Ottlik *Minden megvan* című írásának világa felhangzik, vagy Scott Fitzgerald és Krúdy, Faulkner és Móricz. Hanem az átkötések!, hanem a saruzás, ahogy a MÁV-nál mondják!, hanem a keresztöltés, ahogy a horgolásban! Ezek az átkötések, öltések, egy sima, egy fordított azután végig, előre és visszafelé igazolódnak, Krúdy közben nem hagyja el Fitzgeraldot, Mátyás egyérintője közben Welty márványemberét. Nem. Minden páros elemzés közben, elől vignettechnikát is alkalmaz, kiemel egy-egy idézetet az adott műből, magával a szöveg címkével mondatja el, mi fog történni a következőkben, miről lesz szó. Mert Géher elemzése, miként a vignettákkal ellátott XVI-II. századi jófajta angol és XIX. századi magyar kalandregények, megtörténnek. Ilyen eleven szövegű esszéisztikus analíziseket, ilyen bravúrosan eldolgozott szakmai biztonsággal, aligha olvasott az olvasó az utóbbi időben. Géher könyve történik. Szövege atmoszférájában kizárólag a sajátja, és hasonlíthatatlanul az, akkor is, amikor felidézi az adott mű hangulatát, couleur locale-ját. A felidőzésben azonban elbeszélget, kérdez, felel, vitat és cáfol. Beszélgetőkönyv. Értelemre kérdez és célösszefüggésekre: mi végre történik úgy, ahogy történik valami egy novellában, miért akkor és oly módon érünk a csúcspontra, miért nem ekkor retardál, hanem amakkor – mindennek mi a jelentésszervező mondandója? Géher – ellentétben a manapság már-már abnormálisan elburjánzó teoretikus kategorióális, műellenes beszéddel –, teljesen természetesen, evidenciaként kezeli, hogy a műalkotás jelent valamit, valóságot hoz létre, még ha ennek nincs is köze közvetlenül a külsőhöz, hogy bizony ábrázol, azáltal hogy formál stb. Az irodalom be-

széde az irodalomról ugyanakkor nem belterjes beszéd, mondja Géher ennyiben is pedagógiai ciklusa. Sőt mond még mást is, kényesebbet, szenvedőbbet és szívünkbe találót: a kötet írásainak nagy része a kilencvenes évek első felében keletkezett, egy igen nehéz korszakban, amikor élmélyítővé vált kimondani ezt a szót: magyar, amikor egy idő után röhögni kellett (mit kellett!, inkább kell) az Európa szótól, amikor a nemzet szó csúnyán leértékelődött, mert kifacsarták és túllihgették – ismerjük, tudjuk. Géher István könyvének minden precíz, bravúros és hallatlanul invenciózus elemzésén, rendkívül élőbeszédszerű szövegén végigvonul a nyugat és/vagy kelet dilemmája, a szép Goethe-utalással az élen (Nyugat-keleti átjáró, vagyis hát a dívány helyére viadukt avagy esetleg alagút, vagy olykor csatorna kerül). Végigjárja a magyar szó, a nemzet szó, az Európa/Amerika szavak újra mondhatóságának esélyeit. Sajátos, nem él nélküli, metapublicisztikai vonulatot bont ki a könyv, különösen a második és a harmadik ciklusban: hogyan maradhat meg, vagy hogyan renoválható szabadság, magyarság és demokratikus progresszió. Ez a fő vonal tehát valami végvári vitézkedésre emlékeztet engem, amit a könyv gazdag magyar irodalmi szövegtudásából és utalásszövevényeiből kiolvasható bajnoki, hadi, sánc-harcászati metaforikája is sugall. Különösen a tizenkét magyar nagyvers elemzését tartalmazó harmadik sorozatra áll ez, melyben több olyan költeményről beszél, mely hozzáam is a legközelebb áll, pontosabban én állok nagyon közel hozzájuk: *A vén cigányhoz*, *A közelítő télhez*, *Az eltévedt lovashoz*, Nemes Nagy *Lázárjához*, az *Ősz és tavasz között*höz, a *Hajnali részegséghez*, az *Ama késeihez*, sőt a *Nemzeti dalhoz*. Igen, bajnoki; mondanám, ha nem kapnék ki: már-már hősiesség elemzés-történéseket produkál Géher István, híradásokat a még meglévő, de alig fellelhető szellemi Magyarországról, a másik Magyarországról, ahogyan Ottlik Géza, kedves szerzője mondaná.

Mindez, az alcímek szerint csupán: naptárjegyzetek, olvasói elmélkedések – és egy vers-elemző hangjáték, betűkkel, indexszel ellátott hangokkal, amelyek/akik csodálatos, tematikus füzérbe fonják a nagyon is radikális *János vitézt*, Coleridge *Rege a vén tengerészről*jét és az *Apokrifet*, a nagy magyar-európai világkölteményt. A betűk és indexek férfihangokat jelölnek és szólamokat, a polifon beszéd stímmjeit, miként Ottlik egykori, a regényről szóló előadásában az R-ek mellé szűrt számocskák,

vagy akár *A Valencia-rejtély* és a *Buda* képletei. A naptárjegyzetek, az olvasói meditációk és a kritikai visszhangjáték egyaránt *huszárvágás* – annak ámulata és kritikája, ahogyan a mértéket elvesztve győz a magyar, és a mértéket elvesztve megveretik a magyar. Nemzeti mértékkeresésünk – és -vesztésünk – és a szellemi Magyarország nagy önismereti költészete, novellisztikája, irodalmunk két legerőteljesebb megszólalásmódja, mintha a huszárosság, a végváriság, a bajvívás nemzeti és léttani tetteiről és vétkeiről szólna ebben az interpretációban, miközben maga is – bemutatja az irodalmi tusa minden fortélyát, eltáncolását, hirtelen nyisszantásait, a vágásokat és a védőóvó mozdulatokat. A szellem szabadcsapata, villogóan okos betyárportyója Géher könyve, metaesszé és metapublicisztika, nagyon-nagyon közel az irodalom elemző felülírásához, melyben maga ez is irodalomként, írásként jelenik meg, anélkül hogy túlírná a felülírást. S végül még két megjegyzés. Az egyik: Géher írásainak kedélyük van, kedvük, hangoltságuk, hangulati diszpozíciójuk, melyek maguk is fogalmazásának szerves elemévé válnak: leginkább a vén cigány megformált kedélyhulámzásaira emlékezett ez, de egy nagy tanár-cigány képében, aki nemcsak elmagyaráz vonófogást, vonásnemet, kettős fogást és egyebet, hanem el is játssza azokat – Géher igazi bemutató tanár fajta. Mutatja a művet, körbejárja, talán még bele is harap egy kicsit, megcsócsálja, szétszálazza, végül beköti, becsukja és átadja – neked, meg neked, meg neked is. Hogy újra kinyisd. A másik záró megjegyzés: a tanárságról. Tanárok ma már abban az értelemben, ahogyan azt Géher műveli, különösen az egyetemen, alig vannak. Hát akkor miért gondolja, hogy tényleg lehet még tanítani és nem csupán oktatni? Miért hiszi, tudja, hogy a tudás nem egyszerűen ismeretanyag közvetítése? Mi és ki adja a személyiséget, aki gondolkodni tanít és nem egyszerűen tudománykodni? Miért fontosabb számára a megérzőkítő gondolkodás által bemutatni, ami van, volt, s lehet, mint az, hogy – úgymond – lezavarja az óráit? Mi teszi a nagy tanárt? Kérem, olvassák el ezt a könyvét is. Meg fogják tudni belőle – és továbbra is rejtély marad. Végtere is manapság alig kimondható, hogy él itt valaki, aki szereti a tárgyát, ami nem tárgy, hanem: irodalom. (*Kalligram*, 1996)

BALASSA PÉTER

Rainer Werner Fassbinder:

ÍRÁSOK, BESZÉLGETÉSEK

James G. Frazer, Roland Barthes, Noam Chomsky és más rangos szerzők műveinek közreadása után is megkockáztatható az a megállapítás, hogy az Osiris Könyvkiadó Rainer Werner Fassbinder írásainak, interjúinak kiadásával egyik legfontosabb kötetét jelentette meg. A magyar nyelven hozzáférhetővé vált szöveganyag – amely gazdagságával enyhíteni tudja az ugyanitt megjelent és kissé vékonyra sikeredett Barthes-kötet által okozott csalódást – önmagában véve is hatalmas mennyiségű végiggondolnivalót kínál, de ha mellé helyezzük a német rendező filmes életművét, akkor a kötet súlya, jelentősége megsokszorozódik.

Fassbindert olvasva megbizonyosodhatunk arról, hogy e gondolati és érzelmi kihívásokat egyaránt nyújtó és elfogadó életmű létrehozója milyen nagy mértékben és milyen tudatosan a konvenciók ellenében beszélt és alkotott, olykor a koherenciánál is fontosabbnak tekintve a kijelentéseibe zárt szubverzív energiát, melyet az uralom elnyomó mechanizmusai, a képzelőerő elfojtása, az érzelmek kizsákmányolása ellen fordított. Kizsákmányolás – Fassbinder tudatosan használta a baloldali frazeológia eme alapfogalmát, hiszen egész életében baloldali művészként határozta meg önmagát, a társadalmi és a személyes uralmi formák szenvedélyes kritikusaként az anarchista hagyományhoz kapcsolódva. És éppen anarchista pozíciója és utópikus meggyőződése teszi teljessé és érvényessé azt a mítoszt, amely személye és munkássága körül kifermálódott, és amelynek létrehozásában maga is közreműködött.

Megfigyelhető, hogy a Fassbinder-filmek kritikai fogadtatásában és az élettrajzi mítoszra irányuló bírálatokban egyaránt kulcsfogalom Fassbinder nárcizmusa. A pályatárs Hans-Jürgen Syberberg szerint Fassbinder „mindenben önnön tükörképét fedezte fel”, és ezzel a megállapítással az életmű fontos tulajdonságára irányítja a figyelmet. (*Filmvilág*, 1984/3. 35. o.) A Fassbinder által választott témák, a színészek, akikhez ragaszkodott, szereposztásai, regényfeldolgozásai, példaképei a hiperkritikus szem számára valóban a nárcisztikus tetszelgés pusztá eszközeiként tűnhetnek fel.

Mégis, Fassbinder esetében csupán afféle kreatív nárcizmus létéről beszélhetünk, ami a bíráló éllel használt fogalom felülvizsgálatát is jelenti, hiszen Nárcissus története – egyik jelentésdimenziója szerint – éppen a terméketlen vágyakozás mítosza. Fassbinder azonban teremtett és kiteljesített azáltal, hogy a saját vágyakozásában rejtlő hihetetlen energiákat a talán valóban nárcizmushoz motivált választások tárgyaiba vezette át.

Jó példája ennek a kötet egyik legérdekesebb írása, a Douglas Sirk filmjeiről írott esszé. Ebben nem csak arról van szó, hogy a Németországból – 1937-ben – emigrált amerikai rendező filmjei hogyan hatottak Fassbinder műveire, például a belső terek berendezésének tulajdonított kiemelt fontosságon, a fények használatán vagy a melodramatikus látásmód iránti vonzódáson keresztül. Sirk példája abban is segítette, hogy meghatározza, vagy legalábbis végiggondolja saját helyét a filmművészet világán belül, hogy valamiképpen harmóniát hozzon létre olyan egymás ellen ható dolgok között, mint a hideg, kiszámított hatásokon alapuló formanyelv használata és a spontaneitás eszményítése, a mesterségeshez való vonzódás és a naiv, reflexiótól mentes rendezés példaképpül vétele, és végül, de nem utolsósorban az érzelmek ábrázolása és az érzelmek jelenlétének elkendőzése között.

Nagyhangú magabiztossága mögött vélhetően súlyos kétségei voltak, míféle művész is ő, és Sirkben megtalálta saját alteregóját, aki létevel erre a kérdésre választ adhatott. Mi lehetne pontosabb Fassbinder-portré, mint az, amit esszéjében Sirkről alkotott? Helyettesítsük csak gondolatban Sirk nevét a Fassbinderével:

„Sirk azt mondta, a film vér, könnyek, erőszak, gyűlölet, halál és szerelem. És Sirk filmeket csinált vérrrel, könnyekkel, erőszakkal, gyűlölettel, filmeket halállal és filmeket szerelemmel. Sirk azt mondta, hogy nem lehet valamiről filmeket csinálni, hanem csak valamivel lehet filmeket csinálni: emberekkel, fényvel, virágokkal, tükrökkel, vérrrel, egyszóval mindazokkal az örült dolgokkal, amikért érdemes. Sirk ezenkívül azt mondta, a rendező filozófiája a fény és a beállítás. És Sirk csinálta a leggyengédebb filmeket, amiket ismerek.” (73-74.)

Több ez, mint önarckép és több, mint a választott mester iránt kifejezésre juttatott hódolat. A többnyire asszociatív jegyzeteken és lezser interjúkon keresztül nyilatkozó Fassbin-

der a saját mércéjéhez képest terjedelmes és viszonylag összefogott írást készített Sirkről, és ez azt mutatja, hogy valami számára nagyon fontosat vélt megpillantani e rendező példájában.

Mi lehetett ez? Filmpoétika, filmes utópia és művészi önigazolás együttesen. A lényeg: popularitás és műveltség viszonya a művészethez. Syberberg már hivatkozott esszéjében bírálta Fassbindert azért, mert filmjeiben sohasem vállalta a harmadik dimenzió, a mélység megjelenítésének a kockázatát. Nos, az allegorikus kifejezőmód, a hermetikus látásmód nem szükségképpen és főleg nem mindenki számára mély is egyben, másrészt pedig a felszín is lehet éppen eléggé összetett. Ez általános tanulság lehet. De az is bizonyos, hogy a Syberberg által rendezett, tudós utalásokkal zsúfolt filmkölteményeket vagy a Herzog-féle miszticizmust gyanakodva fogadó Fassbinder számára fontos volt egy olyan művész létezése, aki alapos humanista képzettséggel rendelkezett – mint a szerkesztői jegyzet tudatja, Sirk egyetemi tanulmányai során jogot, filozófiát és művészettörténetet tanult –, és ezzel a műveltséggel B-szériás gengszterfilmeket és érzelmes szerelmi történeteket forgatott, nagy közönségsikereket aratva.

Fassbinder abban is egyetértett Sirkkel, hogy „a filmeknek Garmisch-Partenkirchenben, Okinavában és Chicagóban kell érvényesnek lenniük”. (67.) Noha ez a megállapítás inkább egy kommunikációs utópia megfogalmazásának tekinthető, bizonyos, hogy Fassbinder, például azáltal, hogy mindig a nagy, archetipikus érzelmi sémákkal dolgozott, és számított a környezettől függetlennek tekintett zsigeri érzelmek visszhangjára is, megkísérelte megvalósítani ezt az utópiát.

A Sirk-esszé mellett a Döblin-regény, a *Berlin, Alexanderplatz* megfilmesítésével kapcsolatos írások azok, amelyekből sok minden megtudható Fassbinder gondolkodásának törvényszerűségeiről. E jegyzeteket és beszélgetéseket tanulmányozva meglepődhetünk azon, hogy Fassbinder, a hideg és mesterkéltné történetmondás és látásmód mestere milyen mérhetetlen jelentőséget tulajdonít az olyan érzelmeknek, mint a szeretet, a gyengédség, a részvét. Mi ragadta meg őt például Döblin regényében? „...ami Franz és Reinhold (Döblin hősei) között történik, az nem több és nem kevesebb, mint valamiféle tiszta, semmiféle társadalmiságtól nem veszélyeztetett szeretet. (...) De természetesen mindketten, Reinhold

még inkább mint Franz, társadalmi lények, és mint ilyenek, magától értetődően nincsenek abban a helyzetben, hogy akárcsak megértsék ezt a szeretetet, még kevésbé, hogy elfogadják, egyszerűen befogadják, gazdagabbak és boldogabbak legyenek egy olyan szeretetben, amely úgyszólván elég ritkán fordul elő az emberek között.” (241.)

Ez a Fassbinder által dicsőített érzélem azonban nagymértékben projekció eredménye, ugyanis a Döblin művében ábrázolt kapcsolatban kevés nyoma található annak, aminek a rendező olyan mérhetetlen jelentőséget tulajdonított. Franz Biberkopf Reinholdhoz fűződő szeretete a regényben még csak megfelel a fassbinderi utópiának, de amivel Reinhold ezt viszonyozza, az a vegytiszta gonoszság és semmi több. Sem a *Berlin, Alexanderplatz*-ban, sem más filmekben nincsen szó valódi kölcsönösségről: Franz Biberkopf érzelmei Reinhold irányában, Franz érzelmei Eugen és Max irányában (*A szabadság ökölgoga*), Elvira/Erwin érzelmei Anton Seitz irányában (*Amikor 13 újjáhold van egy évben*) stb. mind viszonzatlanok, a hősök osztályrésze mindig az érzelmi és anyagi kizsákmányolás. Fassbinder örök témája ez: „Minden épeszű rendezőnek egyetlen témája van, tulajdonképpen ugyanazt a filmet csinálja meg. Nálam az érzelmek kizsákmányolásáról van szó, akárki is zsákmányolja ki őket.” (279.)

A kölcsönösség hiánya az utópikus, tiszta érzelmek működésében mégsem vakságból vagy önátlatásból ered. Ellenkezőleg, ebben is van valami a Fassbinderre jellemző kimódoltságból és hideg realizmusból. Még egy utópikus szeretetfogalom – amely mint utópia vég-eredményben bármilyen is lehetne – is csak viszonzatlan érzelmek révén képzelhető el és jeleníthető meg. A társadalom – a maga vagyoni, műveltségbeli, etnikai és szexuális különbségtételeivel – oly mértékben hálózta be és fojtja el a tiszta, feltétlen érzelmeket, hogy azok valóban csak az utópia szférájában valósulhatnak meg.

E gondolatok alapján árnyalható a fassbinderi társadalomkritikáról kialakított kép is. Fassbindert hagyományosan a kismemberek, a társadalom peremén élők, a deviáns sorsok rendezőjének tartják, és ez bizonyos szempontból helytálló felfogás. Ugyanakkor, figyelembe véve Fassbinder fejtegetéseit az utópiáról, és azt, hogy az életműve számára hatalmas jelentőséggel bíró regény, a *Berlin, Alexanderplatz* egyúttal Jób-parafrazis is, megfigyelhető filmjeiben egy olyan jelentésdimenzió, amely-

nek a társadalombírálat csupán a hordozója. Számptalan filmje példázza a Jób könyvének archetipikus léthelyzetét: mi történik akkor, ha az embertől független irtózatosságot egyoldalúan felmondja az ember és közöttük fennálló szövetséget? Döblin regényében és Fassbinder filmjeiben a Jób-kiszolgáltató istenség a társadalommal válik azonosná. Vagy más szavakkal – Ernst Bloch Jób-értelmezését felhasználva – a modern társadalom olyan Egyiptom, ahol az életet csak a kivonulás utópikus tudata teszi elviselhetővé. A végső kiszolgáltatottság a Fassbinder-hős számára nem a szabadság elvesztését jelenti, hanem paradox módon azt a léthelyzetet, ahol abszolút megsemmisülnek a korlátok, tehát az a pillanat, ahol lehetőség nyílik az utópiára. „...a világban újra és újra megvalósul a kivonulás, amely kivezet az adott állapotból, (...) van egy remény, amely a felháborodással fonódik össze, s ez a remény megalapozza a felháborodást a konkrét lehetőségekben – bár nem csak azokon alapul.” – írja Ernst Bloch. (*Medvetánc*, 1983/2-3. 154. o.) De Fassbinder nem csak ábrázolja vagy leírja a végső kiszolgáltatottságot, hanem meg is konstruálja, hogy benne, mint mesterséges keretben figyelhesse meg az ellene való lázadást, és ebben a lázadásban mutathassa fel az utópikus tudat hatóerejét.

Fassbinder az ebből származó feszültséget a képzelőerő anarchikus energiájává alakította át. Ha minden korlátozott, akkor a fantázia semmiképpen sem lehet az, és aki a saját képzelőerejét elfojtva elfordul az utópiától, az a lehető legnagyobb büntetést követi el. „Meg fognak ijedni saját igazi szükségleteiktől. Elhal a fantáziájuk, a szép örület szabadságáról szőtt álmokat a hatalommal fogják azonosítani (...) és végül már szégyellni fogják álmaikat” – írja az ilyen emberekről egyik feljegyzésében. (284.)

Ez nem csak művészetfilozófia, hanem életfilozófia is egyúttal: ezáltal kapcsolódik össze a rendező életműve és személyes mítosza a legtökéletesebben. A mód, ahogy Fassbinder az érzelmeket művészetében ábrázolta, és saját életében kimutatta, a kegyelem teológiai fogalmát idézi. Ha a tiszta érzélem ismertetőjele az, hogy feltétlen, akkor megmutatkozása mindig ingyenes, nem tartozásból következik. Ebből pedig szükségszerűen következik a védtelenség, amely kiszolgáltatta annak, hogy a filmjeiről író kritikusok és a magánéletét szelöltető újságírók exhibicionistának, szenvelgőnek, érzélgősnek és szégyentelennek könyveljék el.

A megtérülésért és haszonért befektetett érzelmek valósága és az érzelmek utópiája közötti úrt megszenvedő hősök sorsát Fassbinder részvétellel és gyengédséggel kívánta megjeleníteni, míg francia pályatársát, a kezdetben nagyra becsült Chabrolt éppen az ellenkezőjéért, cinizmusáért és embertelenségéért marasztalta el. (129.) Ekkor is a végletek embere volt, hiszen a szentimentális művész vágyakozásával rajongott a hollywoodi „naiv” filmművészetért, azért a gengszterfilmért, amelynek idővel Chabrol is mesterévé vált. Mégis, hőseinek sorsát sokszor ellenszenves arcokon keresztül, ellenszenvet kiváltó módon jelenítette meg, olyan mesterkélt és rideg címek mögé rejtőzve, mint *A szabadság ököljoga*, *A szerelem hidegebb a halálnál*, *Óvakodj a szent kurvától* vagy a *Petra von Kant keserű könnyei*. Pályája vége felé felhagyott a nyakatekert címekkel, de megőrizte azt a hitet, hogy elidegenítő ábrázolásmódjával hősei iránt a szolidaritást ébresztheti fel.

Technikai tudása filmről filmre nőtt, a *Berlin, Alexanderplatz* után azt nyilatkozta, most már bármit képes lenne leforgatni. Ezzel párhuzamosan a naiv és közvetlen film eszményítése is a háttérbe szorult valamennyire. A közvetlenség és a reflexivitás ellentmondásos viszonyát úgy próbálta feloldani, hogy tudatosan az észrevehetetlenség határáig csökkentette a reflektáló tudat és a reflexió tárgya közötti távolságot. Nem alkalmazott feltűnő idézőjeleket, hanem giccses, érzelgős képsorait illetően a nézőre bízta, hogy az ironikus megközelítést vagy a távolságtartás hiányát, netán a rossz ízlés jelét látják-e bennük. „A művészet ugyanis mindig valami megcsinált dolog.” (277.); „A mesterséges az igaz.” (299.) – állította utolsó nyilatkozataiban, de végig ügyelt arra, hogy eltüntesse filmjeiből a megkonstruált-ság feltűnő nyomait.

Ez alól csak irodalmi feldolgozásai voltak kivételek, melyeknél tudatosan hívta fel a figyelmet a közvetítettség fontosságára. Fassbinder – Fontane, Ibsen, Döblin és Genet műveiből készített feldolgoásaival – a klassziku-

sok megfilmesítésének mesterei közé is tartozik. Irodalmi adaptációiban két tendenciát kísérelt meg érvényesíteni. Egyrészt belső asszociációit követve dolgozta fel az anyagot, korlátozva ezzel némileg a kiválasztott irodalmi mű autonómiáját. Ez a megközelítés tulajdonképpen nem ritka a feldolgozások gyakorlatában. Másrészt – és ez volt a figyelemreméltóbb művészi döntése – eltökélt szándéka volt, hogy a kész filmen nyoma maradjon annak, hogy kiindulópontja egy eredetileg nyelvi közegben létező műalkotás volt. Ezt hangsúlyozza a Fontane-adaptáció eredeti címe: *Fontane Effi Briest*, és ezt fogalmazzák meg a *Querelle* forgatása kapcsán készített feljegyzései is: „Az olyan filmnek, amely az irodalommal és nyelvvel foglalkozik ... minden egyes szakaszában el kell árulnia, hogy egyszer már megformált művészettel foglalkozik, ennek egyik lehetőségét képviseli. Csak így, az irodalomhoz és nyelvhez szóló kérdés, a költői tartalmak és magatartások felülvizsgálatának egyértelmű képviselővel, az irodalmi mű személyesen megismerhető fantáziaképével igazolódik annak megfilmesítése...” (294.) Lehet vitatkozni azon, hogy ez a megközelítésmód mennyire hagyott mély nyomot Fassbinder filmjein, és hogy azok értékei mennyire származnak éppen ezekből az alapelvekből. Mindenesetre érzékelhető a jelentős minőségi különbség Fassbinder adaptációi és azok között a dekoratív és teatrális feldolgozások között, amelyeket az erre specializálódott Volker Schlöndorff készített.

Az Osiris Kiadó Fassbinder-válogatásának alapját képező két német kiadványt Michael Töteberg, a rendező hagyatékának kiadója és gondozója szerkesztette, akivel beszélgetés olvasható a *Filmvilág* 1988/5. számában. Remélem, hogy a magyar könyv- és filmszakma e kötet megjelentetése után sem feledkezik meg Fassbinder jelentőségének megismertetéséről, és sor kerülhet színdarabjainak és forgatókönyveinek kiadására is. (*Osiris Kiadó*, 1996)

HAVASRÉTI JÓZSEF